

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et specialbibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

AARBOG

FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1937.

7 Kommission hos Svegårds Boghandel,

Sorø

AARBOG

FOR

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

XXV

1937

Redaktionsudvalget:

Lektor *H. J. Helms*, Herlufsholm.

Cand. mag. *Gunnar Knudsen*, Stednavneudvalget.

Sognepræst *P. Severinsen*, Bringstrup.

Henvendelse i Redaktionssager sker til Sognepræst *P. Severinsen*, Bringstrup pr. Ringsted.

LANDSBYSKOLENS TILBLIVELSE I SORØ AMT

Af

P. Severinsen.

Vi har lige faaet en ny Folkeskolelov af 1937. Men som bekendt er den kun et Forsøg paa videre at udbygge en Folkeskole, som har en ærværdig Alder i vort Land og en Historie, som er Ære værd. Med vor Lyst til at holde Jubilæum er der Grund til at fremdrage Begyndelsen til denne betydningsfulde Institution. I disse Aar er det just 200 Aar siden man syslede med Forberedelsen dertil, saa at den afgørende Lov endelig kunde komme, Skoleloven af 1739.

I en fattig Krisetid blev der begyndt med Midler, som for os synes ufattelig smaa. Men Udviklingen har vist, at den beskedne Indretning var „gjort til at vokse i“.

Begyndelsen er en Skrivelse fra 1734, et indsendt Forslag til Kongen. Ikke blot findes dette betydningsfulde Dokument ikke i Danmark. Det ligger i det grevelige stolbergske Arkiv i Wernigerode. Men vi har ikke engang en fuldstændig Afskrift her i Landet, kun nogle Notitser derefter, som nuværende

Missionær i Madras Knud Heiberg har taget i sin Tid paa en Studierejse som theologisk Kandidat.

Forfatteren er *Johannes Bartholomæus Bluhme*, der Aaret før var blevet Kongens Præst, men ikke med Titel af Confessionarius, da Kong Christian den Sjette ikke vilde have en saadan. Denne Mand, der altsaa egentlig maa betegnes som den danske Folkeskoles Fader, var født i Tønder, hvor Faderen var Rektor ved Latinskolen. Han studerede først i Rostock, derefter i København, hvor han blev Kandidat. 1707—1728 var han Landsbypræst i Borne i Angel. Derefter blev han Præst i Rendsborg. Men her kom Frederik den Fjerde til at høre ham, og det førte til, at han allerede 1728 blev tysk Hofprædikant. 1730 døde Kongen, og da Efterfølgeren Christian den Sjette 1733 afskedigede Confessionarius Johan Frauen, fik Bluhme Embedet uden Titlen og kom til at høre til Kongens fortrolige Raadgivere.

I Skrivelsen, [som er affattet paa Tysk, betegnes Skoler som „de dyrebareste Midler til at befordre den sande Erkendelse af guddommelige Ting og til at gøre Ungdommen velegnet til Udøvelse af de kristelige Pligter“. Den højsalige Konge har vel gjort meget, men mange Steder er Uvidenheden stor. Og naar Troens Grund ej er fattet i Ungdommen, saa kan de ikke synge, ikke læse i Skriften og ikke forstaa Prædiken. Der opstaa et vildt og blindt Væsen, som er den lige Vej til den evige Fordømmelse. Der maa flere Skoler til. Degnene skal tilholdes at undervise. Det vil ikke være umuligt paa denne Maade at gøre Mørkets Rige Afbræk og at rive mangan Sjæl ud af den evige Fortabelses Fare, hvori den øjensynlig bliver styrtet ved Uvidenhed og

Blindhed. Da vil engang for Guds Trone hans kongelige Majestæt blive takket af disse Børn, som ved hans høje Forsorg og allernaadigste Foranstaltning er blevet ført til deres Frøelses levende Erkendelse.

Kongen har sendt dette „Projekt“ til sine Konsulenter Baron Söhlenthal og Grev Stolberg.

Baron *Georg Wilhelm v. Söhlenthal* var paa dette Tidspunkt Hofmester for Kronprinsen. Han var stærkt knyttet til Brødremenigheden. Hans Erklæring viser, at han ser kritisk paa Universitetets daværende aandelige Holdning.

Den højeste Nødvendighed og herlige Nytte af gode Skoler kan ej noksom beskrives. Er Grund ej lagt, er Prædiken forgæves. Bluhmes Forslag ere gode. Herren lade kun sit Lys først ret opgaa ved det herværende Universitet, for at der ikke skal mangle paa gode Skolemestere, thi hvem der ikke selv har været i den Helligaands Skole, kan heller ikke bibringe andre noget Levende men kun Bogstaverne.

Grev *Christian Ernst* var regerende Greve i *Stolberg-Wernigerode* og Fætter til Kongen. Siden sidste Efteraar havde der udviklet sig et fast Tillidsforhold mellem de to, og i nogle Aar søgte Christian den Sjette stadig sin Fætters Raad. Her gaar det ud paa: Denne Forestilling bedømmer Söhlenthal godt, og det maa ogsaa af enhver, der hjertelig ønsker Guds Kirkes Forbedring, højliges approberes.

Bluhmes Forslag havde altsaa Tilslutning. Resultatet kom til at foreligge 25. Februar 1735 i Form af en kongelig Skrivelse til Stiftsbefalingsmændene og Biskopperne i Danmark om at indberette, hvilke Skoler, der allerede fandtes, hvor mange der manglede, og hvor disse bedst kunde etableres. „Og haver

I derhos Eders allerunderdanigste Forslag at indsende, paa hvad Maade I formene, at de til saadanne Skolers Indrettelse, deres Vedligeholdelse, Skolemesternes Salarium og deslige, behøvende Bekostninger bedst kunne udfindes“.

Dette gav Travlhed i hele Landet, thi Stiftsøvrighederne sendte naturligvis Spørgsmaalene videre til Provsterne, og Provsterne lod det gaa videre til Præsterne med Anmodning om Indberetning og Forslag.

Ældre Skoleforsøg.

Der fandtes allerede noget af et Folkeskolevæsen. Ved Reformationen stilledes der i Kirkeordinantsen af 1537 visse Krav om Kristendomskundskab som Betingelse for Adgang til Altergang. For at denne kunde opnaas af det menige Folk, skulde Præsterne hver Søndag efter Prædiken en halv Time undervise deri. Og Degnene, der tidligere kun havde været Kirkebetjente og Sangere, fik Paalæg om at lære Ungdommen Kristendomskundskab, dels i Kirken, dels paa Omgang i Byerne i en eller anden Gaard.

Men det følte stadig, at man ikke naaede noget tilfredsstillende med disse Midler. Derfor lagdes der stadig fra kirkelig Side Planer om noget bedre. 1631 gjorde Biskopperne Forarbejder til et Supplement til Ordinantsen. Biskop Christen Hansen af Aalborg foreslog da, at det blev paabudt Bønderne at holde en Skolemester og et lidet Skolehus i de store Landsbyer, hvor Ungdommen kunde undervises. Der kom ingen Lovbestemmelse ud af dette. Men Tanken var der. I Gejstlighedens Privilegier af 1661 siges

det, at det skal gennemføres, at Degnene paa Landet faar Degneboliger udvist, „saaledes at de derudi kan holde Skole til Ungdommens Undervisning og Lære“. Det gik sejt og smaat med denne Fremskaffen af Degneboliger, saa der maatte nye Trusler til overfor Kirkepatronerne. Hvor der ikke var Bolig, maatte Degnen leje sig ind eller fæste en Fæstegaard. Men mange Steder var dog Forholdet i Orden. Befolkningen lavede da gerne Overenskomst med Degnen om nogen Børneundervisning i Kristendom og Læsning og Skrivning. Degnene fastholdt med Rette, at det ikke var deres Embedspligt men en Ekstrabestilling, som de derfor fik et Ekstrahonorar for, gerne en ugentlig Betaling for hvert Barn. Dog havde ikke alle Degne Evne eller Vilje, og der fandtes kun een Degn i et Pastorat. Beboerne i Annexet lejede da en Skoleholder. Det var et ungt Menneske med en Smule boglig Færdighed, der var at faa for en billig Penge. Eller en skrøbelig Mand, der ikke „duede til andet“. Eventuelt en Haandværker, der havde sin Bestilling om Sommeren, og derfor tog en lille Ekstraindtægt om Vinteren.

Det var smaat, og kun de interesserede Forældres Børn kom med. Men selvfølgelig betød det alligevel en hel Del i Folkets Oplysningstilstand.

Der var ogsaa formaaende Folk, som forsøgte at faa dette Undervisningsvæsen paa en fastere Fod. Da man kun havde dette meget tarvelige for Øje, skulde der jo ikke store Midler til for at „stifte“ en Skole. Det er ogsaa Smaapenge, hvormed man tænker sig at kunne stifte et Skolevæsen paa Pladsen for alle kommende Tider.

Fire stiftede Skoler.

Den ældste af saadanne Stiftelser i vort Omraade fremkom i Slaglille og skyldtes Provst *Christian Laurenberg*, en Søn af den fra Tyskland indkaldte Professor i Sorø Hans Laurenberg (1570—1658, bekendt som Korttegner, Mathematiker og Digter), Christian Laurenberg var fra 1663 Præst i Slaglille og i en Aarrække Alsted Herreds Provst. Den 20. Sept. 1692 har han udstedt et Gavebrev „af kristelig Om-sorg for Ungdommens Undervisning her i Menig-heden“.

Han giver et Hus paa Slaglille Gade „af 6 Væggerum, med Skorsten, Bagerovn, tilliggende Have etc.“ Det skal Skolemeste-ren bebo frit imod Vedligeholdelse. Endvidere skal han nyde det som Degnen plejer at give Klokkeren, og for Sejerværket at stille skal han have, hvad Patronen eller Sognefolkene hannem god-villigen giver. Saa haver og Slaglille Bymænd bevilget, at han maa have fri Græsgang paa Fælleden til en Ko, 4 Faar, 4 Svin og 4 Gæs. Og nu tilføjer Laurenberg, at af Præstegaardens Ind-løsningssum skal efter hans Død tilbageholdes 100 Rigsdaler, som Eftermanden skal forrente med 5 Rigsdaler. [Der staar 6 i Hofm. Fund. VII., 602, men det maa være fejl]. Deraf skal Præsten udbetale de 4 til Skolemesteren, een i hvert Kvartal; „paa det han med større Lyst, Flid og Troskab sit Embede til Guds Ære og mange fattige Børns timelige og evige Velfærd kunde forrette“. „Derimod skal Skolemesteren med Flid og Troskab lære Ung-dommen Catechisinuin med dens Forklaring, saa og en Del af Davids Psalmer med andre Bønner, item at læse i Bøger, skrive og regne, holde dem til Guds frygt, Tugt og Skikkelighed, føre dem hver Søndag og anden Prædikedag med sig i Kirken, og uden videre Løn og Betaling lære og undervise 4 fattige Børn, hvilke Sognepræsten dertil beskikker.“ Den resterende 1 Rdl. af Renten skal anvendes til Papir og Bøger til de fattige Børn.

Det ser ud til, at han straks har sat det i Værk, men i al Fald døde han 1695, og derefter maa Be-

stemmelsen være virkliggjort. Der forudsættes altsaa, at Befolkningen efter Skik betaler nogle Skolepenge. Skolen begynder til Mikkelsdag.

Den næste Skolestiftelse i det nuværende Sorø Amt var i Herlufsholms Sogn i *Vridsløse* hinsides Aaen, hvortil Vridsløse, Holsted og Øverup Bønders Børn skulde søge. Den var indrettet i Aaret 1699 af Skoleherren paa Herlufsholm Baron *Frederik Trolle* til Brahetrolleborg (død 1700) saaledes, at der i Herlufsholms Gods var indsat en Kapital paa 500 Rigsdaler. Renten deraf skulde vedligeholde Skolen og lønne Skoleholderen. En Tid fik han 20 Rigsdaler, men 1735 var det sunket ned til 20 Sletdaler samt lidt Brændevod.

Den tredje Skolestiftelse er i *Magleby*. Borrebys Ejer Claus Daae til Ravnstrup stiftede 1624 et Legat paa ialt 30 Rigsdaler aarlig til 15 Fattige i Magleby Sogn. Kapitalen skulde staa i Borreby. Godset blev 1681 købt af den skaanske Godsejer Ove Ramel, der døde 1685. Da han gik til Danmark, blev hans skaanske Godser konfiskeret af den svenske Regering, saa han sad haardt i det. Følgen var, at fra Mortensdag 1682 til Mortensdag 1706 kunde han og hans Enke ikke udrede Legatpengene til de Fattige. Imidlertid fik Enken *Mette Rosenkrantz* (1646—1730) en dansk Statspension paa 500 Daler. Hun bragte da ved et Fundatsbrev af Mortensdag 1706 Legatet paa Fode paany.

Af de ikke uddelte Legatpenge lod hun bygge *et Skolehus* paa 8 Fag af nyt Egetømmer og Mursten, med Borde og Bænke, Seng og Jernkakkellovn. Til Rest blev 1068 Rdl., der skal staa i Borreby og give en Rente paa 53 Rdl. 2 Mk. 6 Skill. $\frac{4}{5}$ Penning, „eller i slet Mønt 80 Sletdaler 6 Skill. $\frac{4}{5}$ Penning“. Heraf skal

Skolemesteren have til Løn aarlig 20 Sletdlr., til Kost 40 Sletdlr., til Ildebrand 10 Sletdlr. Skoleholderen beskikkes af Borrebys Ejer. Han skal „undervise med Troskab og Flittighed 12 af de fattigste og skikkeligste Børn her i Sognet og lære dem at læse og skrive med anden Gudfrygtigheds Øvelse udi deres Børnelærdom og Kristendom“. „Hvis og nogen af Bønderne, som det fornaar, ville sætte deres Børn i Skolen og selv betale for dem, skal det og være dem tilladt, dog at de Fattige derover ingenlunde forsummes“. (Hofm. Fund. VIII., 43).

Det fjerde Forsøg gjaldt *Benløse* og *Ringsted Landsogn*. Mag. *Christen Blichfeldt* var fra 1663 Præst i Ringsted i 54 Aar og fra 1687 Provst i Ringsted Herred. Da han 1712 gjorde Testamente, efterlignede han sin afdøde jævnalderende Kollega i Slaglille. Blandt mange andre Poster er der til tvende danske Skolers Opbyggelse og Indrettelse, den ene i *Benløse* og den anden i *Tolstrup*, hensat 633 Rdlr. 2 Mk. saaledes at Renten af 300 Rdlr. skal gaa til Løn for Skoleholderen i Tolstrup, af 200 Rdlr. til Skoleholderen i Benløse, de øvrige 133 Rdlr. 2 Mk. skulde bruges til at bygge Skolehuse for.

Provst Blichfeldt døde 1717, og 1719 alleverede Boet Pengene. Men man kunde ikke bygge for saa lidt. 1725 var Kapitalen vokset til 852 Rdlr. Da traadte den nye Ejer af Ringstedkloster, Amtsforsvalter *Jørgen Langfeldt*, til og overtog Kapitalen „med Løfte og Forsikring, at jeg vil give Grund og Bygning til bemeldte tvende Skolehuse, altsammen taget af mit eget, den ene i *Benløse* By, den anden i *Havbyrd* i Ringsted Sogn“, samt at betale Skoleholderne den bestemte Rente, der nu til Benløse skal være af 352 Rdlr. Skoleholderen i Benløse forventes tillige at blive Sognedegn i Benløse. Til Sikkerhed sætter han Gilsager Mark i Pant. Dette Forpligtelsesbrev af 11. Juni 1725 fik kongelig Confirmation 21. Juni 1726 (Hofm. Fund. VII., 513, 516), saa at da det gik galt med Langfeldt 1731 og Krigshospitalskassen maatte overtage Godset, er vel denne Kapital blevet reddet. Endnu 1739 var det ikke blevet til noget med en Skole i Havbyrd. Derimod

kom Skolen i *Benløse* i Gang. Der er en Skoleholder Stephan Bruun, som tillige er Degn og som i aarlig Løn for Skolehold faar 17 Rdlr. 3 Mk. 12 Sk. Der er lejet 2 Jernkakkelovne til Skolehuset for 1 Rdlr. 5 Mk. aarlig. Men 1738 har man faaet købt en ny Kakkelovn i Næstved til Skolestuen. „Saadan Kakkelovns Indkøb er af salig Hr. Biskop Worm den 18. December 1732 for godt befundet, og ophører saaledes Leje efterdags af den Kakkelovn. Vil Skoleholderen og Degnen herefter have en Jernovn i sit Sovekammer, synes billigt, at han selv betaler Leje eller sig een tilkøber“. (Bispeark., indkomne Sager fra Ringsted Herred).

Ryttergods-Skolerne.

Længere var man ikke naaet i det nuværende Sorø Amt, før der forelaa et større og mere manende Fremstød, idet Kongen selv *Frederik den Fjerde* oprettede de bekendte Skoler, hvor Kronen var Gods-ejer, de saakaldte Ryttergodser.

Egentlig var det ikke Kongen selv, der begyndte, men derimod hans to fromme Søskende Prinsesse *Sophie Hedevig* (1677—1735) og Prins *Carl* (1680—1729). De var tidlig paavirkede af Pietismen. Og denne kirkelige Retning har den historiske Ære at have gjort Spørgsmaalet om Undervisning af Almuebørn brændende paa en saadan Maade, at det ikke kunde falde hen igen. Det store Eksempel fandtes i Pietismens Hovedstad *Halle*, hvor *August Herman Francke* 1695 begyndte sin Fattigskole, foruden alle de andre Anstalter, som voksede op omkring ham.

I København har vi fra 1702 en lignende Begyndelse, idet Præsten ved Helligaandskirken *Frand's Thestrup* da paa Franckes Maner fik oprettet en Friskole i Sognet ved frivillige Bidrag. Det efterlignedes i de andre Sogne. Blandt dem, der gjorde

et Arbejde herfor, var *Christen Worm*, der 1701 blev Sognepræst ved Nikolaj Kirke, 1707 ved Frue Kirke, og 1706 fik Nikolaj Sogns danske Skole, 1707 Frue Sogns paa Benene. Disse stiftede Skoler er endnu til i Form af „de forenede Kirkeskoler i København“.

Ogsaa i Lovgivningen viser Skolerne sig paany. Der kom under 24. Sept. 1708 en Forordning „om Betlerne i Danmark“, hvorfra vort Fattigvæsens Organisation stammer. Skoletanken dæmrer i et Par sært løseligt indføjede Paragrafer om Undervisning og Katekisation. § 20 lyder:

Hvor der ikke er Skoler i Sognet, skal de indrettes ved Degnene eller andre bekvemme Mænd, hvilke uden Betaling skal informere de fattige Børn. De Bøger, som behøves, skaffer Præsten af de Fattiges Kasse.

Det blev dog en død Lovparagraf. Saa let gaar det ikke at skabe et Skolevæsen.

Dog blev der gjort et betydningsfuldt Forsøg paa at faa en Skolelovgivning ud af denne Paragraf. Det var i Aarhus Stift, hvor baade Biskoppen *Johannes Oksen* og Stiftsbefalingsmanden *Chr. Ludvig Plessen*, var varmt interesserede. Ved Efteraarslandemodet i Aarhus 1716 blev det paalagt Provsterne at forhandle med Præsterne og faa Oplysning om Forholdene samt Forslag om, hvad der kunde gøres. Paa Grundlag heraf udarbejdedes der et helt Forslag, som meget ligner det, som endelig lavedes en Snes Aar senere. Det indsendtes 1717 og blev velvilligt modtaget i Cancelliet men blev foreløbig henlagt, fordi Rentekammeret var finansielt betænkeligt.

Imidlertid havde de to kongelige Søkende forsynet deres Godser med Skoler. En betydningsfuld

Hjælper havde de i deres Overkammerherre *Carl Adolf Plessen*, en Broder til den nævnte Stiftsbefalingsmand i Aarhus. Prinsesse *Sophie Hedevig* kom først med Skoler paa Dronninglund Gods, hvis Fundatser hun underskrev paa sin Fødselsdag 28. Aug. 1719. 1721 tilføjede hun Skoler paa Frederiksdals og Dronninggaards Godser. Samtidig indrettede Prins *Carl* Skoler paa Vemmetofte og Højstrup Godser, men han tøvede noget med Fundatsen, der først underskrevs 1722, da man vilde gøre Erfaringer forinden.

Da havde hans kongelige Broder faaet taget Bestemmelse om sine Skoler ved Forordningen af 28. Marts 1721 om *Skolerne paa Rytterdistrikterne*.

Dette Foretagende paa de kongelige Godser er saa ofte omtalt, at Læserne vel kender det. Frederik den Fjerde havde 1717 og 1718 gennemført en Ordning af saakaldte Rytterdistrikter paa de kongelige Godser, hvorved disse blev Grundlag for en fast Hær. Der grupperedes nogenlunde lige store Mængder af Bøndergods om Centrer, som vedkommende Gods benævnes efter. Paa Sjælland var der seks Ryttergodser: København, Frederiksborg, Kronborg, Tryggevælde, Vordingborg og Antvorskov.

Over disse Distrikter blev der udarbejdet udførlige og omhyggelige Jordebøger. De to Mænd, der havde dette Arbejde i de tre nordsjællandske Distrikter, kom til at give Stødet til Skolers Oprettelse for Kongens Bønder. Det var Justitsraad *Christian Carl Bircherod* og Kancelliraad *Ole Pedersen*. De henstillede i Juli 1720 til Kongen, „om ikke nogle visse Skoler maatte allernaadigst indrettes udi disse tre Distrikter“. Muligvis har de faaet nogen Til-

skyndelse af Slotspræsten paa Frederiksborg, *Peder Hersleb*, den senere Biskop, der havde faaet Kongen til at oprette en Skole i Herløv. Til Skolehus foreslog de at tage et Gadehus. Hver Skoleholder burde lønnes med 20 Slettedaler aarlig af Regimentskassen samt noget Tillæg af Sogdenes Indbyggere i Henhold til Fattigforordningen af 1708. Kongen approberede Forslaget allerede 12. August 1720. Under 19. August kom der en Memorial til Kongen fra de sydsjællandske Distrikter fra Krigsraad *Rennemand* og Amtsforsvalter *Urban Bruun* med lignende Forslag om Skoler. I Antvorskov Distrikt, som interesserer os, foresloges der 21 Skoler. Dette bifaldt Kongen under 30. August. Men nu skulde der Forslag frem om den endelige Ordning. Biskop *Christen Worm* tog sig varmt af Sagen og arbejdede meget hurtigt. Han gjorde opmærksom paa, at den ansatte Løn var alt for ringe. Skoleholderen burde i det mindste have 4 Mark om Ugen, saaledes som en Rytter havde. Det vilde være ca. 34 Rigsdaler aarlig. Desuden burde Skoleholderen have fri Græsning til nogle Høveder samt noget Brændsel. Endelig maatte der skaffes Penge til Skolehusenes Istandsættelse og Vedligeholdelse, og der maatte noget Inventar til. Hertil regner Biskoppen en Jernbilæggerovn, Borde, Bænke, en Tavle, nogle Bøger samt et Sengested for Skoleholderen. Et Overskud fra Kongens Kirker mentes at kunne dække Inventarudgifterne. Selv tilbød han at forære Skolerne paa Sjælland 1800 ABCer og 1800 Haandbøger, alle indbundne.

Der arbejdedes raskt, og i Februar 1721 gik det i Orden. Rentekammeret var flottere end de andre

Autoriteter. Det vilde ikke have brugt alle mulige ubrugelige gamle Huse. Der skulde bygges nye Huse af Grundmur efter en bestemt Tegning. De skulde være 21 Alen lange, 12 Alen brede, $4\frac{1}{2}$ Alen høje til Bjælkerne. Lejligheden bestod af Skolestue, 2 Beboelsesværelser, Køkken og Spisekammer, alt med Teglstensgulv. Desuden Kostald og Faaresti i Enden af Huset. Teglstenstag. Over alle Døre stod der Vers, og over Indgangsdøren i en Stentavle et Vers af Frederik Rostgaard, hvori Kongen taler:

Halvtredsindstyve Aar, Gud, har du mig opholdet,
at Sygdom, Krig og Pest mig intet ondt har voldet.
Thi yder jeg min Tak og breder ud dit Navn
og bygger Skoler op de Fattige til Gavn.
Gud, lad i dette Værk din Naades Fylde kende;
lad denne min Fundats bestaa til Verdens Ende.
Lad altid paa min Stol een findes af min Æt,
som mener dig, min Gud, og disse Skoler ret.

Bygningerne var dengang et stort Fremskridt og betragtedes længe som Mønster. De kostede fra 550 til 600 Rigsdaler for hver. En Del af dem staar endnu.

Lønnen blev ikke saa god, som Biskoppen havde foreslaaet: 24 Rigsdaler aarlig, 3 Læs Brænde af Kongens Skove, 1 Lispund Hø og 1 Lispund Halm af hver Tønde Hartkorn, 1 Læs Tørv af hver 20 Tønder Hartkorn, samt Græsning paa Fælleden til 2 Køer og 6 Faar. Desuden skulde Husmænd, der jo var jordløse, gøre ham 2 Dages Arbejde om Aaret eller betale ham 4 Skilling, hvis de havde Børn i Skole. Der maatte ikke tages Skolepenge, men der skulde ydes 2 Skilling om Ugen til Skrivematerialier for Børn, der lærte at skrive.

Til Skoleholdere skulde man se at finde egnede Mænd, der under Præstens Vejledning efterhaanden kunde dygtiggøres. Der var Uenighed om, hvorvidt man skulde ønske Studenter til Bestillingen.

Den 28. Marts udfærdigedes kongelige Instrukser for Amtmand, Præst og Skoleholder i denne Sag. Den udførlige *Instrux for Skoleholderen* er forfattet af *Christen Worm*, der siden 1711 var blevet Sjællands Biskop, og giver Anvisning paa, hvordan Lærer og Børn skal forholde sig i alle Maader. Den kom siden til at gælde for alt Landsbyskolevæsen indtil 1814, — eller her paa Sjælland til 1806.

De vort Amt vedkommende Skoler er dem i Antvorskov Rytterdistrikt. De var følgende: *Vedbysønder, Sorterup, Nordrup, Sønderup, Store Valby, Kirkestillinge, Næsby, Holmstrup, Slotsbjergby, Vemmelev, Lundforlund, Faardrup, Skørpinge, Flakkebjerg, Gimlinge, Hyllested, Tjustrup, Sørby-magle, Haldagermagle, Haldagerlille.*

Tillige gik Tryggevælde Rytterdistrikt noget ind i Ringsted Herred, saa at der blev bygget Rytterskoler i *Terslev, Haslev og Frerslev.*

Det varede til 1727 med at blive færdig med alle Bygningerne. I Thøger Jensens smukke Bog Kong Frederik den Fjerdes Skoler (Aarhus 1921) finder man Enkelthederne om hele Sagen, Meddelelse om alle Bygningernes senere Skæbne og Billeder af mange af dem.

Carl Plessens Skoler.

Idet Kongen som Godsejer gjorde det saaledes for sine Bønder, var det Meningen, at han derved

gav et *Eksempel for andre Godsejere*. Der var deri en Opfordring til Landets øvrige Godsejere om at gøre ligesaa.

Carl Plessen.

Foreløbig var det kun faa af dem, der foretog sig noget, men der var dog en Del, især af de store, der stiftede Skoler. Her i Amtet var det Mænd, der paa anden Maade stod de første Skoleforanstaltninger nær.

Dette gælder tidligst *Carl Plessen*, der som Ejer

af Førlev, Harrested, Gunderslevholm, Saltø, Kastrup, Fuglebjerg og Fodby Gaarde var Herre over en meget stor Del af Flakkebjerg Herrederne. Denne Carl Adolf Plessen (1678—1758) var en interessant og dygtig Mand. Hans Fader Christian Sigfred Plessen var en indvandret Tysker, som 1692 blev Præsident for Rentekammeret, d. v. s. Finansminister, og næsten gjorde Mirakler med Danmarks fortvivlede Finansvæsen, idet Skattetrykket lettedes, Gæld betaltes og en Tønde Hartkorn i Løbet af faa Aar blev næsten fire Gange saa meget værd. En Del af denne Dygtighed var gaaet over paa Sønnen, der tidlig blev knyttet til Prins Carl og Prinsesse Sophie Hedevig og hjalp dem med deres Sager. Frederik den Fjerde, der ikke kunde lide Plessen, var klar over dennes Dygtighed. „Der kommer Prins Plessen og min Broder Carl“, sagde han engang. Med de kongelige Søskende delte han Forbitrelsen mod Dronning Anna Sofie [Reventlow], og derfor holdt han sig fjernt fra Kongehoffet. Kongen forstod, at han vilde komme til at betyde noget siden hen, og der er noget gribende i Optrinet 11: Oktober 1730, da den døende Konge lod ham kalde til sin Seng, hængte Elefantordenens Baand om hans Hals og bad ham værne Dronningen. Hans Uvilje mod denne Dame forandredes dog ikke. Men han fik straks en stor Stilling i Konseillet, og det var som om den nye Konge slet ikke kunde undvære ham. Det gik dog ikke ret længe. Plessen var selvstændig og selvfølende, ogsaa opfarende og pirrelig. Men Christian den Sjette vilde selv have al Afgørelse. Plessen var from af pietistisk Farve. Han stod saaledes Grev Zinzendorf nær i personligt Venskab. Men

han var det paa en meget selvstændig og sund Maade, hvorfor han ogsaa kom paa Kant med Kongens mægtige Svigermoder, den intrigante Markgrevinde af Baireuth. 1733 vilde han ikke mere og tog sin Afsked. Kongen blev vred og nægtede ham Pension, og det blev aldrig godt igen. Men i Administrationen af sine Godser og af Vemmetofte Stiftelse, i sine videnskabelige Interesser, i Stillingen som Præsident i det asiatiske Kompagni og det vestindisk-guineiske Kompagni havde han rigelig Beskæftigelse. Paa en Tavle i Fuglebjerg Kirke har han i Vers givet et smukt Udtryk for en Kirkepatrons Forpligtelser.

Denne interessante Mand kom til at give et betydningsfuldt Bidrag til Amtets Skolevæsen. Det er i den Tid da han stod Kongen og Dronningen fjernt og han har ogsaa mere efterlignet de kongelige Søkende med de 16 Skoler, han oprettede paa sine Godser. Det skete i Aarene 1724 og 1726 ved meget udførlige Fundatser, der ogsaa viser ham som den nøjagtige Administrator.

Vi anfører som Prøve noget af Fundatsen for Fuglebjerg Skole, dateret Vemmetofte 19. Oktober 1724. Den begynder med en Begrundelse i, at saasom det er det evige Liv at kende den eneste sande Gud og den, han udsendte, Jesum Christum, det og ligger paa Enhvers Ansvar og Samvittighed, som Gud dertil Evne og Vilkaar har betroet, for Ungdommens Undervisning i den sande Guds frygt og Dyrkelse at sørge, saa har han ladet oprette en ny Skole og bygget et nyt Skolehus i Fuglebjerg.

„Huset bestaar af 7 Fag i Længden og 5 Fag i Bredden, Bindingsværk og Straatag, det udvendige af Eg og det indvendige af Fyrretømmer, med behørig Skorsten. Skolen staar paa en øde

Husplads, som ligger til Fuglebjerggaard og hører til Herskabet, hvilken er uden nogens Fornærmelse og Paaanke. Bygge- og Havepladsen er bestaaende i Længden 35 Al. og i Bredden 17 Al. Til Indgangen i dette Hus ere tvende Halvdøre med 4 Hængsler, Haspe og Kroge. Til den højre Side af Huset er en Dør med tvende Hængsler, Laas og Nøgle til. Skolestuen bestaaende af 3 Fag, derudi 4 Vindves-Karme med 8 Vindver, alle med behørige Hængsler og Kroge, Gulvet af Leer, Loftet med Brædder. Udi Skolestuen findes tvende lange Fyrre-Borde paa Pæle og 4 Bænke af Fyrrebrædder, og til Skoleholderens Stue, som er tre Fag, en Dør til den venstre Side af Indgangen med tvende Hængsler, Laas og Nøgle. I Stuen findes en Leer-Kakkelovn, en Vindveskarm med tvende Vindver og tilbehørig Beslag, Gulvet af Leer, Loftet med Brædder. En aparte Dør til Skolestuen med tvende Hængsler, Laas og Nøgel. En Dør til Køkkenet med 2 Hængsler, Haandfang og Klinkefald. I Køkkenet en Skorsten med derhos en liden Bagerovn. En Dør ud til Haven med tvende Hængsler, Haandfang og Klinkefald; et Halv-Vindve ud til Haven, en Dør til Spisekammeret med tvende Hængsler, Laas og Nøgel; et halvt Vindve til Haven med behørig Beslag; en Lem til Loftet med 2 Hængsler og en Haspe; en Stie dertil af 10 Trin. Til Skolens Inventarium og Børnenes Læsning findes en Bibel, fyrgetyve nye Testamenter med tilføjede Psalmebøger, saa og et Hundrede Katekismuser og et Hundrede ABCer, af hvilke Bøger nogle ved Skolen og nogle ved Kirken forblive.

Ved Skolehuset er saa megen Jord anvist, som til en liden Kaalhave er fornøden, efter Stedets Lejlighed. Samme Plads er forsynet med fornøden Grøft og Gærde. Husene ere Skolemesteren frivgne for al Udgift, i hvad Navn det og have kan, ej heller skal Husets eller Kaalhavens Vedligeholdelse komme Skolemesteren til nogen Last; men hvad Leer og Langhalm angaar, det bliver ved Bønderne hvert Aar repareret, og hvad stor Reparation, som paa Tømmeret og Murværk formedelst Alder og Forraadnelse eller anden ulykkelig Tilfælde kunde foraarsages, bliver paa min Bekostning igen sat istand."

Skolemesteren skal holde Skole baade Sommer og Vinter. Han skal tilholde Børnene at vænnes til Gudfrygts idelige Øvelse og begynde og ende Læs-

ningen med Bøn og Sang, „til hvilken Ende han skal lære Børnene at bede og ret at kende Gud af de Egenskaber, han i sit hellige Ord har aabenbaret, saa og at vide og forstaa deres Katekismum og endelig at kunne læse perfekt i Bibelen. Skolemesteren skal omgaas Børnene og traktere dem lempelig, fornuftig og med Kærlighed“. Hvis Forældre er genstridige med Skoleforsømmelse, vil Herskabet straffe. Løn 30 Rigsdaler aarlig, til Lys og Ildebrandspenge 10 Rigsdaler. Han maa ikke forlange Betaling for Børnene, men hvad nogen af kristelig Kærlighed vil give, maa han tage imod.

Paa denne Maade stiftede Plessen Skoler i *Skelby, Træløse, Førsløv, Arløse, Fuglebjerg, Holløse, Regnstrup, Vallensved, Saltø, Fodby, Bistrup, Karrebæk, Karrebækstorp, Hyllinge, Menstrup* og *Gunderslev*. Senere overtog han de to kongelige Skoler i *Tjustrup* og *Haldagerlille*.

Det Hus i Fuglebjerg, som foran er skildret med Fundatsens Ord, er utvivlsomt det samme, som Erik Bøgh 118 Aar efter har givet en humoristisk fortvivlet Beskrivelse af: Af Ler og Pindeværk Muren er bygget, Taget er kendelig pukkelrygget, Skorstenen bøjer sig mildt deltagende; Den gør mig vist en Visit en af Dagene; Bjælkerne gnider mig Haaret af Ho'det, Bræddeloftet er skjoldet og sodet, Ovnene ryger, men Enken derinde forsikrer: Det er kun med visse Vinde. (Erik Bøgh: Erindringer fra mine unge Dage. 233). Imidlertid har det vel været bygget saaledes, som man da fandt Huse forsvarlige.

U. A. Holsteins Skoler.

Den anden Storgodsejer i disse Egne var Herren paa Holsteinborg Storkansler Grev *Ulrik Aldolf Holstein* (1664—1737). Hans Forhold til Kongehuset

U. A. Holstein.

var lige modsat Plessens, thi han var gift med Christine Sophie Reventlow, hvis Søster Frederik IV forelskede sig i og 1712 tog til Medhustru og 1721 gjorde til Dronning. Han var altsaa Kongens Svoger. Han havde iøvrigt været knyttet til Kongen fra dennes Barndom af, og Kongen gjorde 1700 Fuirendal til Lensbaroni for ham. Senere købte han

Trolholm, som han kaldte Holsteinborg, og som 1708 blev Lensgrevskab sammen med Fuirendal. Han var dog fra 1703 kun Amtmand i Flensborg, og det hang sammen med Kongens Forelskelse i Prinsesse Sophie Hedevigs Hofdame Helene Vieregg, hvem Kongen gjorde til Grevinde af Antvorskov (død 1704). Hun hadede Holstein. Fra 1712 var Forholdet altsaa et helt andet. Dog kaldtes Holstein først til København 1718; og 1721, da Svigerinden blev Dronning, blev han Storkansler, Rigets højeste Stilling. Christian den Sjette afskedigede ham 1730, da Plessen kom til, dog under meget naadige Former. Man har ikke Lov at lade disse kongelige Forhold plette hans Minde. Alt tyder paa, at han var en god og dygtig Embedsmand i Rigets høje Stillinger.

Just i det Aar han blev Storkansler, faldt det kongelige Foretagende med Skolerne paa Ryttergodserne. Det er da rimeligt, at Storkansleren følte sig opfordret til at gøre ligesaa paa sit Grevskab. Han stiftede da Skoler, i stærk Efterligning efter de kongelige, i *Spjellerup* (Marvede Sogn), *Tornemark* og *Skafterup* (i Fuirendal Sogn), *Kvislemark*, *Ørslev*, *Venslev* og *Haarslev*.

Skolerne paa Sorø Skoles Gods.

Endnu et stort Omraade i Amtet naaede at faa Skoler inden Landsloven kom, nemlig *Sorø Skoles Gods*.

Det var Biskop *Christen Worm*, der rejste Sagen og fik Stiftamtmanden Johan Ludvig Holstein med (den senere Greve paa Ledreborg).

Begyndelsen foreligger i følgende Skrivelse fra de to:

Stormægtigste Allernaadigste Arve-Konge og Herre!

Som Sorøe Skole af sine fra Udgifterne overskydende Indkomster Tid efter anden haver samlet og fremdeles med Guds Hjælp vil samle Midler, af hvilke en Del allerede ere udsatte paa Rente, men paa dens vidtløftige Gods findes mangfoldige Børn, der ikke i deres enfoldige Børnelærdom ere saa oplyste, som sig vel burde, — saa skulle vi allernaadigst anmode Deres kongelige Majestæt om allernaadigst Tilladelse, at paa bemeldte Skoles Gods, hvor det findes belejligt, visse danske Skoler maatte indrettes samt Skole-Mestere antages, som imod at nyde en viss Løn nemlig 24 Rigsdaler aarligen kunne lære Børnene at læse inden i Bøger og at skrive men i Særdeleshed undervise dennem i den saliggørende Kundskab. Paa en Del Steder af Godset findes Huse, som til deslige Brug kunne anvendes, men hvor de ej haves, ville vel nye opbygges og dertil allernaadigst bevilges Udvisning af det fornødne Ege-Timmer i Skolens egne Skove. Vi udbede os allerunderdanigst herpaa Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Resolution, og forblive i allerdybeste Underdanighed,

Stormægtigste Allernaadigste Arve-Konge og Herre

Deres kongelige Majestæts

Allerunderdanigste, tro, pligtskyldigste Tjenere

J. L. Holstein

C. Worm

København d. 1. Aprilis 1732.

Sagen blev forelagt Kongen i Konseillet paa Frederiksberg Slot 12. April. Kongen bifaldt Forslaget „saafremt Skolen dertil har Midler og Formue“ og med dette Forbehold udstedtes Reskript derom allerede 18. April 1732.

Dette medførte Oprettelse af Skoler i *Slaglille, Fuldbby* (Bjernede Sogn), *Alsted, Fjenneslev, Lynge, Broby, Pedersborg, Munkebjergby, Stenmagle, Gyrstinge* og *Kirke-Flinterup*.

Lærerlønnen var 24 Rigsdaler, 1 Mark af hver Mand, der havde Børn i Skole, frit Brændsel af Skolens Skove samt Græsning og Foder til 1 Ko og 4 Faar. Alle Skolebygninger var af Bindingsværk.

1736 opfordrede Kongen Stiftsøvrigheden til at indkomme med Forslag om en lignende Skole i Sorø By. Efter noget Tovtrækkeri mellem Amtmand W. von der Osten og Stiftamtmand Gersdorff blev det ordnet saaledes, at Klokkeren ved Kirken skulde være Lærer imod at faa 24 Rdl. og de Accidentser, som Lærere og Hørere havde haft ved Brylluper og Begravelser, og Skolen fik Lokale paa Klosteret. Af Forholdene indtil da, ordnede ud fra Fattigloven af 1705, faar man følgende triste Tidsbillede i Sognepræst J. Poscholans Svar 19. April 1736 paa Biskoppens Forespørgsel. Det viser tillige, at Klosteret ikke altid slap heldigt fra sine Skoleholder-Valg:

Den danske Skoleholdere her i Sorøe er en gammel fattig Mand ved Navn *Christian Liebst*, af Alder 72 Aar. Hans Løn er af de Fattiges Penge aarlig 10 Slette-Daler, fordi han læser for de fattige Folkes Børn, saa og et fri laugt og lidet Hus de Fattige tilhørende som kan indbringe aarlig til Leje 7 Slette-Daler. Det er hans visse Aars-Løn, 17 Slette-Daler. Hvad Borger-Børn angaar, som betaler ham ugentlig for Læsning, da er det befunden af mig, at han har ikkun foruden de Fattiges Børn, 4, 5 à 6. De som ikkun læser, giver ham 2 Sk. om Ugen, de som baade læser og skriver, 4 Sk., som er ikkun lidet til hans Ophold. Men Aarsag, hvorfore han har saa faa Børn fra St. Michelsdag forrige Aar indtil denne Tid at læse for, er denne, at en Mand ved Navn Jens Bache, som har været Skoleholdere i Pedersborg men formedelst hans meget uskikkelige og forargelige Liv og Levnet, som han mange Gange udviste, og han efter min Formaning og hans egne Forpligtelser vilde ikke bedre sig, blev da afsat, har indsneget sig i Sorø og lokket de fleste Borger-Børn til sig, saa han har 14 ja undertiden 22, hvormed han betager den gamle sit Brød, hvil-

ket af mig er blevet andraget for Byfogeden, men det har ikke frugtet.

Bemeldte constituerede Skoleholdere Christian Liebst er vel tillagt Bedemandstjeneste her i Sorø, naar Brylluper og Ligbegængelser skeer, men det er ikkun sjælden. De fornemmeste bruger Marschalcher og gaar ham forbi, og naar noget end kan forefalde, saa maa han dele med en anden Mand, som gaar om i den Forretning paa hans Vegne, fordi han ej selv kan vel gaa, siden en Ulykke kom paa hans ene Ben, da en Carosse af Hans Kongelige Majestetes Svite, der Majesteten rejste for 2 Aar siden forbi Sorø til Norge, kørte over det og knusede det, saa at nogle og 30 til 40 løse Bene bleve deraf til hans store Smerte udtagne.

Det kan tilføjes, at 31. Januar 1744 blev Christian Liebst begravet i 2 Rigsdalers Jord paa Kirkegaarden.

Fra Overvejelser til Lov.

I Løbet af de 6 Aar 1735—40 fik nu et Landsby-skolevæsen fast Form, saa at Iværksættelsen gennemførtes 1741.

Nu vil vi først se, hvordan denne Udvikling forløb inde i de ledende Kredse. Derefter vil vi se, hvordan alt dette saa ud herude i de 5 Herreder, hvoraf nu Sorø Amt bestaar, fra de famlende Forslag til den endelige Ordning.

Det kongelige Reskript af 25. Februar 1735 paa lagde, „saasom Vi til Guds Æres Befordring allernaadigst gerne seer, at der paa Landet Skoler indrettes paa de Steder, hvor de mangle og behøves“, at Stiftsøvrighederne skulde indberette: 1. Hvor mange Skoler der allerede findes i Stiftet? 2. Af hvilke Proprietærer (Godsejere) de er indrettede? 3. Paa hvor mange Steder der endnu behøves Skoler? 4. Hvor de bekvemmeligst kunne etableres? 5. Hvor-

dan de nødvendige Bekostninger „bedst kunne udfindes og denne Vores til et Gud saa behageligt og fornøden Værks Istandsættelse havende kristelige Intention i bedste Maade befordres?“

Stiftsøvrigheden for Sjællands Stift var Stiftamtmand *Niels Gersdorff* og Biskop *Christen Worm*.

Biskoppen har vi foran hørt om. Han var nu en Mand paa 63 Aar, men i sin fulde Kraft, og i Interesse for Landsbyskolen kunde han udmærket følges med Kongen, hvad ellers havde lidt Vanskeligheder. Men han døde 9. Oktbr. 1737, inden Skoleordningen naaede at faa endelig Form. Han efterfulgtes da af *Peder Hersleb*, som var lige saa interesseret i Sagen. Baron *Niels Gersdorff* (1688—1748) var endnu en yngre Mand, der just 1735 blev Stiftamtmand efter i en Aarrække at have været Amtmand i Husum. Han havde været Overkammerherre hos Kongen, da denne var Kronprins, og stod Kongen meget nær.

Stiftsøvrigheden har maattet begynde med at bede alle Provster om at skaffe Indberetninger og Forslag, og Provsterne har atter maattet gaa til Præsterne. I nogle Stifter har man Præsternes Indberetninger fra de enkelte Sogne i Behold, og det er et interessant Stof.

Saadanne helt lokale Udtalelser er der kun lidt af i Behold i Sjællands Stift. Det tilgængelige er i Almindelighed Provsternes Indberetninger og Overvejelser i Foraaret 1735. Deraf skal Prøver siden meddeles.

Stiftsøvrigheden maatte saa bearbejde dette Materiale og paa Grundlag deraf indsende en Betænkning til Regeringen.

Det lykkedes Stiftsøvrigheden at faa Sagerne ind saa betids, at den d. 20. Oktbr. 1735 kunde sende Re-

sultatet ind til Kancelliet. Den ledsagende Skrivelse er undertegnet af Stiftamtmand og Biskop, men Forfatteren er Biskop *Christen Worm*. Da den fører os ind i Tidens Vilkaar og Overvejelser paa dette Begynderstadium, aftrykker jeg det meste af den:

1. Til Skolehuse kunde tages et eller andet bekveint og allerede bygt Fæstehus, som i den største Del af de Byer, hvor Skoler skal anlægges, vil forefindes. Men skulde nogle flere Fag end hvad paa saadanne Huse allerede bygt er, behøves, da vilde de tilbygges, samt Huse paa de Steder, hvor ingen bekveint til Skoler haves, af Proprietarierne anskaffes [Derefter Regler for Bekostnings-Fordeling, hvor der er flere Proprietarier].

2. Desforuden behøves Borden og Bænke samt en Jernkakkellovn til hver Skole, naar den er i Stand. Samme vide vi ingen Udveje til, uden at den derpaa gaaende Omkostning ligeledes lignes paa Proprietarierne. Men som her i Stiftet findes en anseelig Del Gods henlagt til en eller anden pro Officio, og det maatte falde Endeel tungt, af det Gods (der ej er deres) alene at udstaa Bekostningen, saa henstilles til Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Overvejende, om hvad En til Skolers Opbyggelse eller Istandsættelse samt Bordes, Bænkens og Kakkellovnes Anskaffelse bevisligen havde udlagt af Gods henhørende til hans Embede, hans Eftermand i Embedet deraf skulde svare ham eller hans Arvinger de tre Fjerdedele, imod at Samme eller hans Arvinger kunde nyde af hans Eftermand den halve Del og saa fremdeles, indtil den sidste i Embedet nød en Fjerdedel, da slig Udgift kunde ophøre.

3. Efterat Husene ere saaledes istandsatte og til Skoler beskikkede, agte vi billigt, at de Bønder, hvis Børn skal undervises i dem, holde samme vedlige, hvilket kan ske uden deres synderlig Arbejde og Omkostning, naar Skolerne ej ere uden klinede og med Straatage forsynede. Thi at faa dem enten grundmurede eller af Bindingsværk med Mur imellem, vilde koste mere end kunde afstedkommes, foruden at et klinet Hus holdes lettere vedlige end et grundmuret eller et af Bindingsværk.

4. Hvad Skoleholdernes Løn angaar, da kan den næppe være mindre for hver end 24 Rdl. aarligen, som vilde betales dem fire Gange om Aaret. . . Saadanne Penge vilde lignes paa Bønderne, henlagte til hver Skole, efter deres Hartkorn, saa at om hver Bonde

gav af 1 Tønde Hartkorn otte Skilling aarligen, beløb det sig af en Gaard paa 8 Tønder Hartkorn 4 Mark om Aaret, for hvilke Penge ingen paa Landet kan holde et Barn i Skole et halvt Aar endsige flere et ganske Aar igennem. Bønderne kunde og kommes til Hjælp af Husmænd og Handverksfolk paa Landet, der ofte ere i bedre Tilstand end Bonden. Møllerne burde og svare af hvad Hartkorn deres Møller ere anslagte for, 8 Skilling aarligen à Tønde. Især indstilles allerunderdanigst, om ej Kroholdere paa Landet, der enten kan være eller herefter blive privilegerede, skulde aarligen give noget tilstrækkeligt efter deres Næring og Lejlighed. Hvad saaledes gives til Skoleholderens Løn, vilde af Deres Kongl. Majestæts Amtsskriver ligesom andre Deres Kongelige Majestæts Contributioner indkræves samt til hver Skoleholderes kvartaliter leveres. Hvorved vi dog ej bør dølgge, at paa en Del Steder kom Bønderne til at svare mere end paa andre, siden der kan ligge mere Hartkorn til een Skole end en anden, og det næppe er gørligt, at til enhver af Skolerne skulde være lige meget Hartkorn, efterdi i Skovegne ere langt flere Husmænd og derfor langt flere Børn end paa Heden [Agerlandet], foruden at iblandt ere Bønderne smaaskyldende, og det er naturligt, at hvor to, tre eller flere paa een Sted bebo det Hartkorn, som En paa en anden Sted driver, der maa ventes større Ungdom end ellers. Men naar en Skoleholder haver flere at undervise, end han vel kan raade, da naas ej det Maal, som Deres Kongelige Majestæt allernaadigst og allerkristeligst sigter til. Overalt er det rart [sjældent], at saa meget Gods ligger een Skole belejligt som en anden.

5. End vilde Skoleholderne forundes fri Græsning om Sommeren til tvende Køer, eller til een Ko og sex Faar, paa den Bys Marker, hvor Skolen er. Samme Creature skulde Bønderne og føde for ham om Vinteren, saa at hver forede een Ko eller, om han havde Faar, da dem i Steden for en Ko, og det saaledes, at det gik om imellem dem, saa at naar tvende havde foret dem et Aar, tvende andre da forede dem et andet og saa fremdeles. Thi at Bønderne skulde give Hø og Halm in natura, vilde falde hel tyngeligt for dem, som der da og ved Skolerne skulde være mere Husrum til Kvæg og Foder, foruden at Skoleholderne, hvor dem Hø og Halm er tillagt, iblandt enten sælge det eller tage Penge af Bonden for det. Tilmed naar Bonden forer Skoleholderens Kvæg, beholder han Gødningen, hvilken er ham til nogen

men Skoleholderen til ingen Nytte, undtagen at han dermed gøder et Stykke af Bondens Jord og tillige saar tilhalvs med ham hvilket hvor skadeligt er, ingen Landmand kan være ubekendt.

6. End skulde Skoleholderen aarligen tillægges visse Læsenten Brændeved eller Torv, hvilke fik at anskaffes ham af de Bønder, som ligge til hans Skole men ere udenfor den By, hvor han bor. Thi som den Bys Beboere græsse og fore hans Kvæg, saa kunde de andre Byer forsyne ham med fornøden Ildebrand. . .

7. Desforuden vil fattes Bøger til de fattigste blandt Børnene, hvis Forældre ej formaa at anskaffe dem. Til deres Indkøb kunde svares af Sognets Kongetiende, otte Skilling af hver Tønde Hartkorn, som samme Tiende er anslaget for, samt fire Skilling paa samme Maade af Kirketienden. Tiendernes Ejere eller de, som enten med dem ere benaadede eller have dem pro Officio, maatte deraf svare den ene halve Del, og Fæsterne den anden, med mindre Ejeren selv lod oppebære Tienden, da han udredede den fulde Sum. End kunde til den Brug henlægges hvad paa de tre store Højtider falder i Kirkens Tavle*), hvilket ellers Proprietarierne paa de fleste Steder oppebære. Skulde flere end een Skole være i et Sogn, eller noget af et Sogn være henlagt til et andet Sogns Skole, da burde disse Indkomster deles imellem Skolerne efter Proportion.

Saafernt Skolerne paa denne allerunderdanigst foreslagne eller andre Maader komme i Stand, skal endda Ungdommen næppe faa den nødvendige Undervisning, af Aarsag at paa mange Steder en Del Byer ere Skolerne temmelig fraliggende, hvorudover Børnene om Vinteren (da det meste maatte læres af dem), naar Dagene ere korte, Vejene onde, samt Vejrliget koldt og haardt, ej uden største Besværing kunne gaa til og fra Skolerne. Men forsømmes Vinter-tiden, da er der lidet Haab om Sommeren, saasom Bønderne da bruge Børnene dels til at tage deres smaa Creature Vare, dels til een og anden Gerning, foruden at, naar de selv med alle deres Tiunde ere i Marken og have adskillige Børn, da maa iblandt Een af de Halvvoxne være hjemme for at oppasse de andre, der ej

*) „Kirkens Tavle“ er, svarende til „de Fattiges Tavle“, en Indsamling under Gudstjenesten til Kirkebygningen, foretaget af Kirkeværgerne. P. Palladius, Visitatsbog, Danske Skr. V. 74.

kunne hjælpe dem selv. For at raade Bod paa saadan fast uovervindelig Vanskelighed indstilles til Deres Kongel. Majest.s allernaadigste høje Skønsomhed, om ej den Anstalt kunde føjes, at naar Skoleholderen een Dag haver læst i den By, hvor Skolen er an-

Biskop Christen Worm.

lagt, han da næste Dag forføjer sig til den længst fraliggende By, hvor de der værende Børn kunne samles i en Bondes Hus til at oplæres af ham, og hvor han altid skulde begynde Læsningen med Sang og Bøn. Men Sognepræsterne kunde hver Søndag efter Prædikenen af Prædikestolene kundgøre Menighederne, hvad Dage Skoleholderne komme til deslige fraliggende Byer. Det sy-

nes dog rimeligere, at een Skoleholdere gaar til mange smaa Børn, end at mange smaa Børn skal gaa til hannem, foruden at naar en Mængde af deslige Ungdom følges ad for at begive dem hen til Skolen, kan man letteligen slutte, hvad de undervejs tage dem for. Finder saadant allerunderdanigst Forslag Sted, undervises hver af Bønderbørnene tre Dage om Ugen, i hvilke de kunne lære mere, end om de gik i Skole hver Dag, naar saa stor en Mængde paa en Gang møder, at Skoleholderen ej kan regere dem. Thi da sidde de kun og raabe, uden den fornødne Eftertanke, i hverandres Munde. Desforuden, ifald denne Anstalt føjes, kan en Del Skoler, anførte i vor allerunderdanigste Forklaring, spares: alle de, der ellers skulde anlægges i Liunge-Frederiksborg-Herred, den i Knardrup, Østykke Herred, og flere.

Efter Fællesunderskriften er der en Tilføjelse af Worm gaaende ud paa, at adskillige af Kongens stiftede Skoler ligger saadan, at der er Byer saa langt liggende fra Skolerne, at Børnene hverken søger eller kan søge dem. Derfor foreslaas det, at Amtmændene kunde kalde Proprietarierne eller deres Fuldmægtige for sig saavel som de kyndigste af Bønderne i hver By og udforske af dem, om Skolerne paa belejlige Steder kunde anlægges.

løvrigt meddeler han, at Planen er ved sidste Landemode forevist for alle Provsterne, som ikke havde noget paa den at sige.

Men man maatte til Sagen igen. Efter at den sjællandske Indberetning var kommen, udsendtes der 4. November 1735 et Paalæg til Stiftsøvrigheden om at konferere med *Amtmændene* om Sagen, til hvilken Ende disse atter skulde forhandle med Proprietærene (Godsejerne) og nogle af de kyndigste Bønder i hvert Sogn om de belejlige Steder for Anlægget af de nye Skoler.

Da man havde alt dette samlet i Kancelliet, forelaa

der altsaa et stort Materiale fra hele Danmark. Sekretæren i Danske Kancelli Johan Ludvig Holstein (senere til Ledreborg) synes foreløbig at have ordnet med det, men saa blev der i August 1736 nedsat en kongelig *Kommission* til at bearbejde Stoffet og gøre Forslag til Lovgivning. Der var kun tre Medlemmer:

Hofpræst *Bluhme* var som før nævnt den, der havde rejst Sagen. Det var da rimeligt, at han kom med. Og han holdt standhaftig fast derved, da siden Modvinden kom.

Kongens gamle Lærer Konferentsraad *Johan Vilhelm Schrøder* (1669—1741) kom ogsaa med, — en alvorlig, tungsindig, uhyre samvittighedsfuld Mand af pietistisk Kristendomstype. Han havde for et Aars Tid siden, støttet af *Bluhme*, givet Stødet til, at Konfirmationen blev ordnet ved Forordningen 13. Januar 1736. Denne Ordning med Undervisning hos Præsten sigtede jo til det samme som det planlagte Skolevæsen. Iøvrigt tog hans legemlige og sjælelige Sygdom til i disse Aar. En af hans Venner har sagt: „Var her i denne Stad ikkun fem retfærdige, da veed jeg vist, at den gode *Schrøder* var een af dem; men fandtes der ikkun fem aandelig elendige og trøstesløse, da var han ogsaa visselig den ene.“

Endelig tilforordnedes Professor *Andreas Hojer* (1690—1739), *Bluhmes* Landsmand, idet han var en Præstesøn fra Karlum ved Tønder. Han var juridisk Professor, Generalprokurør, Medlem af Cancellikollegiet og Højesteret, historisk, juridisk og politisk Forfatter med en Masse andre Hverv, saa man staa aldeles forbløffet overfor Mandens utrolige Arbejds-kraft. Han sled sig da ogsaa ihjel. I Skolekommissionen blev det ham, der gjorde Arbejdet.

Allerede 5. September 1736 kunde Hojer forelægge sine Kolleger en Oversigt, indrettet saaledes, at Kommissionens Resolutioner kunde skrives i Randen. Derefter arbejdede Kommissionen, og 28. December 1736 kunde den afgive *Beretning til Gehejmeraad J. L. Holstein* med Forslag. Heri findes allerede Hovedtrækkene i det, som siden skulde blive til Lov. Et Hovedpunkt heri er det, at Kommissionen maatte bestemme sig til at paalægge *Degnene* Skolehold. Derved vilde der spares lige saa mange Skoler, som der var Degne, selv om der maatte bygges noget til Degneboligerne.

Byggeriet og Lønningerne tænkte man sig bestemt ved en Ligning. Man overvejede for og imod, hvem man skulde tage til Skoleholdere. Hojer skriver imod at tage Studenter. „Er de liderlige, forfører de Børnene til det samme; er de duelige, benytter Præsterne dem med Tilsidesættelse af Skolen til at prædike. Desuden kan sjældent en Student vel regne og skrive. I Kongens tyske Provinser haves sjældent en Student-Degn, end sjældnere en Student-Skoleholder, og dog tror jeg, at Ungdommen lærer der paa Landet mere, end nogensteds i Danmark nu sker eller i de første 10 Aar kan ventes. Derimod er en ustuderet Skoleholder før at fornøje og tager med mindre Løn til Takke, lader sig og af Præsten og andre bedre vise tilrette end en Student, og kan endelig lettere opsiges end en Academicus.“

Kommissionen blev nu udvidet saaledes, at Oversekretæren i Kancelliet Gehejmeraad *J. L. Holstein* blev Formand. Denne Mand (1694—1763) var siden 1735 Oversekretær. 1737 blev han sat i Spidsen for det nyoprettede Kirkeinspektions-Kollegium. Hele sin

Levetid bevarede han en ualmindelig Tillid. Holberg roser ham som den, „der stedse var den samme, udi Storm og Stilhed, udi Regn og Solskin.“ Desuden tilforordnedes to theologiske Professorer: *Hans Steenbuch* (1664—1740) og *Marcus Wøldike* (1699—1750). Medens de øvrige Medlemmer hørte til Pietisterne, maa de to Professorer betegnes som orthodoxe.

En udførlig Instruks for denne „store“ Kommission udfærdigedes 18. Januar 1737. Den sendte 2. Februar 1737 en meget udførlig Skrivelse til samtlige Stiftsøvrigheder, hvori Planerne forklares og der forlanges Indberetning om, hvordan det nu kommer til at se ud i Sognene, navnlig som en Følge af at Degnene med deres Boliger gaar med ind i Beregningen, „følgeligen ej alene en stor Del om ikke de fleste af de udi Eders Excellences og Højærværdigheds allerunderdanigste Relation opførte Skoler ej behøves, men og mange af de endnu fornødne nu maa bygges paa andre end de da foreslagne Steder.“

Iøvrigt havde Kommissionen Hast: „Det ansees og endnu for gørligt samt til Hans kongelige Majestæts allernaadigste Intentions hastigste Befordring bedst, at alle Skolebygninger med Tilbehør til 1. September 1737 sættes i Stand, og *Skolehold altsaa begyndes til Mikkelsdag næstkommende.*“

Stiftsøvrigheden ekspederede straks alle Spørgsmaalene ud til Provsterne. Disse skulde sammen med Herredsfogeden eller Birkefogeden samt Præsterne, Kirkernes Patroner, de største Lodsejere og 4—6 af de forstandigste Mænd i hvert Sogn holde Raadslagning om, hvordan det nu kunde blive paa Grundlag af disse Retningslinjer. Provsterne var ret raske i Vendingen. Den 9. Februar holdes Mødet i

Vester-Flakkebjerg Herred, 18. Februar i Alsted Herred, 22. Februar i Ringsted Herred, 11. Marts i Øster-Flakkebjerg Herred og 13. Marts i Slagelse Herred.

Stiftsøvrigheden ekspederede videre, men at begynde til Mikkelsdag ansaa den for umuligt og havde endda en særlig Grund, som kan have en vis Interesse:

Endelig hvad det angaar, om det er venteligt, at Skolerne enten alle eller tildels førstkommende Mikkelsdag kan være i Stand, da skulde vi tænke, sligt maatte være gør ligt, saafremt den allershøjeste Gud ej ved megen og overmaade stor Storm havde hjemsøgt Stiftet. Men nu er det i vore Tanker umuligt. Thi det usædvanlige Vejrlig haver dels omblæst mange Bøndergaarde, dels taget Overdelen af andre, saaledes at til Tagene, der findes abblæste i Københavns Amt alene, vil behøves over to Tusinde Læs Langhalm. Det er bekendt, at Langhalmen faldt ganske slet efter forrige Aars Høst, samt at der ej findes i Sjælland den fjerde, ja næppe den tiende Del af hvad behøves til Bøndergaardens beskadigede Tages Istandsættelse, hvorudover, siden det vilde ikke være raadeligt at begynde med Bygningen, før man var forsikret om Taget, saa kunne vi holde det i højeste Maader nødvendigt at tøve med Skolernes Bygning, indtil man seer, hvad Langhalm dette Aar, naar Høsten er forbi, kan ventes.

Selv om der havde været Langhalm nok, havde en saa hurtig Gennemførelse dog ikke været mulig. Der gik endnu en Tid, inden Kommissionen kunde faa en Lov færdig. Det tog Tid at faa alle Indberetninger ind fra Danmark og Norge, og den overlæssede Hojer kunde ikke holde det voldsomme Tempo. I Oktober 1738 var han færdig med Udkastet til Loven og den dertil hørende Instruks for Lærerne. Udkastet blev saa sat i Cirkulation til Kommissionens Medlemmer og til Sjællands nye Biskop. Chr. Worm var nemlig død i Oktober 1737

og blev efterfulgt af Nordmanden *Peder Hersleb* (1689—1757), der siden 1730 havde været Biskop i Oslo men tidligere havde været Præst paa Falster og paa Frederiksborg og menes at have været med til at give Stødet til Rytterskolerne. Som erfaren Mand kunde han paapege en Mængde svage Steder i Udkastene, og han fik gennemgaaende Støtte af Bluhme. Han fraraader, at ustuderede skulde kunde blive Degne, idet det vilde blive misbrugt af Bisper og Kirkepatroner til at faa deres Kuske og Karle, Lade-fogeder og Tjenere ind i Degnekald, saa Studenterne bliver helt udelukte og der bliver „intet tilovers for dem uden Musketten“.

I November var man ved at blive færdig. Mange Overvejelser gjaldt det kildne Spørgsmaal, hvor Pengene skulde komme fra. I den Henseende overraskedes man 28. Novbr. 1738 ved en Meddelelse fra Kongen gennem Oversekretær J. L. Holstein, at det var Kongens Vilje, at *Kirkelysene paa Alteret* herefter skulde afskaffes, og at de Penge, de hidtil havde kostet Kirken, nu skulde afgives til Skolekassen. Ja Kongen var saa ivrig med dette Paafund, at han ikke kunde vente dermed til Skolelovens Udstedelse men lod under 2. Januar 1739 udgaa et Reskript derom. Dog skulde Lys ikke forbydes. Hvor der var et særligt Legat til Lys, eller naar der ved Ligbegængelser gaves Lys til Alteret, maatte de bruges indtil de slap op.

Bag denne Ordre laa der nu andet end Interesse for Skolevæsenet. I reformerte Kredse havde der stadig været en Uvilje over, at Lutheranerne havde bevaret de gamle Kirkeklæder („Messeklæder“), Alterlys, Messesang og den Slags. Man vilde have Præ-

sterne sorte i Stedet for hvide, og navnlig kæmpede man mod Alterlys som „Overtro“. I 1732 udkom der i Tyskland en Bog „Kirkeceremoniernes Historie i Sachsen“ af en nylig afdød Præst Chr. Gerber. Den er meget ivrig for en saadan Afskaffelse. I Brandenburg-Preussen var Kongehuset reformert i Modsætning til den lutherske Befolkning. I 1733 forbød den brutale Soldaterkonge Friedrich Wilhelm I „Pavedømmets Rester“ i den lutherske Kirke: Messeklæder, Alterlys o. s. v. Lutheranerne var meget fortrydelige, men vi kan se, at herhjemme har Biskop Peder Hersleb været en interesseret Læser af Gerbers Bog, og Christian den Sjette har aabenbart lyttet til de samme Røster. Nu skulde der slaas to Fluere med eet Smæk, dog lempeligt. „Lysepenge“ kom derefter til at høre til Skoleindtægterne lige indtil 1861, da Kirkesynsloven atter paalagde Kirkerne at bekoste Alterlys.

I Virkeligheden kom de aldrig bort. Folk vilde ikke af med dem. P. Friis fortæller fra *Skælskør*: „Saasnart indløb ikke Kirkelysenes Henvendelse til anden Brug, at jo straks en ubekendt Kvinde lod lægge et Blad Papir paa Herrens Altere med 1 Rdl. udi, med Begæring, Menigheden vilde træde i hendes Fodspor, enhver aarlig give sit, og aldrig Lys lade savne paa Herrens Altere. Det skete og sker endnu, ja endmere: nu dør aldrig nogen skikkelig og formuende Mand, de jo giver et Par store Vokslus til Herrens Alter, saa det er den Tid, man kan have 3 til 4 Par staaende.“

Endelig indgik Kommissionens af Hojer forfattede Indstilling til Kongen 10. December 1738. Schrøder var da forlængst for syg og nedbrudt til at kunne medunderskrive. Den 7. Januar aprobere Kongen

Forslaget, og under 23. Januar 1739 udstedtes: „*Forordning om Skolerne paa Landet i Danmark, og hvad Degnene og Skoleholderne derfor maa nyde*“.

Loven 1739.

Denne Forordning er den grundlæggende Lov for et Folkeskolevæsen i Danmark. De senere Love af 1814, 1899 og 1937 er kun Udvidelser af den. Hvad Skolens Fag angaar fjøede Loven af 1814 intet til uden som eventuelt noget Gymnastik og Svømning, som der ikke blev meget ved. De øvrige Fag har indført sig selv og lovfæstedes først ved Loven 24. Marts 1899.

Den var altsaa „gjort til at vokse i“, og Væksten er sket. Naar man nu ser paa Begyndelsen og formodentlig finder den fattig, saa bør man i det samme huske paa, hvad der er vokset ud af den.

Forordningen bestemmer først, at alle *Degne* skal herefter holde ordentlig dansk Skole. Der skal i den Anledning ryddes op blandt de udelige eller usømmelige Degne, og i Fremtiden skal vel Studenter foretrækkes, men de skal have tjent i Skolehold forinden, og for en uheldig Student skal en anden bedre Mand foretrækkes. Den lovlige Degnelønning (navnlig Degnetraven) skal nu inddrives og Degneboliger bygges, hvor de mangler; og til de gamle skal der bygges 2—4 nye Fag til en Skolestue. For Undervisningen, som flere Degne hidtil har udført frivillig, skal Degnene have et Tillæg paa 6 Rdl. samt 20—25 Bønderlæs Tørv eller Brænde. Har Degnen ikke Avling til Kaldet, skal han have Græsning og Foder til 2 Køer, eller, om han ej holder Skole for hele Sognet, for 1 Ko og et Par Faar.

Er Degnens kirkelige Distrikt (Pastorat) for stort til at være et Skoledistrikt, skal der bygges Skolehuse og ansættes *Skoleholdere*, — med mindre Forholdene skulde være saa uoverkom-

melige, at der maa ansættes en Skolemester, som kan gaa fra een By eller Gaard til den anden og der holde Skole. Skoleholderen skal være over 22 Aar og prøves af Provst og Præst før Antagelsen. Man havde jo ingen Læreruddannelse, men Tanken er, at en „skikkelig“ (o: skikket) Person kan dygtiggøre sig i Gerningen, og dertil skal Præsten hjælpe ved stadige Besøg i Skolen. Provst og Biskop har Overtilsyn. Det hele er jo en Kirkens Foranstaltning. Med Hensyn til Ansættelsen, da skal Præsten foreslaa egnede Personer, første Gang kalder største Lodsejer, senere Gange Distriktets andre Lodsejere (Godsejere). Skoleholderens Løn er aarlig 12 Rdl. samt 5 Tdr. Rug og 7 Tdr. Byg eller Byg og Boghvede, fri Græs og Foder til højest 2 Køer og 6 Faar samt 25—30 Bønderlæs Tørv eller Brænde. Præsten giver ham og Degnen en Liste over fattige Børn, som de intet maa tage af. Af Forældre, som ikke er paa de Fattiges Liste men dog af slet Vilkaar, maa han ved Barnets Indtrædelse i Skolen tage 4 Sk. og siden aldeles intet. Formuende Folk bør ved deres Børns Antagelse i Skolen give 4 Sk. og siden ugentlig 2 Sk. indtil Barnet begynder at skrive og regne, da 4 Sk. ugentlig. Unge Folk, som behøver at bekræftes i deres Kristendom eller Læsen og derfor 2 Gange om Ugen informeres, giver derfor aarlig en Karl 1 Mk., en Pige eller Dreng 8 Sk.

Skolehuset „skal være 8 à 10 Fag af god Bondebygning med Egestolper og Fodstykker, hvor det er gørligt, Fyrretømmer, klinkede Vægge og Halmtag, inddelt som Skolerne paa Ryttergodset, med Loftrum, Stald for 2de Køer og nogle Faar, Lejlighed til Foder og Brænde, og for Børnenes Helbreds Skyld noget højere til Loftet end i de ordinaire Bønderhuse. *Skolestuen* skal være saa stor, at alle til Skolen hørende Børn deri bekvemmelig kan rummes, og ved et lavt Skillerum eller Tralværk deles i 2de Parter, saa at Pigerne sidde adskilte fra Drengene. Til hvert Skolehus skal og lægges en tilstrækkelig Kaalhave og hvor det er gørligt en med Træ eller Gærde indhegnet Brønd.“

Alle Børn over 5 eller 6 Aar skal søge Skolen undtagen i Pløje- og Høste-Tiden. Børnene bør saa længe undervises, indtil de i det mindste kan læse færdig i Bog og veed deres Kristendom, saaledes at Præsten skønner, de fra ordentlig Skolegang kan befries. Siden skal de store Børn, som ej tjene, gaa hver Vinter mellem Rug- og Vaarsæden i Skole, indtil de antages til Konfir-

mation. Men de, som ej længere gaar i Skole, bør dog siden, saa længe de er ugifte og Præsten eragter det fornødent, møde ved de offentlige Katekisationer i Kirken.

Forældre, der holder deres Børn fra Skole, skal advares af Præsten. Hjælper dette ikke, da bør Præsten raadføre sig med Provsten og ej antage dem til Guds Bord. Desuden skal de, om de ej er yderlig fattige, betale i Bøde til Skolemesteren for hvert Barn 4 Sk. ugentlig, er de formuende, da 8 Sk., med mindre de selv holder Informator til deres Børn. Der var altsaa, — talt i senere Tidens Diskussionssprog — Undervisningspligt men strengt taget ikke Skolepligt.

Alt dette vilde jo koste noget, og Forordningen gav følgende Anvisning.

Skolehusenes Opførelse skulde forestaas af Kirkepatron og største Lodsejer. Bønderne skulde køre Materialier, ordne Brønd og Have, skaffe Ler og Vænder til Vægge og Halm til Taget. Det øvrige skulde lignedes paa Hartkornet i Skoledistriktet. Ligesaa med Vedligeholdelsen. Der skulde holdes Syn hvert Aar.

Til de øvrige Udgifter skulde der i hvert Sogn oprettes en *Skolekasse*. Præsten skal ved alle Lejligheder ved flittig Formaning og eget Eksempel opmuntre de Formuende i Sognet til frivillige Gaver til fattige Børns Undervisning. Fastelavns Søndag og Mikkelsdag skal der ske en Indsamling i Gudstjenesten ved en Bøsse ved Kirkedøren. Ved alle Brudevielser, Børnedaab og Begravelser skal en Tavle ombæres, og ved alle Gæstebud og Samkvemme i Sognet en Bøsse. Nogle Smaaabøder fra Tinghuset fordeles mellem Jurisdiktionens Skolekasser. De Beboere, der ikke betaler Hartkornskat, skal svare, Haandværkere 2—4 Mk. aarlig, Husmænd og Inderster 4—16 Sk., Tjenestefolk 4—6 Sk. Og endelig Kirkens *Lysepenge*.

Af denne Kasse skulde der betales Bøger til fattige Børn. Resten, hvis der blev nogen, skulde gaa til Lønning, men det manglende skulde skaffes ved *Ligning paa Hartkornet* og fordeles af Stiftsøvrigheden *over hele Stiftet*. *Pengelønnen* skulde udredes af det privilegerede Hartkorn (Kirke- og Kongelienders og Præstegaardes Hartkorn, Proprietærers fri Hovedgaardstakst og Skovskyld, Mølleskyld og Kroer). *Kornlønnen* af det ufrie (Bøndergods og Proprietærernes ufrie Hartkorn).

Hvor Skoler allerede er funderede, der forbliver det ved deres Fundats. Derved bliver en Del Degne ikke tillige Skoleholdere.

Dette er Lovens Hovedtræk. Den var ledsaget af en „*Instruktion*“, hvorefter enhver Degn og Skolemester i Danmark i Skoleholdet sig skal forholde“.

Den er ikke det mindst interessante. Grundlaget er den af Biskop *Chr. Worm* forfattede Instruktion for Rytterskolerne. Der er lempet lidt og føjet et og andet til. Her et Uddrag:

Fra Paaske til Mikkelsdag holder han Skole fra Kl. 7 til 11 Formiddag og fra 2 til 6 Eftermiddag. Men fra Mikkelsdag til Paaske fra Kl. 9 til 12 Formiddag og fra 1 til 4 Eftermiddag for Børnene af samme By. Men Børn fra fraliggende Steder bør diinitteres fra Mortensdag til Kyndelmisse Kl. 3, at de kan komme hjem i lys Aften. Og kan de Børn, som have langt at gaa, tage Middagsmad med sig at spise i Skolen.

Hver Morgen skal han begynde med en Morgen-Psalme og Bøn samt et Kapitel af den hellige Skrift og tilsidst synges en Pønitentse- eller anden aandelig Psalme. Imedens Bønnen læses, skal Børnene ligge paa Knæ, og tilsees, at de med Andagt synges Psalmerne, bede Bønnen og høre Guds Ord læse.

Naar den er holdet, skal han straks begynde at læse for Børnene. Og skal Drengene sidde ved Borde for dem selv og Pigerne for dem selv, adskilte ved et Skillerum eller Tralværk.

Han skal lære Børnene Dr. Luthers *liden Catechismum*, saa at de først ret forstaa hvert Stykkes Mening og siden lære den Ord for Ord udenad; og derpaa den almindelige Catechismi *Forklaring* [d. e. Pontoppidans Forklaring], hvilket han ej skal vænne dem til at lære saaledes, at de binde sig til Ordene, men han bør forandre Spørgsmaalene, saa at de kan gøre Rede for Meningen og ej læse Ordene op uden at forstaa dem. Han skal og tidlig vænne Børnene til at applicere [anvende] alt hvad de lære, paa dem selv, at ransage derefter deres Forhold og Tilstand, i Enfoldighed som Børn at bede til Gud, deres Fader, og at klage ham med faa Ord af Hjertet al deres Nød og Trang; saa skal han og vise de Børn, som i Catechismi Kundskab er vel grundede, hvorledes de kan bedst læse Bibelen til Opbyggelse og Nytte.

Alle Børn i Skolen skal han først lære at læse reeligt og rent i Bøger og, naar Forældrene det begære, informere dem i at skrive og regne.

Ligesom Læsningen om Morgenen begyndes, saa skal den og om Aftenen endes med Sang, Bøn, Læsning i Bibelen og en Aften-Psalme; dog om Vinteren, naar det er ondt Vejr, da synges kun et Par Vers af en Psalme, paa det Børnene ved lys Aften kan hjemkomme, og ej ved Snefog og i Mørke skal komme til Skade.

Saa vel i Skolen som naar de gaa deraf, skal Skolemesteren give nøje Agt, at de ikke bande, bruge Skældsord og utugtlig Snak eller støje, kives og slaas. Finder han nogen heri at forsee sig, straffer han dem med Ord og foreholder dem, at de i Skolen bør sidde stille og med Agtsomhed uden at fortørne Gud eller forarge hverandre, og at Gud seer al deres Adfærd og ej lader forsællig Synd ustraffet. Frugter ej saadan kærlig Formaning, bør han straffe de Børn, der nogle Gange forgæves er formanede, med Ris.

Om Søn- og Helligdage samt Maanedsbenedage skal Drengene møde Skolemesteren ved Kirken og der forblive, indtil Prædiken og Catechisationen er ude. Børnene anvises et Sted, hvor de kan være alle samlede under hans Opsyn, at de forholde sig sømmelig samt vænnes til at opslaa Psalmerne og at synge i Tonen med Menigheden. Han skal og nøje give Agt, at Børnene af de fraliggende Byer ligeledes følges i Kirken med Forældrene, men nødes Forældrene til iblandt at lade et Barn blive hjemme for at se til Huset, skal han mage det saa, at det Barn, som har været hjemme een Søndag, kommer i Kirken den næste derefter.

Han maa ej med Hug og Slag ilde medhandle Børnene, men skal deres Fejl paa lemfædigste Maade søge at rette. Findes nogen uflittig i at lære, lader han saadan een sidde længer i Skolen end de andre. Dog bør han gøre Forskel mellem Børnenes Nemme, med hvilket een kan i kortere Tid lære det, som en anden maa have længere Tid til. Vil hans Formaninger og den maadelige Straf at sidde længer i Skolen ej hjælpe, siger han det til Forældrene, af hvilke eller af ham i deres Nærværrelse de da med Ris efter deres Forseelse straffes. Men aabenbar Ugudelighed med Banden, Lyven, Skælden og forsællig Trodsighed og Ulydighed, som i Skolen begaas, straffer han straks med Ris i de andre Børns Paasyn.

Man mærker jo nok, at denne Vejledning til Skolehold ikke er fra det tyvende Aarhundrede. Men det er i Virkeligheden et højt Undervisningsideal, der ud-

Biskop Peder Hersleb.

taler sig deri. Den ældre Tids brutale Disciplin-Methoder er forkastede, og med senere Tidens Skolestrid i Minde kan man ikke andet end at lægge Mærke til, hvorledes der her tages Forholdsregler mod det Ramseri, som der har været meget af i Skolen. Mærkeligt nok udelod man 1814, — midt i „Oplysnings-tiden“! — denne Henstilling til Lærerne, saa at det

var Skade for Chr. Kold, at han 1840 skulde henholde sig til Instruksen fra 1814 og ikke til den fra 1739, — som han vel ikke kendte!

Det var ellers noget, man i Christian den Sjettes Tid lagde Vægt paa. Ogsaa Worms Eftermand *Peder Hersleb* saa paa dette ved sine Visitatser. Efter en Visitats i Munke-Bjergby i Sommeren 1739 skriver han til Provsten: „Især vilde ieg bede, at Deres Velærværdighed i Venskab og Fortrolighed paaminder og erindrer Hr. Schiønning i Bierbye, at han baade selv gør mere Flid og gør sig mere øvet i at katekisere, saa og tilholder sin Degn at øve sig bedre. Thi det var let at mærke, at Menigheden har gjort deres, de Unge ogsaa lært udenad, hvad de bør lære, men manglede ikkun det, som skal komme af de Undervisendes Flittighed, Bekvemhed og idelig Øvelse“.

En anden Sag er, at de Skoleholdere, man fik, ikke magtede saa høj en Opgave.

Atter fantaserede Kommissionen om øjeblikkeligt Resultat. Fyns Stiftsøvrighed havde overfor Kongen lovet at have Skolerne i fuld Stand til St.-Mikkelsdag, eller i al Fald 3 Maaneder efter den kongelige Approbation. Kommissionen belærte de andre Stiftsøvrigheder derom. Men det gik ikke saa rask.

Moderationen 1740.

Denne Sags Historieskriver Carl Engell siger om Christian VI: Ikke mange Konger har sat sig et smukkere Æreminde for Eftertiden.

Det er sandt, men man tror fejl, hvis man tænker sig, det var Taksigelser der kom til Svar. Der stod

fra hele Landet et Skrig om, at saa stor en Byrde ikke var til at bære. Og det kan ikke nægtes, der var Krisetid, — som da de senere Skolelove kom 1814 og 1937. Man havde forregnet sig med Skolernes Antal. Der skulde være mange flere. Og Armoden sløvede, saa der var ligefrem Modstand mod at gaa til disse Reformere.

Disse sørgelige Papirer gik ind til den store Skolekommission. Dennes store Arbejdskraft Andreas Hojer var død 28. August 1739. „Hvorledes skulde denne overmaade flittige Mand vel kunne mage det saa, at Dagen bestod af mere end 24 Timer“? Det var vel Forsøget derpaa, der bragte ham til at bukke under i Slesvig paa en Rejse. I hans Sted indsattes som Sekretær den vistnok meget arbejdsdygtige *Enevold Falsen* (1686—1761), der sad i mange af Dattidens Kommissioner. Den syge Schrøder (død 1741) erstattedes af Etatsraad *Christian von Støcken* (1694—1762) Assessor i Højesteret.

Falsen var meget modtagelig for de hovedrystende Klager. Stiftsøvrighedernes første Forslag havde set ud, som om nogle Skilling af hver Tønde Hartkorn kunde forslaa til Skolernes Opbyggelse og at Lønningerne ligeledes kunde klares med Smaabyrder. Nu vilde paa Sjælland Udgiften for hver Tønde Hartkorn blive ca. 5 Mark og til Lønningen ca. 1 Mark aarlig, og naturligvis sine Steder paa Sjælland betydeligt mere. I Jylland meget mere. Man maatte meddele Kongen, at Loven var uigennemførlig. Med liden Glæde maatte Kongen da 17. December 1739 resolve, at Kommissionen maatte „gøre en anden Forslag, paa hvad Maade saadanne nye Skoler kan opbygges og underholdes med mindre Bekostning

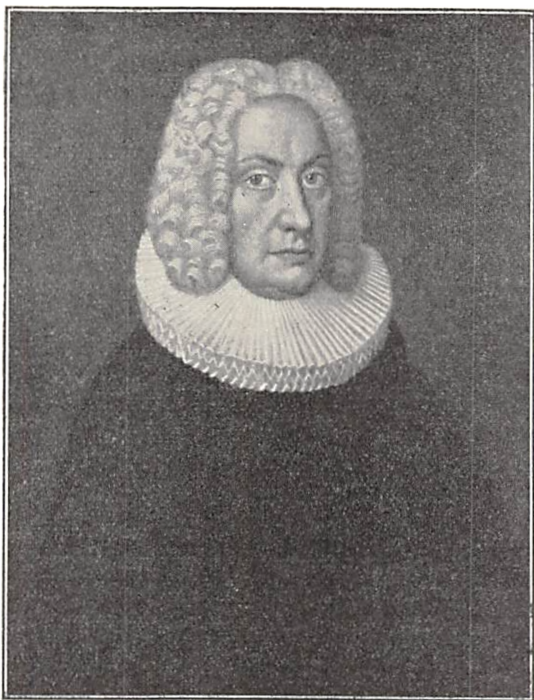
for Vores Cassa og til ingen saa stor Byrde for Hartkornet“.

Nu tog Falsen fat, og det blev unægtelig en Nedskrivning. Kun i Kirkebyerne skulde der oprettes ordentlige Skoler, og til Lærere skulde der antages Personer, som allerede havde Bopæl der og noget andet at leve af. Saa sparede man baade Bygningen og en Del af Lønnen. Resten maatte naas ved at udvide Omgangs- og Hjemmeundervisningen. Degnene kunde 3 Dage om Ugen holde Skole paa deres Bopæl og de 3 andre gaa til de øvrige Byer i Sognet for der at læse med Ungdommen. Der skulde ikke fastsættes bestemte Lønsatser men akkorderes.

Kommissionsmedlemmerne var paa Flugt. Den nye v. Støcken fandt, at det vel saa ud som om den udgangne Skoleforordning derved helt opgaves, men det vilde dog blive det samme paa en anden Maade. Wøldike sagde ingenting. Steenbuch fandt det bedre, at Læreren gik til Børnene end omvendt; thi derved sparede ikke blot Skolebygninger, men Børnene fritoges ogsaa for den lange Skolevej og spildte ingen Tid med Leg og Spøg.

Men *Bluhme* stod fast og udtalte sig meget indtrængende mod Falsens Forslag. Han kritiserede skarpt Omgangsundervisningen og vilde have det størst mulige Antal faste Skoler med ordentlig ansatte Skoleholdere. For at tilvejebringe de manglende Penge foreslog han at opfordre Kongen til at følge sin Faders Eksempel med at opføre Skolebygninger, samt at danne en Fønd ved frivillige Gaver, Skattepaalæg, Afgift af dem, der fik Titler o. lign. Han henviste til Franckes Eksempel. Opførelsen af Vajsenhuset i Halle var begyndt med meget smaa

Midler, „men *Troen har gjort det umulige muligt*, og jeg har den faste Tillid, at det ogsaa her vil gaa saaledes, og at Gud ikke vil lade sin Sag falde“.

Hofpræst J. B. Bluhme.

Det var *Bluhme* der havde rejst Sagen, og det blev ogsaa ham der reddede den fra ligefremt Forlis. Den Folkeskole, han saaledes reddede igennem, har siden i sine Lærebøger ofte været ond imod ham — uden nogensomhelst fornuftig Grund, kun i ondt Lune. I Virkeligheden burde hans Billede hænge med Ære

i alle danske Landsbyskoler, thi det var ham, der begyndte, og ham, der ikke svigtede.

Der maatte adskillige Kommissionsmøder til, inden man enedes om en Vej, hvorad man kunde følges. Resultatet blev den kongelige *Plakat af 29. April 1740.*

Den „forklarer og modererer“ Loven saadan, at der dog skal komme saa nær som muligt det samme ud af den. Det overlades til Proprietærernes Skøn, hvor mange Skoler der skal være, og hvor de skal ligge. Der skal dog anlægges Skoler, selv om et brugeligt Gadehus kan tages i Steden for at bygge nyt. Afsides Torper og enlige Steder skal fordeles mellem Degnen og Skoleholderne, hvilke paa bejlige Tider bør forføje sig til slige Steder og der holde Skole for Ungdommen. For helt spredte og afsides Steder ansættes en omgaaende Skolemester. Skoleholderen i Annekset skal være Degnens Substitut i Kirketjenesten og derfor have lidt af Degneindtægterne. Hvor der allerede fandtes funderede Skoler, og Degnene altsaa var fri for Skolehold, skulde de tage sig af Undervisning i Udkanterne. Fællesligningen til en Skoleskat opgives, og hver Skole faar sin egen Kasse. Lysepengene ansættes til 5 Slettedaler af hver Kirke. Lodsejerne skal enes om, hvad Løn de kan fastsætte, „da Kongen formoder, at de behandle Skoleholderne saaledes, at disse ikke skal gøre deres Arbejde sukkende“. I det hele bliver en forsvarlig Ordning gjort til en Æressag. Og (§ 8) „iøvrigt skal Skoleforordningen og Skoleholdernes Instruktion, saavidt de ikke herved ere forandrede, *fremdeles blive en bestandig Grundvold for Skolevæsenet i Danmark.*“ Inden Udgangen af 1741 skal det alle Vegne være i Gang.

Formodentlig har der været Egne i Landet, hvor denne „Moderation“ har haft slemme Virkninger. Men Stiftsøvrighederne nægtede dog Anerkendelse, hvor Forslaget var for simpelt, og det er en uberettiget Overdrivelse, naar man stundom kan finde paa-staaet, at der slet ikke kom nogen Folkeskole ud af Loven. Som det følgende vil vise blev Loven næsten uden „Moderation“ ført ud i Livet i de fem Herreder, vi her har med at gøre.

Tilløb og Resultater i nuværende Sorø Amt.

Vi vil nu se, hvordan alt dette har set ud i de hjemlige Egne.

Først har man i Begyndelsen af 1735 maattet indberette om Tilstanden og om, hvilke Skoler der behøves, samt hvilke Tanker man gør sig om Lønninger og Lønningsmidler.

I Begyndelsen af 1737 maa der atter indberettes og foreslaas under Forudsætning af at Degnene bliver Skoleholdere.

Atter i Begyndelsen af 1739 efter Forordningens Udstedelse indsendes der Erklæringer af Amtmænd og Provster.

Endelig i 1740 holdes der „Skolesession“ for at faa en endelig Ordning inden Udløbet af 1741.

Fra 1742 er der undtagen fra Øster Flakkebjerg Herred indsendt Herredsoversigter i skematisk Form om, hvordan det da saa ud. I let forkortet Form meddeles de her ved Slutningen af hvert Herred, idet man dels derved i de forskellige Sogne kan se, hvordan man har begyndt der, — dels just gennem disse Enkeltheder faar et Helhedsbillede af, at der alligevel skete noget, selv om Formerne efter vore Vaner var uhyre beskedne.

RINGSTED HERRED

Vi begynder med dette Herred, fordi dets Tilstand bedst lignede den Tilstand, man da almindelig forefandt omkring i Danmark, mens Amtets øvrige Herreder allerede om end for ganske kort Tid siden havde faaet en Del Skoler. Herredet dannede tillige sammen med Bringstrup og Sigersted Sogne Ringsted Amt, hvis daværende Amtmand var *Thomas Lillenschield*.

Provsten var Mag. *Søren Ørsted*, Præst i Haraldsted 1701—1736. Den 7. Maj 1735 indsendte han sin Betænkning. Han kan melde, at der er 3 kongelige Skoler i *Terslev*, *Frerslev* og *Hasle* (Haslev). Desuden i *Braaby* en af Gisselfeldts Herskab stiftet, ved Skjoldenæsholm i *Valsøllille* Sogn en af Grev Laurvig stiftet, endelig Mag. Blichfeldts Skole i *Benløse*. „Vel ere endnu tvende andre smaa Skolehuse, i *Theestrup*, henhørende til Gisselfeldt, i *Schudeløse* til Holmegaard og i *Allindemagle* til Skjoldenæsholm, men alle uden noget til Subsistence for Lærere“. „Nok tvende forsikrede at skal bygges, et for *Ringsted St. Hans Sogn* efter Sl. Mag. Christen Blichfelds Legatum; et andet udi *Qværkebye* efter hans højgrevelige Excellences Hr. Grev Knuths derom givne skriftlige Forsikring af Dato 20. Aprilis 1733 til Sognepræsten. Dette Forsæt haaber man og blev fortsat, om fra høje Hænder derom nogen Erindring og Recommendation kan formaaes, men til Datum intet paa disse begyndt.“

„Paa hvor mange Steder Skoler endnu mangler og gøres fornøden, og hvor de bekvemmeligst kunne etableres, — da fejler vel paa en Del Steder: Ringsted St. Hans Sogn, Veterslev og Høm, Theestrup, Ørslev, Nordrup, Farrindeløse, Førslev og Sneeslev, Vigersted og Qværkebye, Jydstrup, Haraldsted og Allindemagle, tilsammen 14. Men behøves ikke eller fornøden ere Skoler paa alle disse Steder; thi nogle ligger hinanden saa nær og belejlig, at tvende Sogners Ungdom til een Skole kan samles, saasom Ørslev til Tørslev; Høm til Veterslev; Jystrup til Valsøllille; Allindemagle til Haraldsted etc. Saa behøves nu Skoler at oprettes for Ringsted St. Hans

Sogn, Veterslev, Førlev, Sneeslev, Theestrup, Nordrup, Farrindeløse, Haraldsted; men allermeest og højest fornøden eragtes en Skole for Vigersted og Qværkebye, som med en meget slet Degn, efter Sognepræstens Klage over hans Uduelighed og Unyttighed etc., er beladet og belastet, hvilket jeg selv ved Visitationen har misfornøjeligen befundet. Hvorfore en skikkelig, ædruelig og bedre funderet Person behøvedes til Skolemester i Skolen, der tillige som Substitut (om man ikke ganske den anden vilde afskaffe) Kirkerne med Sang og Læsning kunde bedre opvarte.“

Med Hensyn til Fremskaffelse af Lønningsmidler, — „da ligesom Præsterne af deres Tiender til Enkepension svarer den 8de Del, og Degnene til Skolepension den 5te Del, saa kunde vel og Kirkerne, naar de vare først istandsatte, af Overskudet fra aarlig visse Udgift en 5te, 6te eller 8de Part til Sognenes Skoler contribuere; noget og dertil tages af Herredskassen, om den det kunde taale. Præster, Degne og andre formuende i Sognerne kunde og for noget vist, andre visse Dages Kost til Skoleholderen eller i Penge til hans Løn at give, taxeres“.

Til Husene maatte Godserne kunne give Materialier, Sognefolkene Arbejdsløn.

Inden der næste Gang skulde foretages noget, var den gamle Provst død og efterfulgt af *Ludvig Nicolai Heerfordt*, Præst i Haslev og Braaby 1714—1749. Sammen med Herredsfogden Jens Clausen i Veterslev holder Provsten en Sammenkomst i Ringsted 22. Februar 1737 med Herredets Godsejere. Nu faar Forslagene fastere Skikkelse. Naar man sammenholder dem med Amtmandens senere Indstillinger

14. Maj 1739 og 16. Februar 1741 ser man Udviklingen deri.

Til den bestaaende Skole i *Benløse* henlægges ogsaa Slingerup og Ejlstrup, Have Mølle, Kærup m. m. I Ringsted Sogn skal Skolen i *Havbyrd* virkeliggøres. I *Terslev* Sogn fastholder man den kongelige Skole med særlig Skoleholder i Byen, men man vil tillige have en Skole i Tollerød. Dette fastholdes i 1737. Men 1740 findes det for kostbart, hvorfor Ulstrup henvises til Alkidstrup, Tollerød, Hadstrup og Høstentorp til Høsten. „Hvad de øvrige Byer nemlig Qværet og Bierede samt Qværet Skolehus angaar, da faar Degnen i Terslev besøge samme og undervise dens Ungdom, siden han dog ej holder Skole, imod at han tillægges en Kendelse derfor“. I *Ørslev* vil man have en Skole. I *Nordrup* havde imidlertid Grevinde Schack ladet bygge en Skole, hvortil efter hendes Plan baade Nordrup og Farendløse Sogne skulde søge, og hun havde tilbudt at lønne Skoleholderen samt forsyne de fattige Børn med Skolebøger, imod at *begge* Sognenes Beboere skulde være fri for al Afgift til Skolekassen. Præsten Hans Nordrup og Godsforvalter Jæger fra Giesegaard mente 1737, at der ikke behøvedes nogen Skole i Farendløse, da Børnene kunde gaa til Nordrup, men Godsejer Ove Thott fra Eskildstrup og Godsforvalteren fra Sørup Hans Siersted mente, at Farendløse maatte have en Skole. Dette fastholdtes siden og vedtoges. Man henstillede til Grevinde Schack alligevel at betale. Men der kom alligevel ingen. *Mulstrup* ligger ogsaa for langt fra Nordrup Skole. Men da Degnen i Nordrup nu ikke faar nogen Skole, skal han „besøge Mulstrup Bys Børn“ og „ej videre holde Skole, uden for saa vidt

han Skoleholderen i Nordrup kunde assistere“. Der forlanges ogsaa Skole i *Høm*. Den kom heller ikke. I *Jystrup* skal der bygges 4 Fag til Degneboligen til en Skole, „ihvorvel det vil finde sin Vanskelighed, siden dertil ingen Plads skal være“. I *Haraldsted* Sogn vil man 1737 have to Skoler, een i Degneboligen og een imellem Haraldsted og Valsømagle. Men 1741 nøjes man med Degneskolen. Angaaende *Allindemagle* blev man 1737 staaende ved, at Beboerne var henvist til en af Greven af Laurvig stiftet Skole i Ordrup i Taastrup Sogn. Estrup skulde gaa til Haraldsted. Men 1741 bliver der oprettet Skole i Allindemagle. I *Vigersted* „blev af Sognepræsten erindret, at Degneboligen er af meget knappe Værelser og er i en sær brøstfældig Stand, saa at Menighedens Ungdom ej vel kunde betro sig der under Taget uden Fare“. I *Teestrup* Sogn skal der foruden Degneskolen være en Skole i *Skudersløse*. „I denne By er af forrige Herskab til Holmegaard givet et Hus til Skole, bestaaende af 6 Fag med liden tilliggende Kaalhave, hvilket Forvalter Jochumsen foregav paa sit nuværende Herskabs Vegne at skulle til samme gudelige Brug forblive, i Forventelse af den Refusion, som andre Proprietairer tilstaaes. I samme Skole er en Mand navnlig Henrich Christiansen, som der har været til de Unges Undervisning 8 à 9 Aar, og efter Almuens Beretning kan forsvarlig regne og skrive og efter Sognepræstens Formodende til de Unges Undervisning i deres Kristendoms og Saligheds Kundskab være nyttelig“. (1737.) Det viser sig siden hen, at Manden hed Henric Christian Petersen.

Overraskelsen med, at Degnene skulde være Skolemestere, voldte overalt en Del Betænkeligheder.

Provst Heerfordt skriver 30. Marts 1737:

Degnene, som Skolehold paaligger, har beklaget sig over deres enge Boliger, derudi at samle og undervise Børnene, da en Del kan sidde med Hustru og smaa Børn i een slet og meget knap Stue, hvilket jeg ej har burdet undlade de høje Herrer at forestille, om Degnene ved Deres højgunstige Forslag kunde paa een eller anden Maade nogen Tilbygning erholde.

Det samlede Resultat ser ved Opgørelsen 1742 saaledes ud:

Terslev. I Byen. Rytterskole. Grundmuret. Løn 24 Rdl. Kirke-Lysepengene af Terslev K. 3 Rdl. 2 Mk. 3 Skovlæs Brændeved og 1 Læs Tørv af hver 20 Tdr. Hk. 1 Lpd. Hø og 1 Lpd. Halm af hver Td. Hk., Græsning til 2 Køer og 6 Faar, Husmænd med Børn gør 2 Dages Arbejde eller betaler 1 Mk. Hans Faber, Student. — Ungdommen i Kværed og Bierred tilkommer Degnen Hans Buch, der ej ellers holder Skole.

Ørslev. Ny Skole. 6 Fag god og skikkelig Bygning. Begyndt 22. Febr. 1742. 12 Rdl. 5 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg, 30 Bønderlæs Tørv, Græs og Foder til 2 Køer og 6 Faar. Peder Johansen, ej Student.

Nordrup—Farendløse, i Nordrup By for Nordrup, Klippinge, Farendløse, Tvindelstrup og 5 Skovhuse. Ny Skole. 8 Fag Bindings-Mur og 4 andre lerklinede Sidefag. Indrettet 1726 og af ny opbyggt for 6 Aar siden. Lønnes af Grevinde Schack som i Ørslev. Niels Sørensen, ustuderet. — For *Mulstrup* har Degnen Morten Hofman Skoleforretningen.

Vigersted, i Byen, Degneskole. Tilbyggt 4 Fag, opklinede Vægge og Halmtag. Begyndt 2. Jan. 1742. 6 Rdl. 7 Tdr. Byg, 25 Bønderlæs Tørv, Græs og Foder til 2 Køer. Christian Frideric Klixbølle, den svagsynede Degns Thaddæi Hiorts Vicarius, Student.

Kværkeby, i Byen. Kongsted By forventes lagt til Sliminge. Ny Skole. 8 Fag Bondebygning. Straks efter Michaelis 1741. Løn som i Ørslev. Frideric Hattun, Student.

Jystrup, i Byen. Degneskole. 4 Fag meget god Bygning. 8. Januar 1742. 6 Rdl. 25 Bønderlæs Tørv. Til 2 Køer 6 Faar. Anders Lyngbye, den gl. og skrøbelige Degns Jens Lunds Vicarius. Student.

Valsøllille, i Byen. Ny Skole. Et godt Skolehus af 8 Fag. 19. Febr. 1742. Løn som i Ørslev. Niels Hansen Bruun, Student.

Haraldsted, i Byen, Degneskole. 4 Fag god Bygning. 12. Febr. 1742. Løn som Degneskolen i Jystrup. Degnen Peter Arp, Student. Taastrup By søger Taastrup Skole.

Allindemagle, i Byen. Ny Skole. 8 Fag. 1. Febr. 1742. Løn som i Ørslev. Johan Wilhelm Reisen, Student.

Ringsted. Haugbyrd By. (Torps By skal søge Ørslevunder-skov i Bringstrup Sogn). Ny Skole med Blichfeldts Legat. 9 Fag god og forsvarlig Bygning, færdig i Foraaret 1742. Begyndt 3 April 1742. 25 Rdl. 3 Bønderlæs Tørv. Til 2 Køer og 6 Faar. Nicolai Buus, ustuderet.

Benløse. Funderet Skole. 10 Fag Bindings-Murværk. Blichfelds Legat: 17 Rdl. 3 Mk. 12 Sk. For Læsningen med de Fattiges Børn 2 Td. 1 Skp. Byg. 25 Bønderlæs Tørv. Til 2 Køer 6 Faar. Degnen Christen Hager, Student.

Vetterslev-Høm, i Vetterslev By. Degneskole. Tilbygget 4 Fag Bondebygning. Begyndt 4. Decbr. 1741. 6 Rdl. 4 Mk. 5 Tdr. Byg. 2 Tdr. Boghvede, 30 Bønderlæs Tørv. Til 2 Køer 6 Faar. Degnen Lars Ring, Student.

Teestrup, i Byen. Degneskole. 4 Fag Bondebygning. 14. Jan. 1742. 6 Rd. 25 Læs Tørv. Degnen Nicolai Juul, Student. — *Skuddeløse*. Skole for lang Tid siden oprettet. Af Bondebygning. Som i Ørslev. Henric Christian Petersen, ustuderet.

Freerslev, i Byen. Rytterskole. Grundmur. Som i Terslev. Lars Nielsen, ustuderet.

Førslev, i Byen. Degneskole. 4 Fag Bondebygning. 22. Jan. 1742. 6 Rdl. 25 Bønderlæs Tørv. Til 2 Køer 6 Faar. Degnen Hans Plum, Student.

Sneslev, i Hjelmsømagle. Ny Skole. 6 Fag Bondebygning. 8. Jan. 1742. Løn som i Ørslev. Hans Theestrup, Student.

Hasle, i Byen. Rytterskole. Grundmuret. Løn som i Terslev. Christen Madsen Bruun, Student.

Braaby. Oprettet af Gisselfeldt. 10 Fag Bindings-Murværk. Skole i en Del Aar. 40 Rd. og Brændsel. Hans Daase, Stu-

dent. — For Duelunds 10 Huse, Dobler, Vartov og Ellebæks-Husene tilkommer Sognedegnen Niels Montan at undervise de Unge.

ALSTED HERRED

Saa snart man kom over Aaen vestpaa, saa Sagerne helt anderledes ud paa Grund af alle Sorø Klosters Skoler, — skønt Herligheden kun var 2—3 Aar gammel. Her var *Peder Ladorph* Provst (Præst i Gyrstinge 1709—1741). Han er en fortræffelig Brevskriver, og han har da ogsaa i sin Redegørelse 17. Marts 1735 begyndt med en taknemlig Fremhævelse af „saa mange dejlige Skolers Oprettelse overalt her paa Sorø Skoles Gods, som ere tilsammen elleve i Tallet, og allesammen, Gud ske Lov, i fuld Brug og god Skik“.

For hans Herred synes det da den eneste Op-gave at forsyne Bringstrup og Sigersted Sogne med Skolevæsen.

Han fik et Forslag fra de to Præster. Den apoplektiske Sognepræst Mag. O. R. Aagaard har medunderskrevet, men Forfatteren er Kapellanen Oluf Saxtorff (Stamfader til Slægten S).

De mener, der maa bygges Skoler i Bringstrup og Sigersted Byer. Kirkejeerne kommer til at bygge Husene, „thi de fattige Sogne var det ikke selv muligt.“ Hvis hver Skoleholder skal have 24 Rdlr., kan det ikke vel lignedes paa Sognenes Hartkorn, da den fattige Bonde derved kommer til at betale for meget i Forhold til den formuende. Derfor maa de 9 Lodsejere lægge ud og reparere paa Fæsterne efter Skøn. Brændselspenge kan lignedes paa Husmænd og Inderster. Skoleholderne bør have Græsning til 2 Køer, 10 Faar, nogle Gæs og Svin.

Provsten mener dog, at der er saa kort mellem Sognene, at de kan have nok i een god og velindrettet Skole.

Naar dernæst skal gøres Forslag om Fremgangsmaaden, da mener han, at Regelen maa være et Skolehus i hver Kirkeby, det nærmeste ved Kirkerne, som ske kan, i det mindste af 6 Fag med Haveplads, af god og forsvarlig Bondebygning, Træ, Ler og Halm, eller om der ved Kirkerne maatte findes Kirkelader eller andre Kirkens Bygninger, som til Skolehuse kunde indrettes. Det maa paahvile Kirkepatronen. Men Beboerne skal vedligeholde med Ler og Halmtag, Grøfter og Gærder.

Skoleholdernes Salarium tør ikke sættes lavere end 24 Rdl. og det er for ham „det betænkeligste, hvorfra disse Penge skal komme“.

Han optager Saxtorffs Forslag:

„Som dette er vitterligt at Husfolk, Haandværksfolk og Inderster i Sognene ere ikke aleneste med Børn velsignede, der behøver Skolegang og Undervisning saa vel som Gaardmændenes Børn, men og iblandt er af bedre Tilstand og Vilkaar end Gaardmændene“ — saa bør disse, de fattige undtagne, betale 1 Mk el. 8 Sk. til Brændsel til Skoleholderen, — og da saaledes, „at alle Sognets Børn har fri og fælles Undervisning hos ham, uden nogen videre Betaling“.

Imidlertid maatte Herredets Skolesag siden nærmere behandles, og Provsten forsamlede 18. Febr. 1737 i Sorø Kirkes Sakristi Herredets Præster, hvoraf Frederik Qvist fra Lyngø var fraværende. Af høje Øvrighed var kun mødt Birkefoged Jørgen Sørensen. Derimod var der mødt adskillige af de bedste Sognemænd. Der var Tilfredshed med Skoleholderne, men Præsterne beklagede sig i højeste Maade over Ungdommens Forsømmelse i deres Skolegang samt og Forældrenes Halstarrighed. Skoleholderen i Bjergby Ditlev Sik var iblandt hjemsøgt af et hart Slag, hvilket forhen i Skoletimerne havde angrebet ham.

Men samme Præst Christen Skiøning begærede ogsaa en Skole i *Bromme*. Hr. Niels Chrystalsin fra Stenmagle maatte ogsaa begære en Skole mere i *Stenmagle Sogn*.

Da Degnene nu skulde holde Skole i de Byer, hvori de boede, fandt man det praktisk, at en Del af de stiftede Skoler blev flyttede. Saaledes kunde Pedersborg Skole flyttes til Haverup, Munke-Bjergby Skole til Eskildstrup, Stenmagle Skole til Nyerup og Alsted Skole til Hylstrup. Iøvrigt er Forsamlingen bekymret for, hvad der skal blive ud af Degnenes Bylæsning, naar de nu skal være Skolemestere.

Imidlertid kom Frederik Qvist hjem igen fra København og sendte 26. Februar en Henstilling angaaende Forholdene i *Lynge Sogn*.

„At Lynge Skole skulde forflyttes paa et andet Sted, er gør- ligt, thi den staar kun paa svage Fødder. Men at den saaledes skulde forflyttes, at den kunde være til Magelighed for dette ganske Sogns Børn, er umuligt. Thi der ere i de Byer, som ligger langt fra Lynge Skole, 70 Børn, som burde gaa i Skole og kan ikke gaa Vejen. Nu vil jeg overlade dette til den Nidkærhed, som paatænkes til Guds Ære, om ikke disse 70 Børn var en Skole værd, og om Lynge By, Topshøj og Suserup, som der vel ere 50 Børn, ikke ogsaa var Lynge Skole værd alene, og Degnen at kunne have sit fulde Hverdagsarbejde med Læsningen i Byerne, som tilvisse er lige saa fornøden som Skolens ABC.“

Sagen var den, at den sydlige Ende af Lynge Sogn var Ryttergoods under Antvorskov. Den blev derfor lagt til Rytterskole i Tjustrup. Men i hvor høj Grad Rytterskolerne var Godsskoler, viste sig, da Kongen 1731 solgte Godset i Tjustrup og Haldagerlille til Carl Plessen. Kongens Bønder i Lynge Sogn blev da skilt fra Tjustrup Skole og de fleste henlagt til Haldagermagle Skole i Krummerup Sogn,

nogle til Vedbysønder. Begge Dele var saa langt borte, at Børnene ikke gik, men Bønderne betalte en Mand for at læse noget med dem. Nu bestormede de sammen med deres Præst Avtoriteterne i begge Herreder om at faa deres egen Skole.

Provst Ladorph fandt Kravet berettiget og henstillede til Amtmanden over Antvorskov Amt Konferentsraad Berregaard at gaa med dertil.

Dette gjorde denne 1739, og der bestemtes en Skole i *Eskildstrup*. Men den ses ikke at være blevet til Virkelighed. „Moderationen“ af 1740 har vel virket.

Ellers var det i 1737 naturligvis særlig *Bringstrup* og *Sigersted*, det gjaldt. Da Degnen i Sigersted nu skulde holde Skole, kunde man ikke slaa Sognene sammen. Præsterne (nu Sognepræst Otto West og Kapellan Oluf Saxtorff) forlangte nu en Skole i Bringstrup By, „hvortil gaves Forslag paa enten den halv nedfaldne Kirkelade, med ny Ovring forsynet og repareret, eller og paa en anden liden tør og grøn Plads paa den øster Side af Byen“.

Da Loven udkom 1739 indgik Provst P. Ladorph med en Forespørgsel til Biskoppen 17. Febr. 1739. Den giver tillige en Skildring af Sorø Klosters stiftede Skoler, hvorfor vi tager den med:

Ellers sker dette i Henseende til de nu nylig ankomne allernaadigste Forordninger om Skolers Oprettelse overalt paa Landet og Skoleholderes Instrux allerydmygst at forespørge mig, hvordan de her paa Sorø Klosters Gods allerede oprettede Skoler skal ansees, som maa vel være oprettet paa en kongelig allernaadigst Fundats og har dog nogen Lighed med de kongelige Skoler oprettede i Rytterdistrikterne, men dog i mange Maader differerer, sær i Løn til Skoleholderne, sær i Bygningerne og i de Requisitis,

som nu udkræves til et lovligt Skoleholderi, iblandt andet at jeg hidtil af de fattiges Cassa-Penge har med flere i Herredet maatt købt Bøger til fattige Børn, som ere de fleste; allersærdelest at man her i Egnen ingen Tvang har haft over slemme Forældre og selvraadige Børn at faa dem i Skolen; og om En og Anden end har klaget for Øvrigheden paa Sorø Kloster, kan derpaa vel iblandt være falden en Befaling til Bondefogederne at tvinge de udeblivende Børn til Skolen, men enten af Bondefogederne intet efterlevet eller af Forældre og deres Børn intet efterkommet. Skal Sorø Distriktes Skoler ansees som Proprietariers Skoler, da er der meget at observere ved samme Skoler. Thi tildels ere der Skoler i Overflødighed, sc: overalt i de Byer, hvor Degnene residerer, tildels fattes der, sær i Bromme Sogn, Annexet til M. Bjergby, og nødvendig behøvede Skole. Derforuden er der og at sige paa de oprettede Skoler overalt i Henseende til Bygningen. Thi de ny opbygte, bestaaende af 6 Fag, ere dog saa trange overalt, at de knapt kan rumme Børnene, fattes Bord og Bænke, — jeg vil ikke tale om Skillerum, at Dreng- og Pigebørn kan sidde hver for sig. Men de gamle Skolehuse, saasom i Braaby, Lyng, Bjergby, Stenmagle og flere Stede, ere næsten faldefærdige, sær de tre førstbenævnte. Endelig tar Øvrigheden ved Sorø Kloster sig den Magt selv at sætte Skoleholdere uden Præsternes Vidskab og alene at skikke dem til mig og lade dem examinere. Ja og at skifte og dele efter de afgangne Skoleholdere som en Ting, der tilkom dem og ikke henhørte til nogen gejstlig Forum“.

Løsningen blev, at de stiftede Skoler blev ved, saa at Degnene ikke straks blev Skoleholdere. Først i senere Tider gled de to Bestillinger sammen.

Endelig i 1740 kom der en blivende Ordning.

I *Stenmagle* blev der ikke nogen ekstra Skole. Det hedder i Forretningen:

For Stenmagle Sogn findes Skolen opbygget udi Stenmagle By, hvortil Skolens (Sorøs) Gods udi Stenmagle, Assentorp og Nyrup hidtil alene har været henlagt. Men naar fire Fag ny Hus tilbygges til en større Skolestue, kan ganske vel det øvrige Proprietarie-Gods udi Sognet dertil henlægges, alene det vil være for-

nøden, at Degnen om Vinterstide udi ondt Vejrlig og Vej nogle Gange om Ugen maa forsyne de længst fraliggende Byers Ungdom med behøvende Læsning og Undervisning, naar det ikke er Børnene muligt at komme til Skolen.

I *Bromme* blev der gjort Alvor af, at Sorø Kloster byggede en Skole 1740.

Bringstrup og *Sigersted* hørte til Ringsted Amt og fik sin endelige Indstilling til Stiftsøvrigheden (ved Amtmand Lillienschiold og Provst Ladorph) 16. Febr. 1741. Mørups Herskab (Landsdommer B. V. Luxdorph, den senere Kancelliembedsmand og Litterat) skulde bygge Skolestue ved Degneboligen i Sigersted. I Bringstrup Sogn var Ringstedkloster største Lodsejer. Det var 1731 overtaget af Krigshospitalskassen, og Inspektør Paaske holdt paa, at Skolen skulde være ikke i Bringstrup men i Ørslevunderskov, der var den største By og desuden tilhørte Klosteret, der derved ogsaa fik Skole for Torpet. Biskoppen havde ellers ment, det var bedre den laa i Bringstrup, da Præsten saa bedre kunde holde Øje med den. Men det gik efter Inspektørens Mening, og til Gengæld blev Egerup ved Fjenneslev.

1742 ser Oversigten saaledes ud:

Lyngø, i Byen. Funderet Skole af Sorø Kloster. Bindingsværk i slet Stand. Skolehold i mange Aar. 24 Rdl, fri Ildebrand og Græs til 1 Ko og 4 Faar. Peder Mørch, Student.

Braaby, i Byen. Klosterets. Bindingsværk, 7 Fag, ny. Mange Aar. Samme Løn. Berthel Christensen, ustuderet.

Alsted, i Byen. Klosterets. Bindingsværk, 8 Fag, nogenledes i Stand. Huset længe været Skolehus, men ej funderet eller Skolemesteren fra Klosteret lønnet før 1732. Samme Løn. Lauritz Andersen, ustuderet.

Fjenneslev, i Byen. Dertil Egerup i Bringstrup Sogn. Klo-

sterets. Bindingsværk, 6 Fag i lovlig Stand. Huset byggt, da Skolen er 1732 funderet. Samme Løn. Jørgen Svendsen, ustuderet.

Bringstrup. I Ørslev under Skoven. Dertil Bringstrup, Ørslev, Torpet. NB. Egerup By paa Sorø Gods forhen lagt til Fjenneslev men nu meget besværlig Skolegang for Ungdommen, helst om Vinteren. Funderet af Krigshospitalets Inspecteurer kort før Ringsted Kloster blev solgt. 9 Fag Bindingsværk, god Bygning. Begyndt Paaske 1741. 12 Rdl. 5 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg, Tørv og Foder efter Forordningen. Claus Trans, Student.

Sigersted. Degneskole, af Mørups Ejer funderet, 4 Fag Hus, lovlig, ny Bygning. Begyndt Februar 1741. 6 Rdl., 25 Læs Tørv og tillagt Græs og Foder. Degnen Poul Hoff, Student.

Gyrstinge, i Byen. Klosterets. Bindingsværk i maadelig Stand. 24 Rdl. o. s. v. Vakant i Øjeblikket.

Flinterup, i Byen. Klosterets. Bindingsværk i god Stand. 24 Rdl. o. s. v. Henrich Thersling, ustuderet.

Stenmagle, i Byen. Klosterets. Bindingsværk i forsvarlig Stand. 24 Rdl. o. s. v. Willads Olufsen, ustuderet.

Munkebjergby, i Byen. Klosterets, Bindingsværk i maadelig Stand. 24 Dlr. o. s. v. Ditlef Sick, ustuderet.

Brommaae, i Byen. Klosterets. Bindingsværk, ganske ny i meget god Stand. Begyndt Paaske 1741. 24 Rdl. o. s. v. Søveren Maj, Student.

Pedersborg, i Byen. Bindingsværk og ved nylig Reparation sat i god Stand. Fra 1733. 24 Rdl. Ulrich Friderich Bang, illiteratus (ustuderet).

Staglille, i Byen. Funderet af Provst Lauremberg. Bindingsværk i maadelig Stand. Begyndt 1692. Af Sorø Skole 24 Rdl. o. s. v. Af Slaglille Præstegaard 4 Rdl. Svend Hansøn, ustuderet.

Bjernede. I Fuldby. Klosterets. Bindingsværk i maadelig Stand. Begyndt 1732. 24 Dlr. o. s. v. Christian Coordtsøn, ustuderet.

I Bromme Sogn kom der snart et Supplement til Skolevæsenet fra Herskabet paa Ødemark, idet Etatsraad Urban Bruuns Enke Elisabeth Steen ved Fundtatter af 12. Marts 1744 og 28. Januar 1746 lod opbygge og indrette et Hus udenfor *Ødemark* Gaard, bestaaende af 10 Fag Tavt, Mur og Straatag under Benævnelse af Ødemarks Hospital. Tre Fag af dette Hus bestemtes til

en dansk Skole for Børnene af Herrestrup, Lille Ebberup og Herregaardens Huse, og til Skoleholderens Bolig, fire Fag til fattige, skrøbelige og nødlidende Lemmer, og Resten til en fattig men rørig Trængende, der skulde gaa de andre svagere til Haande med Vask, Madlavning o. s. v. Skoleholderen skulde aarlig have 20 Rdr. (Schacks Fundatser II 54.)

SLAGELSE HERRED

I dette indberetter Provst Johan Barscher i Slagelse 15. April 1735, at der foruden Skolerne i Rytterdistrikterne behøves Skoler i *Jernebjerg* By i St. Miksels Sogn, i *Taarnborg* og i *Boeslunde* Sogne. En vedlagt Skrivelse fra Sognepræst Peder Rold foreslaar, at Skolen for Taarnborg Sogn lægges i *Halseby*.

Angaaende Jernebjerg er der vedlagt en Redegørelse, som giver et saadant Tidsbillede af en Bondesbys Tilstand dengang, at vi tager det med.

Udi bemeldte Jernebjerg By ere 4 Gaardmænd, nemlig:

1. Hans Olsen, ugift, som lever af sin Avling og er i slet Tilstand. — 2. Ole Pedersen haver et Barn over 5 Aar, lever af sin Avling og er af slette Vilkaar. — 3. Anders Olsen lever af sin Avling og er af temmelig Tilstand. — 4. Oluf Hansen haver 1 Barn over 5 Aar, lever af sin Avling og en Hestemølle, er i god Tilstand.

Husmænd i Jernebjerg 1. Povel Sørensen Møller, Selvejer til Vejrmøllen ved denne By, af hvilken han lever, og er i vaag Tilstand. — 2. Jens Christensen haver 2 Børn over 5 Aar, lever af sit Hjulmands-Haandværk, er af slet Tilstand. — 3. Christian Nielsen haver 2 Børn over 5 Aar, lever af Dagleje, hans Kone væver, af slet Tilstand.

Inderster i Jernebjerg: Peder Olsen i de Fattiges Tal i den tredie Classe, lever af sin Almisse, hans Kone spinder og binder Hoser for Folk, lever i Armod.

Skyttehuset til Brorupgaard. Christen Christensen haver 3 Børn over 5 Aar, lever af Dagleje, hans Kone væver, af maadelig Tilstand.

Hos ovenskrevne ere 9 Børn, som kan gaa i Skole, om hvilken Skolegang er confereret med velbemeldte Hr. Secreterer, som mener, at denne Ungdom mageligst kan lægges til Deres Kongel. Majestæts næste Skole, der findes i Store Valby her i Sognet.

Dette løber altsaa ud i en Ansøgning om, at disse Børn maatte søge Kongens Skole i Store Valby, og saaledes indstillede Stiftsøvrigheden, medens der for Boeslunde Sogn foresloges en Skole i Boeslunde By og en i Egerup, og Provst Barschers „enfoldige og ringe“ Forslag er: at Proprietarierne indretter Skolerne, og at deres Vedligeholdelse, Skolemesternes Salarium og deslige behøvende Bekostninger af Sognernes Kirker og Sognemændenes Hartkorn efter Taxation bør at udredes.

Da der kom Forlangende om nærmere Erklæring, samlede Provsten et Møde i Hemmeshøj Kirkes Sakristi 13. Marts 1737, og nu vokser Skolernes Antal. I *Boeslunde Sogn* bør der være tre. Den i Boeslunde skal Degnen betjene, men da han beklager sig, at hans Værelser er for smaa dertil, „da formoder han underdanigst, at hannem nogen tilstrækkelig Hjælp bliver bevilget til at gøre sine Værelser større til de forventede Børns Forsamling“. Den anden Skole skal være i *Gryderup* By, den tredje i *Tranderup* By. Begge Steder er der Gadehuse, som kan gøres bekvemme til Skole. I *Taarnborg Sogn* foreslaas der nu een i *Frølund* By og een i *Hulby*, „hvor i forrige Tider haver været Skole, og er samme Bygning endnu ved Magt.“

Det endelige Resultat for Slagelse Herred bogføres 1742 saaledes:

St. Mikkels Sogn. I Store Valby, Rytterskole. Grundmuret og teglhængt, begyndt 28. Marts 1721, Løn 24 Rdl., Brænde, Tørv, Hø og Halm, Græsning for 2 Køer og 6 Faar. Skoleholder Simon Petrus Gyrsting, ustuderet.

St. Peders Sogn, i Holmstrup, Rytterskole, Løn som i Valby, Adam Roy, ustuderet.

Hejninge Sogn til Holmstrup.

Sønderup Sogn, i Sønderup, Rytterskole, 1721, Løn som i Valby, Johannes Barchman, Student.

Nordrup Sogn, i Nordrup, Rytterskole, 1721, Løn som i Valby, Simon Ryge, Student.

Sorterup Sogn, i Sorterup, Rytterskole, 29. Nov. 1724, Løn som i Valby, Ole Harboe, Student.

Ottestrup Sogn, i Vedbysønder, hertil Vedbysønder, Skovsø, Ottestrup, Kindertofte og Grøfte, Rytterskole 1723, Løn som i Valby, Hans Wiger, ej Student.

Bjergby Sogn, i Bjergby, for Bjergby og 12 Gaarde i Harrested, Rytterskole, 1721, Løn som i Valby, Barthol. Haagensen, Student.

Sludstrup Sogn ingen Skole.

Lundforlund og Gerlev, i Lundforlund, Rytterskole, 1721, Løn som i Valby. Daniel Johannes Hilarius, Student.

Boeslunde Sogn. Skole i Boeslunde By, „ny Degneskole“, 4 Fag teglhængt, begyndt 16. Januar 1742, Tillæg 6 Rdl., Græs og Foder til 1 Ko og 2 Faar, 25 Læs Tørv, „som han burde nyde“, Jens Fester, Degn. Skole i Sønderup By, „ny Proprietair-Skole“, 8 Fag god Bygning og teglhængt, begyndt 30. September 1741; 12 Rdl., 5 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg, Græs til 2 Køer og 6 Faar, 90 Lispund Hø og lige saa megen Halm, 30 Læs Tørv. Henric Friis, ej Student. Skole i Gryderup By, „ny Proprietair-Skole“, Løn som foreg. dog 100 Lispund Hø og 100 Lpd. Halm. Johannes Dorscheus, Student.

Taarnborg Sogn, i Taarnborg, 4 Fag, Halmtag, begyndt Dec. 1741; 6 Rdlr., $\frac{1}{2}$ Læs Tørv af hver Bonde samt 1 Mark af hver Husmand, som har Børn i Skole; Anders Nyborg, Student. — Skole i „Hylbye“, „Proprietaire-Gods men ej i Stand“, 4 Fag, Halmtag, begyndt 1742. „Efter indgiven Klage til Sognepræsten intet visst bekommet“; Christian Ambus, Studiosus.

Vemmelev Sogn, i Vemmelev By, Rytterskole, grundmuret, 1723, 24 Rdl. samt det tillagte Hø og Halm, 1 Lpd. af hver Td. Hartkorn; Peter Bischoff, Student.

I Hemmeshøj Sogn, som er Annex til Vemmelev, er ingen Skole, skønt den der vel behøvedes. Den ene By i dette Sogn er lagt til Lundforlund, de andre 2de tilligemed den halve By Ormitslev er lagt til Skole i et andet Herred, sc. Flakkebjerg. Af Begyndelsen har det altsammen i mange Aar lagt til Vemmelev Skole, men siden frataget, af hvad Aarsag er mig ubevidst. Børnene derfra søge dog Vemmelev Skole, men Skoleholderen nyder intet af de Byer for sit Arbejde og deres Undervisning.

VESTER FLAKKEBJERG HERRED

I Vester Flakkebjerg Herred indberetter Provst *Holger Olivarius* i Ørslev 14. April 1735, at der er de 6 Rytterskoler, de 3 Holsteinske samt de gamle Skoler i Magleby og i Tjæreby. Yderligere behøves:

1. En Skole paa *Glæne* Land. Hvor dersom Herskabet vil give et af sine Huse paa Landet til en Skole og lægge til Skolehuset de trende Gaardspladser, som kan være ungefær 1 Tønde Land tilsammen (hvorpaa Gaardene for en 40 Aar siden bleve afbrudte og Jorden delt til de andre Bønder paa Øen), samt lade Skoleholderen have fri Græsning i Kohaven til 1 Ko og 6 Stykker Faar og nyde Græsgang-Pengene af Husfolk og Inderster, saa kan Skolemesterens Løn ikke blive enten Proprietarien eller Bonden til nogen Tyng, men Skolemesteren dermed være behjulpen.

2. Udi Høye [*Høve*] Sogn og By. Her findes der et Legatum paa 50 Slettedaler, hvilke der er ingen Fundats for eller vides af hvem givne, men har staaet hos een Præst efter anden siden Anno 1704. Præsten har for Renten deraf aarlig enten ladet undervise nogle fattige Børn i at læse, eller og givet den til de Fattige.

3. Udi *Eggitzløv* Sogn og By, der og findes en god Plads til en Skole, som den øde Kirkelade nu staar.

4 og 5. Paa *Agersø* Land og paa *Ommø* Land. Her gør Provsten opmærksom paa, at Bønderne har forpagtet baade Konge- og Kirketiende alt for billigt, saa de kan godt give „en taalelig Paatiende“ til Skolemesterens Underholdning.

Angaaende Midlerne dertil foreslaar Olivarius:

1. Om Proprietæren vil give et af sine Huse og derudi lade sætte Skorsten, samt give nogle Læs Ildebrand. Sognemændene kunde holde vedlige med Ler og Tag.

2. Om Skolemesteren bekom 1 Tønde Korn af enhver Tiendetagere, Kongen, Kirken og Præsten, samt 1 Tønde af Degnen, hvis Arbejde mest faciliteres [lettes] ved Skolemesterne, da mange Degne i forrige Tider holdt Skole i sit Hus, i den Sted de nu ekstravagere for Ledighed.

3. Om Skolemesterne gaves den saa kaldede Kirkens Tavle paa de trende Højtidsdage, som Loven ikke melder om, hvorudi og ikke falder uden 1 Marks Penge nu. Men om Skoleholderen blev den tilladt og selv gik med den, skulde han dog nok hvergang kunne faa 1 Dalers Penge derudi og vel mere i de store Sogner.

4. Og maatte tillige nyde de Græsgangs Penge, som gives til Byerne af Husmænd og Inderster, som har Kvæg, og Bønderne mesten bruger sig ikke til nogen Nytte.

5. Halm, Hø, o. s. v. som ved de kongelige Skoler.

Olivarius vil ikke have Studenter som Skoleholdere:

Thi større Løn skulde kun invitere Studenter til at vorde Skoleholdere, hvilke Mestendel gør den sletteste Frugt, vil ikke condescendere til den Møje eller Taalmodighed, som udkræves til Bønderbørns Undervisning, men tager andre Sysler vare, da en anden fattig Mand eller Karl skulde baade vorde tilfreds med slig billig Løn og kunde gøre Tjeneste derfor.

I det nye Forslag 9. Februar 1737 er de 5 nye Skoler blevet til 9. I *Kirkerup* behøves en Skole. Sognet har hidtil været delt mellem Skolerne i Store Haldager og i Vedbysønder, „til enhver af hvilke begge Steder er 1 Mil vildsom Skovvej, saa at de Børn aldrig kan komme did“. Der anvises en Toftejord eller et Fæstehus, „om ikke Kløkkerhuset, som er Kirkeladen, dertil kan vorde bekvem“. *Gimlinge*

har hidtil været lagt til Flakkebjerg, men der er lang Vej „og en dyb Rendebæk, hvor Børnene undertiden i hele 5 à 6 Maaneder ikke uden Fare kan komme over“. *Tingjellinge* Sogn, der hidtil har skullet søge Store Haldager Skole, har lignende Vanskeligheder. Ogsaa i *Bjerre* Sogn er en Skole fornøden. Det forrige Krav om Skoler for Glænø, Høve, Eggeslev, Agersø og Omø opretholdes.

Det at Degnen skal holde Skole, har ført til et ejendommeligt Forslag for *Tjæreby*. Her var der jo en stiftet Skole. Til den skal da Lundby, Lundstorp og Eggeslevlille henvises, medens Degnen i Tjæreby skal have Tjæreby og Vedskølle Ungdom, „dog at de 12, som skal læres fri i den funderede Skole, tages af hele Sognet“.

Da det blev Alvor 1740, samlede Amtmanden for Antvorskov og Korsør Amter *Christian Berregaard* Amtets Provster og Proprietairer paa Borreby 28. Maj og derefter en ny fuldtalligere Samling paa Antvorskov 1. Juni. Der naaedes dog ikke færdigt Resultat, men Amtmanden havde en Del Korrespondance siden for at faa Ende paa Sagen. Først 31. December 1740 kan han sende en udførlig Indstilling til Stiftsøvrigheden.

Berregaard var selv Ejer af Borreby Gaard og Gods. Derfor har han tilladt sig selv at ordne Forholdene i *Magleby* Sogn med Stigsnæs:

Og som i *Magleby* forhen har været en funderet Skole, som uden nogen dertil hørende Grund har været opbyggt paa Kirkens Ringmur og Fortog med den inderste Side, hvis Tag derpaa hvilede, saa har jeg *Christian Berregaard* som største Lodsejere i Sognet, eftersom Degnen i Byen er pligtig at holde Skole, derudi villet foregaa andre med mit Exempel, og derfor foretaget mig paa

egen Bekostning at opbygge et ganske nyt Hus til Skolehus paa Stisnæs af Egebygning og murede Vægge 10 Fag, teglhængt og med alle Fornødenheder forsynet af Gaardsrum og indhegnet Hauge, hvor den i Magleby funderede Skole hidindtil boende Skoleholder skal ikke alene nyde fri Husværelse men endog foruden de Emolumenter, som Fundatsen hannem tillægger og er 70 Slettedaler til Løn, Kost og Ildebrand, skal endnu aarlig nyde Forbedring af 10 Rdlr. i Penge, hvoraf de 10 Slettedaler som en Løn hannem tillægges og de 5 Slettedaler til Hjælp til Ildebrand, men endog nyde fri Græsning til en Ko og fire Faar om Sommeren samt fri Foder om Vinteren af samtlige Sognemændene paa Holten og Nore. Og som jeg allerede har bragt denne Skole i den Stand, at bemeldte Skoleholder virkelig bebod det nye oprettede Skolehus, saa nyder han og nu fra Michaeli at regne med det, som Fundatsen hannem tillægger kvartaliter og hvert Halvaar, ialt 85 Slettedaler aarlig i Penge til Løn, Kost og Ildebrand foruden Græsning og Foder til en Ko og 4 Faar. De fornødne Skolebøger med Skolens Bygning at vedligeholde samt dens Inventarium kan tilstrækkelig og til Fornødenhed anskaffes af det, som dertil ved Fundatsen er henlagt, som er 10 Slettedaler.

Hvad Degneskolen angaar, da efterdi Degnens Hus er ikke tilstrækkelig til et Skolehus, har jeg ligeledes paataget mig paa egen Bekostning at tilbygge hans Degnebolig 4 Fag Hus, hvori han kan holde Skole for Magleby, Østerhoved med Sevede, alt at Bindingsværk med Egetømmer og Mur, saaledes at han der bekvemmelig kan holde Skole. Og paa det han saa meget desto bedre og med desto større Lyst maa holde Skole, har jeg lovet af egne Penge at give ham i aarlig Løn 6 Rdlr. i Penge og til Hjælp til Ildebrand for Skolestuen at give ham aarlig 4 Rdlr., samt lade ham ved Sognemændene, som hører til hans Skole, forsyne med fornøden Græs og Foder Sommer og Vinter for 2 Køer og 6 Faar. Og som jeg saaledes indretter begge Sognets Skoler paa min egen Bekostning endog med aarlig Tillæg over det, som ved Fundatsen er stipuleret, saa falder det vel af sig selv, at *Kirke-lysenes* aarlige Bekostning, som er regleret til 5 Sldlr. for Degneskolen i Magleby, kommer mig tilgode, hvoraf jeg dog vil lade Skolen forsyne med de fornødne Bøger samt det til Skolebygningen nødige Inventarium, og naar Provsten og Sognepræsten har behørig Indseende med, at det, som herved loves, bliver efterkommet, kan ingen Skole-Cassa for dette Sogn være at holde.

Provst Olivarius synes at have været noget kritisk mod Berregaard. Han sendte bagefter nogle Bemærkninger til Amtmandens „Instrument“, hvori han opkastede Tvivl om, hvorvidt Magleby Skoles Flytning til Stignæs er overensstemmende med Fundatsen. De 4 Rigsdaler til Brændsel for Degnen er for lidt. Han maatte hellere faa de 25—30 Læs Tørv. „Der er lovlig Tørv til Borreby, men maa ikke vides.“ Ligeledes paataaler han, at Degnen i Høve (der ikke er duelig til at holde Skole) ikke kan nøjes med 20 Læs Tørv, „da der til Høve er megen Tørvejord“. Angaaende Forholdene paa Agersø og Omø gør han opmærksom paa, at der skulde være en gammel Degnebolig paa Agersø, som burde tilbagegives. „Thi da den til Drukkenskab hengivne Degn Elias Hagedorn betalte ikke Landgilden og lod Degneboligen forfalde, tog sl. Borgmester Friis den til sig med den Degns Vilje for en 50 Aar siden ungeføhr. Og siden er det ikke kommet til nogen Rigtighed igen med nogen Degnebolig der paa Øen, saasom Landets Proprietarius eller rettere deres Fogeder har brugt idelig Forvendinger, og en taalig fattig Degn kan og maa heller lide end have Proprietarius eller Fogeder imod sig eller gøre sig dem ugunstige“.

Det ser dog ud til, at Provsten ikke har haft Ret i Spørgsmaalet om denne Degnebolig, idet det vist ikke har været en Degneembedet tilhørende Ejendom men en fæstet Gaard eller mindre Ejendom.

1742 opgøres det opnaaede saaledes:

Ørsløv Sogn. Ørsløv By, Degneskole, tilbygt 4 Fag, skikkeligt. Begyndt Nytaar 1740. 6 Rdl. 1 Mk., Græs og Foder til 1 Ko og 6 Faar, samt 25 Læs Tørv af Herskabet. Degnen Niels Fester,

Student. — Glænø. Ny Skole, et passabelt Bondehus. Paaske 1740. Lysepenge af Ørslev og Høve 6 Rdl. 4 Mk., af Husmænd 1 Rdl. 2 Mk., af Gaardmænd 12 Skp. Rug, 12 Skp. Byg, 11 Læs Tørv, Græs og Foder til 1 Ko og 6 Faar. Peder Pedersen, ustuderet.

Bjerre, Bjerreby. Ny Skole, et skikkeligt Bondehus. Nytaar 1740. Lysepenge af Bjerre 3 Rdl. 2 Mk. Almuen betaler 8 Rdl. 5 Mk. 8 Sk. samt 28 Læs Tørv og Græs og Foder til 2 Køer og 6 Faar. Herskabet giver ham 4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg. Terkel Østrup, ustuderet.

Tjæreby. En gammel funderet Proprietarie-Skole. 8 Fag i god Stand. Begyndt for mange Aar siden. Efter Fundatsen 50 Rdl. fra Basnæs Ejer, 30 Læs Tørv af Bønderne, 6 Tdr. Byg fra Bønderne og Græs til 2 Køer og 6 Faar. Jens Galschiøth, ustuderet.

Magleby Sogn. Magleby. Degneskole. Tilbygget 4 Fag, skikkeligt. Paaske 1741. 6 Rdl. tillagt af Herskabet og 4 Rdl. til Ildebrand. Foder til 2 Køer og 6 Faar af Bønderne. Degnen Peder Lowsen, Student attest. (c: cand. theol.) — *Stisnæs*. En gl. funderet Skole, tilforn staaende i Magleby men nu forflyt til Stisnæs. 10 Fag i meget god Stand. Michaelis 1740. Efter Fundats 46 Rdl. 4 Mk., nu foruden 10 Rdl. tillagt af Herskabet, og Foder til 1 Ko og 4 Faar af Bønderne. Niels Erichsen, Student.

Eggisløfmagle Sogn. E. By. Ny funderet Skole for Gjerdrup Gods. 8 Fag i meget god Stand og teglhængt. Efter Pintsedag 1741. Gjerdrupgaards Ejer giver aarlig i Penge 12 Rdl., i Korn Rug 5 Tdr., Byg 7 Tdr., Græsning paa Eggisløfmagle Fælled til 2 Køer og 6 Faar, samt 3 Læs Hø og 3 Læs Halm og 25—30 Læs Tørv. Valentin Würtzel, Student. — *Smedstrup*. Ny Skole. 5 Fag Bondehus repareret. Mikkelsdag 1740. Lignet paa Almuen i dette hele Sogn undtagen Gjerdrup Gods, som har sin egen Skole, hele Lønnen 19 Rdl. 5 Mk. 7 Sk. Tørv 25³/₄ Læs, og hverken Græsning eller Foder eller Korn, saa hans Løn er kuns liden og han ofte lider Nød. Lars Jensen, ustuderet gammel Mand.

Høve. Degneskole. Tilbygget 4 Fag i meget god Stand. Nytaar 1742. Af hver Gmd. i Sognet 2 Skpr. Byg, tilsammen 7 Tdr. Byg. Af hver Husmand 1 Mk., tilsammen 3 Rdl. 2 Mk. Græsning og Foder for 2 Køer og 6 Faar. 20 Læs Tørv. Degnen Christian Wohnsen, Student.

Flakkebjerg. Rytterskole. Grundmuret. Begyndt 1722. Lønnen efter Skoleinstruktion i alle Maader. Morten Flakkebjerg, Student.

Sørbymagle, i Byen. Rytterskole. Grundmuret, bygt 1721, begyndt 1722. 24 Rdl. Af 280 Tdr. Hartkorn af hver Td. 1 Lisd. Hø. 1 Lpd. Halm. Af hver 20 Tdr. Hartkorn 1 Læs Tørv. 3 Skovlæs Brænde. Græsning til 2 Køer og 6 Faar. Niels Mørdrup, ikke studeret.

Skørpinge, i Byen. Rytterskole. Grundmuret. 1721. 24 Rdl. 3 Skovlæs Brænde af Kongens Skov. Tørv, Hø og Halm som i Sørbymagle. Græsning til 2 Køer, 6 Faar. 1 Mk. i Penge eller 2 Arbejdsdage af hver Husmand, som har Børn. Uldrich Man, Student.

Faarstrup, i Byen. Rytterskole. Grundmuret. 1721. Løn som i Skørpinge. Niels Walland, ustuderet.

Gimlinge, i Byen. Rytterskole. Grundmur. Bygt og begyndt 1722. Løn efter samme Regler af 280 Tdr. Hartkorn. Peder Hansen, ustuderet.

Hyllested, i Byen. Rytterskole. Grundmur. 1721. 24 Rdl. med videre. Johan Rasch, Student, cand. ministeri.

Venslev-Holsteinborg, i Byen. Nyoprettet Skole. Et Gadehus uden nogen Tilbygning, af 7 Fag og endnu uden nogen a parte Skolestue. 1740. 12 Rdl. 4 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg, 20 Læs Tørv af Herskabet, Græs og Foder til 2 Køer og 6 Faar. Jacob Prom, Student.

Haarslev, i Byen. Degneskole. Tilbygget 4 Fag, skikkeligt. Lysepengene af Haarslev Kirke 3 Rdl. 2 Mk. Resten 2 Rdl. 4 Mk. lignet paa Almuen, Summa 6 Rdl. 20 Læs Tørv af Fuirendals Tørveling. Græs og Foder til 2 Køer. Christen Hochlandt, Student.

Tingjellinge. Søger hen til Hans Kgl. Maj. grundmurede Skole i Store Haldager. Magnus Gyldensup, ustuderet.

Agersø. Degneskole. Tilbygget 3 Fag, skikkeligt. Begyndt i Decbr. 1741. 6 Rdl., Græs og Foder til 1 Ko og 5 Faar. 18 Læs Tørv. Degnen Jens Christian Achtonius, Student.

Omø. Ny Skole. 7 Fag Bondebygning. Begyndt først i Januar 1742. Nyder af hver Gaardmand 1 Skp. Rug, 1 Skp. Byg gammel Maal; i Penge 1 Mk. danske af Husmændene, 4 Ol Sild, 8 Snese Torsk. Ved Ligning 4 Rdl. Græs og Foder til 1 Ko og 5 Faar, 20 Læs Tørv. Helge Pedersøn Ørbech, ustuderet.

ØSTER FLAKKEBJERG HERRED

Her kan Provst *Mads Holm* i Kvislemark 22. Apr. 1735 indberette om de mange Plessenske, Holsteinske og kongelige Skoler, der har gjort hans Herred ualmindelig velforsynet. Efter at have opregnet disse, skriver han: Ved disse Skoler maa jeg annotere dette, at Ungdommen nyder ikke alene deres frie Skoleløn, men endogsaa deres fornødne Bøger, undtagen ved hans kongelige Majestæts Skole i Krummerup Sogn og ved den Skole, som holdes paa Herlufsholms Klosters Gods, hvor de selv maa forsyne sig med Bøger.

Af nye Skoler behøves der i *Førslev* Sogn en Skole for Sneslev og Højbjerg. I *Karrebæk* Sogn en Skole paa Enø. I *Herlufsholms* Sogn behøves 1 eller 2 Skoler, hvorom henvises til en medfølgende Skrivelse af Sognepræsten Børge Pontoppidan. I denne meddeles der om den omtalte Skole i Vridsløse for de tre Byer hinsides Aaen.

Men paa denne Side Aaen i Herlufsholms Sogn er ikke nogen fri dansk Skole beskikket. Udi Lille Nestved er vel en Skoleholder, som i nogle Aar med Frugt har informeret Børn, men har selv maatt lejet sig et Hus af Bønderne samnests, og haver ikke nydt for sit Arbejde uden hvad Børnene fra Nestved Købstad og i Lille Nestved har haft at tilbringe ham fra deres Forældre eller Formyndere. Og som Bønderbørnene udi Lille Nestved, Ladby og Guderup ikke kan komme til Vridsløse Skole formedelst Vejens Vidtløftighed og den store Aa, som løber der imellem, er det højlig fornøden og høj-priseligt som christeligt gjort, at en dansk Skole paa denne Side Aaen kunde og maatte blive indrettet, som bekvemmeligst kunde være udi Ladbye, til hvis Bygnings Hjælp kunde tages det gamle og nu næsten forfaldne Kapel, som staar paa Ladby Kirkegaard, hvor der hidintil har været holdet Ligprædikener udi. . .

Dersom der kunde ses Udkomme, kunde det og være meget fornøden og opbyggeligt, at en dansk Skole udi Lille Nestved maatte blive indrettet, saasom Ladby ligger meget langt derfra, nemlig 3 Marche (?), og Vejen fra Lille Nestved til Ladby er vildsom og farlig formedelst Skov og Vandbække for Børn, om de skulde søge til Ladby Skole, naar den maatte blive indrettet.

Naar Provst Holm skal anvise Udvej til disse Skoler, da kunde der i Sneslev i Førslev Sogn udses et Hus der i Byen, paa det at man ikke skulde foraarsages at anvende Bekostning paa en ny Bygning. Huset kunde overlades en Person, som maatte antages til Skoleholderiet, hvilken maatte akkorderes fri Græsning til et Par Køer. „Iøvrigt fik han nøjes med den ugentlige og ordentlige Skoleløn, som kunde falde for hvert Barn, han læste for“.

En lignende Ordning tænker han paa Enø, der dog vil give mindre Indtægt. Derfor tænker han sig „enten saadan en Mand, som tillige Morgen og Aften kunde fortjene noget med sine egne Hænder, eller og en adstadig Kvinde, som kunde vel læse i Bøger og lære Ungdommen det samme“. Dette er vistnok det eneste Forslag om en Lærerinde.

Angaaende Herlufsholm henviser han Sagen til de høje Herrer Directeurers eget gode Tykke og Velbehag.

Da Sagen kom til ny Erklæring under Hensyntagen til Degnenes Undervisningspligt, forklarer Provst Holm 11. Marts 1737, at Skolen i *Sneslev* mageligt kan indrettes i et Universitetet tilhørende Hus, som ligger til Anders Christophersens Gaard. I *Krummerup* By maa der nu ogsaa blive en Skole, og det bliver Degnen, der paatager sig dette Skolehold. „Dog maa jeg derhos erindre, at Manden selv er

over 70 Aar gammel og længes lige saa vel som andre af hans Orden efter at vide, hvad Løn dem skal tillægges for deres Skolehold, siden han og andre flere maa holde Fremmede til at læse for Børnene i deres Huse, saafremt de ellers skal opvarte den ugentlige Catechisation i Byerne og deres Tjeneste i Kirkerne“.

Nu vil han have 3 Skoler i Herlufsholm Sogn, i *Ladby*, i *Holsted* og i *Lille Næstved*. „Udi Lille Næstved, som bestaar af 14 Gaarde og 15 Huse, hvor Bymændene selv holder en Skole vedlige for deres Ungdom, kan Substituten, naar hans afbrændte Hus igen vorder opbyggt, antage sig det Skolehold, da den Skoleholderen, som nu er der og gør god Frugt, igen kan sættes til det ovenanmeldte Skolehold i Ladby“.

Paany lægges et godt Ord ind for en Skole paa Enø.

For Øster Flakkebjerg Herred findes der ikke nogen saadan Oversigt fra 1742 som for de øvrige Herreder. I den af Amtmand Berregaard affattede Forretning for Antvorskov Amt af 31. Decbr. 1740 er det vedtagne udførligt fremstillet. Her møder vi noget af „Moderationen“.

Om *Herlufsholms* Sogn og Gods indberettes det, at der var vedtaget en Skole i Ladby og een i Holsted. Men Sagen var blevet indskudt under Herlufsholms Administrator Gehejmekonferentsraad von Holstein, og han havde resolveret, at alle havde lige langt til selve Herlufsholm, hvor da en dansk Skole skulde blive indrettet og forsynet med Bøger.

For *Førslev* Sogn oprettes en Skole i *Sneslev*.

Behandlingen af *Krummerup* Sogn er uhyre karakteristisk:

For Crommerop Sogn er fundet den største Vanskelighed, da Fru Storkanslerindens Gods paa den ene Side og Hr. Gehejmeraad og Oberkammerherre von Plessens Gods paa den anden Side udgøre de fleste af dette Sogns Beboere, og den første har anlagt en egen Skole i Haarsløv Sogn og den sidste en Skole i Fugleberg, hvor han har henlagt Bentzlev og Crommerop Beboere, saa at alene bliver tilbage tvende Frøken Beenfeldt med Crommerop Kirke tilhørende Bønder. Nu var vel Degnen der i Byen nærmest til at holde Skole, og burde hannem, som fattes Bygning, skaffes en Skolestue, hvor Ungdommen kunde undervises. Men som de største Lodsejere allerede har eller faar deres egne Skoler, saa kan dennem vel ej paalægges nogen Bygning til Degneskole, og lige saa lidet synes det at kan paalægges Frøken Beenfeldt, som ejer alene tvende Gaarder, nemlig een i Crommerop og en i Bendsløv, at bygge Degneskolen. Saa at der da intet Middel har været til Undervisning for disse 2de Gaarders Ungdom, end at de til andre Skoler maatte henlægges, og findes det da bekvemmest, at den Gaard i Crommerop maatte søge Kongens Skole i Haldagermagle og den anden i Bendsløv at søge Skole i Haarsløv.

Paa *Enø* bliver der heller ingen Skole. Beboerne skal være fri for Byrder til Fattigvæsenet saa længe der er en Skoleholder hos dem, som skal have Kost og Seng hos dem og en Stue til Læsning og af hver Gaardmand 4 Sk. af hvert Husmandsbarn 2 Sk. ugentlig.

Jeg kan ikke meddele Skoleholdernes Navne, kun efter Karrebæk Sogns Kaldsbog notere, at begge Skoleholdere i dette Sogn var ustuderte Personer, den ene Jacob Tersling antaget 1730 ved Formandens Død, den anden Søren Jensen Hallenstrup til Torp Skole, antagen 1730.

Dermed var et dansk Skolevæsen grundlagt, og vi har set, hvordan det kom til at se ud her i Amtet for 200 Aar siden. 1806 indførtes her paa Sjælland som „foreløbigt Reglement for Landsbyskolen“ det, der ellers kaldes Skoleloven af 1814. Den var især en højst nødvendig Lønforbedring for Lærerne. Men i Christian den Sjettes og Bluhmes fattige Skole havde den Bondestand gaaet, for hvem Landboreformerne lavedes, og den turde have sin Andel i, at de lykkedes.

Kilderne til foranstaaende Fremstilling er væsentlig 2 Pakker om Skolevæsenet blandt Bispearkivets indkomne Sager, sammenholdt med de tilhørende Kopibøger over udgaaede Skrivelser. I Landsarkivet. Dertil 2 Pakker i Rigsarkivet. Danske Kancelli, Kommission ang. Skolevæsenet 1737 ¹⁸/₁ (tidligere i General-Kirkeinsp. Arkiv). Trykte Fremstillinger: Thøger Jensen: Kong Frederik den Fjerdes Skoler. Aarhus 1921. Carl Engell i Ugeskrift for Skolen 1877—78. L. Koch: Den danske Landsbyskoles Historie til 1848. Kbh. 1882. H. F. Rørdam: Bidrag til Historien om Indretning af Skoler paa Landet i Christian VIs Tid; Kirkehist. Samlinger 5. R. VI. 241 ff. Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeundervisnings og Folkeskoles Historie 1536—1784, Kbh. 1916.

KORSØR FÆSTNING

(Foredrag ved Historisk Samfunds Møde 22. Aug. 1937)

Af

M. J. Erlangsen.

Korsør er en af Landets ældste og mest ejendommelige Købstæder. — Hvem kender ikke Byens Navn, — men hvor mange kender Korsørs gamle „Fæstningstaarn“, for ikke at tale om Byen og dens smukke Omgivelser, trods det, at de allerfleste Danske har passeret Korsør mange Gange!

Det kommer sikkert af, at den rejsende Strøm, der Dag ud og Dag ind krydser Storebælts vandrende Vande, *ikke* har Tid og ej heller Tanker tilovers for det gamle vejrbidte, firkantede „Taarn“, som mange maaske ikke engang ser i Forbifarten, skønt det er vanskeligt at overse. Nogle tror maaske, at Taarnet er et Kirketaarn, og funderer ikke nærmere herover, — men hvad Folk tænker eller ikke tænker, kan naturligvis være den gamle „Donjon“ ganske det samme.

Taarnet har i sin Tid været ude for saa meget, og nu stormer Verden forbi i Bil, Lyntog og hurtiggaaende luksuriøse Færger; — Menneskene har saa travlt, saa travlt i vor Tid, og imedens drysser Aarene som Støv og Kalksmuld inde i det gamle Taarn.

Dette gamle Taarn hører til de allerældste verdslige Bygningsværker her i Landet; det er opført af røde Munkesten, muret i middelalderlig Munkever-

bandt, omkring Midten af det 14. Aarhundrede, — og er en Slags Alderspræsident blandt de danske, verdslige Taarne, ja det eneste fuldt bevarede middelalderlige Fæstningstaarn i Danmark, — og det danner Midtpunktet i den yndige og ejendommelige Plet, der — sin fredelige Karakter til Trods, — bærer det krigerske og imponerende Navn „Korsør Søbatteri“.

Som Fæstning blev det nedlagt 1856, men indtil for faa Aar siden havde Søbatteriet sin egen Kommandant, en værdig Ritmester Halvorsen. Der var ogsaa Besætning, — een hel Soldat. Efter Halvorsens Død er Kommandantboligen indrettet til Privatboliger, medens Taarnet, den gamle Kæmpe, knejser lige stolt som det sidste Minde.

Det er dette gamle stolte Bygningsværk jeg skal fortælle Dem lidt om.

For at beskytte Bæltfarten havde Kong Valdemar den Store, hvad Blypladen i hans Grav i Ringsted beretter, bygget et Taarn af Teglsten (brændte Lersten) paa Sprogø. Senere satte Marsk Stigs Tilhængere sig fast der, og 1288 siges Korsør By at være udplyndret af de Fredløse; ligeledes berettes, at Nordmændene og de fredløse i 1289 indtog „Taarnborg og Kirken“. — Uvist er det, om der da fandtes et Slot, men sikkert fra Slutningen af det 14. Aarhundrede laa der paa Nordspidsen af den Landtunge, hvorpaa Byen er bygget, en Borg, om hvilken det svære, vejrbidte Fæstningstaarn af røde Munkesten — „det store Alliketaarn“, som det i det 18. Aarhundrede kaldtes, — bærer Vidne.

Og Allikerne, „Kommandantens Duer“ som de forhen kaldtes, skriger endnu om Taarnets Tinder,

vildt flyver Høg (eller i alt Fald Falk) om dets Glughuller, Flagermusen svirrer i den mørke Trappeskakt. Fundamenterne gaar dybt i Grunden af den gamle Ringmur, ofte til Sorg for den afdøde Kommandant, fordi disse forhindrede Frugttræerne i at slaa Rod. Endog en gammel Stenkugle er fundet i Havnen.

Under Svenskekrigen blev Korsør 1658 besat af Fjenden, der omgav Slottet med Grave, Volde og Bastioner, samt nedbrød en Del af Byens Huse. Paa Lilleø, en Ø ved Mundingen af Indernoret i det inddæmmede Terræn, hvor nu den gamle Banegaard har Plads, anlagde de samtidig et Batteri, og det var paa Slottet i Korsør 14. November 1659, at Karl X Gustav forbitret modtog det for ham saa skæbnesvangre Budskab om Nederlaget i Nyborg, hvortil han svarede, da han modtog Stenbock: „Har Djævelen taget Faarene, maatte han gerne taget Bukken med“.

Korsør Fæstningsværk har ikke spillet nogen Rolle under de forskellige Krige. Derimod tør man vel nok antyde, at det gamle Taarn fra dets Opførelse i Midten af det 14. Aarhundrede og i de følgende Aarhundreder har haft Betydning som et befæstet Punkt til Forsvar for det vestlige Sjælland. Man ved desværre ikke saa meget om Slottet og det gamle Taarn. Først i 1896 lod Nationalmuseets 2. Afdeling Taarnet underkaste en nøjere Undersøgelse, for derigennem at komme til Kundskab om, hvorledes dets Udseende har været i Middelalderen. Denne Undersøgelse blev i første Række foretaget af Arkitekt Aage Mathiesen paa Museets Vegne, og det er hans Opmaalinger jeg nu nærmere skal gøre Rede for med Suppleringer hentet andet Steds fra.

Taarnet ligger omtrent midt paa Korsør Søbatteri og er, med Undtagelse af Taget, bevaret fra øverst til nederst. Hvorvidt Hovedtaarnet oprindelig har ligget frit indenfor i Fæstningens Midtpunkt, eller det har været sammenbygget med Ringmuren, lader sig endnu ikke afgøre; store Partier af Taarnets Ydersider er skalmurede, og nogle Fundamenter ved det nordre Hjørne kan baade være Levninger af en Støttestøtte og af en begyndende Ringmur.

Taarnet er kvadratisk, 9 Meter bredt, dets Højde er 23 Meter, det har ikke mindre end 9 Stokværk og dets Mure er af røde Munkesten. Man ser tydeligt, at det er opført paa to forskellige Tidspunkter; i de fire nedre Stokværk bestaar Murene nemlig dels af en ydre Del, som i 3. og 4. Stokværk har rundbuede Døre, og derfor antagelig maa være opført i det 13. Aarhundredes Slutning, dels af en indre Forstærkning. Hvad enten det har været Holstenerne eller en dansk Konge, der har foretaget Ombygningen, er det uomtvisteligt, at Hovedtaarnet efter omtrent et Aarhundredes Forløb ikke har været tidssvarende, og at Murene derfor forstærkedes med en indre Kærne, samtidig med at Taarnets 5 øvre Stokværk tilbyggedes. Derefter fremtraadte Taarnet i sit anselige Udseende med sin højtsiddende Indgangsdør, sine Skydehuller, sin krenelerede Murkrone og den aabne Platform foroven.

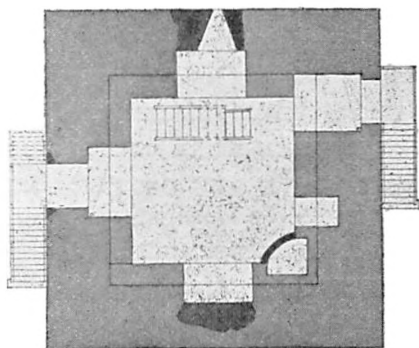
Hvorvidt Ombygninger er foretaget under Valdemar Atterdag eller saa sent som under Erik af Pommern, skal jeg her ikke drøfte. For Kortheds Skyld betegnes Taarnets anden Byggeperiode i det følgende ofte ved det meget rummelige Udtryk ca. 1400.

Ved den i 1896 foretagne Gravning i Taarnets

Indre, hvorved man dog kun blottede et Stykke af Fundamenterne af det nordøstre Hjørne i det nederste Stokværk, fremkom tydeligt Spor af Vederlag for Hvælvingskapper, saa at det deraf kan sluttes, at det underste Rum har været hvælvet. Uden Lysaabninger og uden anden Adgang end gennem det Hul, der sikkert har været i Hvælvingen, har *Kælderen*, hvis Gulv er belagt med store Granitsten, kun kunnet tjene som Oplagsrum eller som Fængsel. Der siges, at man her anbragte de farligste Fanger. Denne Etage stod ikke ved Døre eller anden Adgang i Forbindelse med Omverdenen, man kunde kun komme til den ved Hjælp af en Rebstige. Denne Indretning genfindes i flere nordtyske Fæstningstaarne, f. Eks. Lagebusch-Taarnet i Rostock.

I 2. *Stokværk* var det egentlige Opholdsrum for Taarnets Besætning. Adgangen hertil, der tillige var Hovedindgang til Taarnet, var ad en udvendig, aaben Stige eller Trappe paa Taarnets venstre Side. Stigen eller Trappen var løs, til at drage op. Indgangen var ca. 4,5 m over Jorden. Der findes i den nordøstre Side en nyere Dør paa den oprindelige Lysaabnings Sted, til de tre andre Sider smalle, opadgaende Lysaabninger, af hvilke de to er ført lige gennem Muren, medens den tredie, idet den gaar ud gennem Muren, danner en svungen Linie. Under denne Lysaabning findes en indmuret Bjælke, der ikke gaar ud til Taarnets Ydersider, hvorfor det maa antages, at den kun har været indsat for at danne en Forankring af Murene. Adgangen til dette Stokværk er ligeledes fra det ovenfor værende Stokværk. Til dette, *Taarnets 3. Stokværk*, har den oprindelige ydre Adgang ført. Der findes her to Døraab-

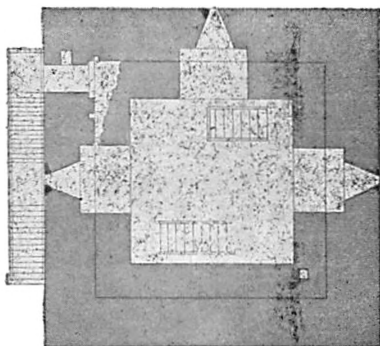
ninger fra Taarnets to forskellige Byggeperioder. Den rundbuede Dør mod Sydøst, hvis oprindelige Jernstabler endnu er bevaret, er nemlig blevet til-

3. Stokværk.

muret allerede samtidig med, at Taarnet forhøjedes, og paa dette Tidspunkt er der i Stedet paa den modsatte Side bleven anbragt en fladbuet Dør. Ogsaa en aaben Kamin i det søndre Hjørne med en flad, buet Siddeplads

(maaske en Alterniche?) paa hver Side, stammer fra Indbygningernes Tid. Ved hver Side af Kaminen er dybe Blindinger (Siddepladser), hvor Krigerne, efter endt Daad, udhvilede sig og varmede sig ved Kaminens blussende Ild. I det nordøstlige Hjørne findes en Dør; denne benyttedes af Besætningen, naar Fjenden trængte ind i Taarnet, enten til at undslippe ud i det Fri, eller til at trække sig tilbage gennem de øvrige Stokværk. Saavel 3. som 4. Etage var Taarnets egentlige Forsvars- og Angrebsrum. I disse to Etager fin-

4. Stokværk.

des der nemlig i Muren N.Ø. og V. aabne Skydeskaar, hvorfra Besætningen sendte Projektiler, sikkert af højst forskellig Art.

4. *Stokværk* har paa de tre Sider Skydehuller, og i det ældste Taarns nordøstre Hjørne en oprindelig, med en noget fladtrykt Rundbue forsynet Døraabning, i hvis venstre Side der findes en lille Niche med „Vinkeltag“. Denne Dør er bleven tilmuret, samtidig med at Taarnet forhøjedes, og hvortil den oprindelig har tjent, kan endnu ikke afgøres, men meget taler for, at den har dannet Udgangen til en Ringmur, og herefter kunde man altsaa tænke sig, at Taarnet har ligget i Fæstningens Yderkreds.

I det ældste Taarn har dette Stokværk, ligesom nu, haft Bjælkeloft; bag den indre Forstærkning fandtes i de ældre Mure Rester af Egetræsbjælker, som hvilede paa en Rem, ligeledes af Egetræ.

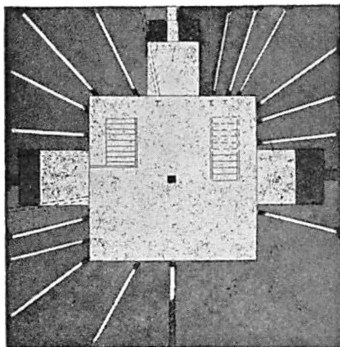
I den forstærkede indre Mur, altsaa i det forhøjede Taarn fra ca. 1400, fandtes ved Undersøgelsen i 1896 en Kalkslev af Fyrretræ. Skeen opbevares nu i Nationalmuseets Samlinger.

Ogsaa de ca. Aar 1400 paaførte Stokværk frembyder flere Forhold af betydelig Interesse, de har bl. a. tjent som Soverum for Besætningen.

Vinduesaabningerne i Taarnets 5. *Stokværk* har man kunnet benytte som Skydehuller, om end med stor Vanskelighed; ved en Sammenligning med Skydehullerne i 4. Stokværk, hvor Skytten med Armbrøsten uden at hindres af Murtykkelsen kan staa frit ved Aabningens skraa Sider, ses, at Skydehullerne i 5. Stokværk kun tillader Skytten at benytte Skydehullet i knælende Stilling. I de *øvre Stokværk* (6. og 7.) er Aabningerne af en anden Form med dybe Blæn-

dinge og smalle parallelle Sider i Lysaabningerne, hvorved Sigtet til Siderne forhindres; disse Rum har da næppe kunnet benyttes til Forsvarsbrug, men har antagelig været brugt til Opholdsrum.

Særlig Opmærksomhed fortjener nogle meget mærkelige Huller, — Kanaler vil jeg kalde dem —, som findes i 7. *Stokværks* Mure undtagen i det søndre Hjørne. Disse straaelformigt udgaaende Kanaler er anbragt i uregelmæssig Højde ca. 75 Centimeter over Gulvet og

7. *Stokværk*.

skraaner svagt udad; Hullerne er runde, noget uregelmæssige i Formen og maaler ca. 10 Centimeter i Diameter. I de 3 af de 19 Huller fandtes i den indvendige Aabning en Træprop. Hvertill disse „Kanaler“ har tjent, kan jeg ikke afgøre, men antagelig har de tjent til, at Besæt-

ningen kunde se hele Horisonten rundt.

Det maa antages, at disse Huller anvendtes, naar der foretoges Angreb paa Taarnet, og de store Lys-huller var dækkede. For at holde Kulden ude blev de lukkede med Træpropper.

8. *Stokværk*, der ogsaa har været anvendt som Opholdsrum, har to Lysaabninger og 1 Siddeplads samt et stort Bomhul, 16 cm bredt, 22 cm højt, hvori der har været anbragt et Stykke Tømmer. 8. *Stokværk* er indvendig skalmuret, hvilket antagelig er sket samtidig med Ændringerne i øverste *Stokværk*.

Af Resens Tegning fra 1677 fremgaar det, at

Taarnet dengang foroven afsluttedes af en *aaben Platform* med Tinder og Skydeskaar, og denne oprindelige Afslutning beholdt Bygningen indtil Midten af det 18. Aarhundrede, da der anbragtes et pyramideformet Tag.

Først i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede forsynedes Taarnet med dets nuværende grimme Vinkeltag. I vor Tid er der intet bevaret af Taarnets oprindelige Tinder, men talrige Kragsten tyder paa, at Murkronen har været udkraget.

Jeg vil slutte med at fortælle, at haardt ramt af Svenskekrigen havde Korsør By ondt ved atter at komme paa Fode; 1661 fik den Rettighed som Stabelstad, og i sin Kamp mod smaa ulovlige Havne langs Storebæltskysten fandt den Bistand hos Regeringen, som 1664 nedlagde Forbud mod dette Indgreb i Købstadens Privilegier.

Desuagtet førte Færgebyen, hvis Indbyggere i 1672 kun var 826 — og som mest bestod af Søfolk og Fiskere, i den følgende Tid en stiltfærdig Smaastads Tilværelse i saare beskedne Kaar.

Slottet, hvor den nuværende store Magasinbygning var bleven opført i det 17. Aarhundrede, forfaldt i Aarenes Løb mere og mere, og i 1764 bortsolgtes en Del af det til Rasmus Langeland, der — for standsmæssig at kunne huse fornemme Rejsende — paa Algade lod opføre den saakaldte „Kongegaard“, hvori han drev Gæstgiveri.

For Korsør By har Færgefarten nu som før været af stor Vigtighed. I 1759 var Indbyggerantallet steget til 1280, men Byen kunde ingenlunde smigre sig med de mange Rejsendes Bevaagenhed, naar disse, tvungne

af Uvejr og Is, ufrivillig maatte vente paa at blive sat over Bæltet: „Fra Korsør Gryde, fra Vissenberg Gyde, fra den sorte Jyde (∴ Hederne) Gud naadelig os bevare“, sagde et gammelt Ordsprog.

Udsat for Stormflod, som ofte skyllede ind i Husene, laa den lille Søkøbstad paa sin lave Odde, en Haandfuld Smaahuse om den 1666 ombyggede gamle St. Gertruds Kirke, hvis store Tag gav den Lighed med en holstensk Kornlade, og fra hvis lavstammede Taarn Klokken ikke kunde gøre sin Røst gældende, saa en Dreng, væbnet med en Klokke i Haanden, maatte løbe om i Gaderne og kalde Godtfolk til Kirke.

Og skal jeg nu til Slut udtale et Ønske for Korsør By og Historisk Samfunds Fremtid, — saa bliver det et Ønske, som alle vi, der er historisk interesserede, kan slutte os til, — nemlig — at der altid i Korsør By vil findes det rette Borgersind, at værne om Byens gamle Vartegn „Fæstningen“, — forstaa at frede om denne lille Plet ved Bæltet og den alfare Vej.

KVÆGPESTEN I SORØ AMT

1745—52

Af

Fritz Jacobsen.

Den første Halvdel af det 18. Aarhundrede var for det danske Landbrug en i mange Henseender meget sørgelig Tid. Priserne paa Rug og Byg var minimale; Hoveriet føltes som en mere og mere trykkende Byrde, og i 1733 fik Bønderne for den genoprettede Landmilit's Skyld paa hæftet Trællemærket fuldtud i Stavnsbaandet. Omkring ved 1740 begyndte Kornpriserne at stige; men dette lille Lyspunkt overskyggedes næsten af den Ulykke, der ramte Landbruget ved den frygtelige Kvægpest, som i Aarene 1745—52 i hele Landet bortrev over 2 Mill. Stkr. Kvæg.

At denne fra Ruslands og Asiens Stepper kommende Kvægsygdом heller ikke her i Amtet har faret med Lempe vil kunne ses af efterfølgende Beretning, som hviler paa de originale Indberetninger i Rigsarkivet til Rentekammeret i København.

Den første af disse, fra $\frac{24}{6}$ 1745, er fra Lillien-schiold, Amtmand over Ringsted Amt, og beretter, at der i Terslev og Ørslev By har været en Sygdом hos Hornkvæget, som man først troede skyldtes Sult(!),

men da der allerede to Dage efter Sygdommens Udbrud er død en Del Kvæg, indberettes det, og nærmere Instruktioner udbedes. Der handles ret hurtigt fra Regeringens Side; thi allerede d. 27. sendes en Løjtnant med en militær Kommando til Amtet for „at holde Postering“, særlig for de to Byers Vedkommende.

Amtmanden besøger selv Tersløse og Førsløv, hvor Bønderne fortæller ham, at Sygdommen viser sig ved, at Dyrene har ligesom ondt i Hovedet, bliver løslivet, sætter af paa Mælken og kreperer efter én til tre Dages Forløb. Sygdommen angriber det fedeste Kvæg, som ogsaa hurtigst dør. Det friske og det syge Kvæg er nu delt i Indhegninger hver for sig. Bønderne beklager sig over, at Forvalter Greve paa Bregentved har givet dem Ordre til at deltage i Vagt-tjenesten, da Soldaternes Antal er utilstrækkeligt. Sygdommen holder sig foreløbig til de to Byer, men til 11. Juli er i Tersløse død 200 Stkr. Kvæg.

Den omtalte Vagt til Forhindring af Samkvem mellem de to Byer og andre havde sine Ulemper, hvad der kan ses af et Brev fra ^{14/7}, hvori der meddeles, at Beboerne i de indespærrede Byer lider stor Mangel paa Mel til Brød. Naar de fra Præsten faar en Attest paa deres Nød, lader Vagtmandskabet, som for Størstedelen bestaar af Bønder, dem slippe igennem, for at de kan faa malet Mel paa Møllen; men det viser sig desværre, at paa Steder, hvor disse Folk har været, er Kvæget straks blevet smittet og begyndt at dø. Posteringen er vel nødvendig, men paa den anden Side maa der gøres Anstalter til, at de indespærrede Folk kan faa Mel uden at have nødig at komme paa de endnu u-inficerede Steder.

Kammer Collegiet udsender nu følgende Ordre:

1. At Beboerne i Terslev og Ørslev forbydes al Omgang med andre Byer.
2. At det sunde Kvæg holdes separeret fra det syge.
3. At Kvæget, som bortdør, straks og ufortøvet med Huderne 4 Alen dybt udi Jorden nedgraves.
4. At de paagrænsende Byers Beboere og i Besyn-derlighed Kvæget ikke faar Communication med de befængte Steder.
5. At alle Hunde holdes bundne.
6. At alle de Katte, som kan overkommes, vorder ihjelskudte og dødede.

Endelig skal Beboerne Onsdag og Lørdag melde, om Sygdommen af- eller tiltager.

Der foreligger Attest for, at ovenstaaende Ordre er bekendtgjort paa Giesegaard, Bregentved, Juellund, Thurebyholm, Gisselfeld, Eskildstrup-Gaard og Conradsborg.

Samtidig hermed udsendes kongelig Befaling til Magistraterne i Byen om at træffe „enhver optænkelig Anstalt“ til at forhindre Sygdommens Udbredelse ved Skibsfolk eller Passagerer, som kommer fra inficerede Steder. Saadanne Folk maa det mindst mulige komme i Byerne og „ingenlunde til noget Kvæg“. I en Skrivelse fra O. Thott loves, at Kongens Befaling skal blive efterkommet, men der henstilles, at alle Toldere faar Paabud om at være Magistrat og Amtmænd behjælpelige og særlig paase, om Skibe lægger til uden for Købstæderne for at hente Brænde eller Materialer.

En anden Forordning byder, at man ikke maa „opgive Ævred“, men alle Led, Grøfter og Gærder om de besmittede Byer skal holdes i lige saa god og forsvarlig Stand, som om Kornet endnu stod paa

Marken. At „opgive Ævred“ betød, at man tog Hegnene bort om Sædvangene og lod Kørne græsse der.

Et Bilag til Indberetningerne indeholder ikke mindre end 3 Recepter fra Apoteker Gottfried Becker paa Medicin mod Sygdommen, og et andet Bilag indeholder „Recept, hvorefter den blandt Hornkvæget grasserende Syge kan helbredes“ (en Optimisme, som Tiden sørgelig gjorde til Skamme). „Til Præcaution for det friske Kvæg, saa og til at kurere det syge med, skal bruges:

1. 1 Røgpulver af følgende S sammensætning til 20 Stk. Kvæg:

- 3 \bar{u} Wermuth (Malurt)
- 2 \bar{u} Siebenbaum (Sevenbom, Plante-Salve)
- 1 \bar{u} Baldriansrod
- $\frac{1}{2}$ \bar{u} Laurbær
- 2 Lod hvid Qvant (?)
- 2 Lod forgyldt Widerthon (Adiantum—Venushaar)
- 2 Lod Teufels Dreck (Dyvelsdræk)

hvilket alt sammen med hinanden meleres, og siden tages deraf en Haandfuld, mere eller mindre, det strøs paa gloende Kul, hvorved saa 2 eller 3 Stkr. Kvæg, som skal holdes under et Lagen, overalt under Bugen, men fornemmelig under Næsen skal ryges.

2. Derefter skal Kvæget enten straks eller Dagen derefter aarelades, og ethvert Stk. i sit eget Blod indgives et Pulver af følgende Specier præpareret:

- $\frac{1}{2}$ Lod Rabarbara
- 4 Lod stødt Angelica (Engelrod—Kvanrod)
- 8 Lod Laurbær
- 4 Lod Baldrians Rod
- 4 Lod forgyldt Widerthon
- 4 Lod hvid Qvant
- 2 Lod Teufels Dreck

hvoraf tages en god Skefuld og en liden Skefuld Terpentin, blandes med Dyrets eget Blod og ikke over en Pægl purt Brændevin, omtrent for en dansk Skilling, og hvert Stk. Kvæg skal have et Pulver. Derefter maa Kvæget i 2 Timer ikke nyde noget, hverken Æde eller Drikke; siden kan det paa Græs eller som sædvanlig udlades og sættes“.

Hvis ovennævnte Medicin er blevet anvendt, har den i alle Tilfælde ikke duet til „Præcaution“, hvad Lillianschiolds senere Indberetninger viser. I August er Sygdommen endnu i Tersløse og Ørslev; Conradsborgs Hollænderi er ganske uddød, og Kværkeby er stærkt inficeret, og der er død meget Kvæg.

Den $15/8$ 1745 meldes, at Sygdommen i Tersløse og Ørslev synes at være forbi, men har nu indfundet sig paa Ringsted Klosters Hollænderi og i Nordrup og Mulstrup. Indberetningen fra d. $12/9$ siger, at der kun er faa Køer tilbage i Tersløse og Ørslev, paa Conradsborg ingen, og paa Ringsted Kloster har man intet Haab om at beholde det resterende Kvæg. Paa Giesegaard, Eskildstrup, Universitetets Gods og i Byerne Kirke Eskildstrup, Tollerød, Ulstrup og paa Kongens Gods har Sygdommen vist sig, og en Del Dyr er døde.

Et ret kuriøst Forslag til Værn mod Sygdommen omtaler Amtmanden i et Brev af $16/9$ 1745. En Forordning har paabudt, at Landevejene skal føres uden om de inficerede Steder; saaledes skal en Del af Landevejen paa Sorø og Ringsted Amter fra Slaglille af forlægges til Bringstrup i Ringsted Amt, fordi Fjenneslevmagle i Sorø Amt har faaet Sygdommen. Lillianschiold mener dog ikke, at denne Ordning er god, da Passagen alligevel skulde gaa igennem Ring-

sted, som i nogen Tid har været inficeret, ligesom der ogsaa er inficerede Steder „ved og paa Landevejen mod Roskilde“. Skulde Landevejen derfor lægges uden om Ringsted, vilde det medføre den største Vanskelighed for de agende Poster, som dér skal have Afløsning og Befordring. Han mener derfor ikke, at det lader sig gøre, og Forordningen siger ogsaa, at det kun skal udføres, „om det uden al for stor Vanskelighed kan ske“.

Sygdommen gaar imidlertid sin hærgende Gang, og den ¹⁹/₁₁ 1745 opgiver Indberetningen følgende Antal af døde Kreaturer:

Paa Giesegaard og Gods	1453	Høveder
Ringsted Kloster	1381	—
Baroniet Conradsborg og Gaarden selv	1181	—
Holmegaards Gods	467	—
Skjoldenæsholm Gaard og Gods	412	—
Universitetsgodset	362	—
Svenstrup Gods	320	—
Eskildstrup Gaard og Gods	296	—
Mørup Gods	254	—
Turebyholm Gods	164	—
Juellund og Gods	143	—
Gisselfeld og Assendrup Gods	634	—
Tybjerggaard Gods	82	—

Fra December meldes, at Sygdommen er kommet til Næsbyholm Gods og til Egerup By; flere Steder er Sygdommen ophørt — fordi alle Kreaturer er døde.

Fra Korsør Amt oplyser Amtmand Villum Berregaard ²²/₈ 1745, at Sygdommen er begyndt paa den lille Ø Enø, og skriver, at Beboernes Gudstjeneste skal ske i Karrebæk Kirke, efter at de inficerede Byers Beboere har været der, eller i en anden Kirke nær ved i Vordingborg Amt, hvor Sygdommen er eller har været. Maling af Brødkorn skal ske paa

Møller i inficerede Sogne. Ævret maa ikke opgives, men Indhegningen holdes vedlige.

Sygdommen gaar sin Gang i de to Amter paa samme Vis som i Ringsted og Sorø Amter. Den optræder paa Herlufsholm, i Lille-Næstved, Holsted, Øverup, Spjellerup, Kindertofte, Vedbysønder, Vedbynørre, Esholte og Næsby ved Skoven i 1745.

Der synes saa at have været en Standsning; thi næste Indberetning fra Berregaard er dateret $2^{1}/_{11}$ 1748 og melder, at Sygdommen har vist sig i Vemmeløse paa Mag. Otto Fersløws Gods. Senere kommer den til Sønder-Jellinge, Haarslev, Gimlinge, Sørby-magle, Tornemark, Næsby v. Stranden, Harrested, Førslev, Fuglebjerg, Reinstrup, Ollerup, Fodby, Hyl-linge, Haldagermagle, Skovsø, Gudum, Bjergby, de fleste Steder i 1749. Desuden hærgede den paa Herregaardene, som ses af følgende Fortegnelse, der omfatter Tiden fra $12/_{5}$ 1749— $20/_{7}$ 1750. Antallet af døde Kreaturer var: Fuirendal Gods 184, Holsteinborg-Snedinge 375, Basnæs 68, Førslev, Fuglebjerg, Kastrup 354, Saltø, Harrested 286, Gunderslev, Fodby 91, Herlufsholm 308, Gavnø 31, Borreby 128, Bonderup og Espe 29, Brorupgaard 69, Ødemark Gods 72, Magister Fersløws Gods 95, Communitet's Gods 62, Universitetets Gods 214, Strøgodset 437. Ialt døde i Antvorskov og Korsør Amter 4741 Høveder. I selve Slagelse Købstad døde 133 Kreaturer.

Det ses, at Kvægpesten i Ringsted og Sorø Amter i 1745 krævede langt flere Ofre end i Antvorskov og Korsør Amter fra 1749—51. Paa hele Sjælland døde fra $12/_{5}$ 1749— $31/_{3}$ 1751 ialt 27239 Stkr. Kvæg.

De haardt ramte Ejere modtog fra Regeringen en Godtgørelse af det contribuerede Hartkorn. Saa-

ledes meddeles, at Godtgørelsen for April og Juli Kvartaler 1746 til de Personer, hvor Kvægsygen har været før 1. Maj 1746 er anvist saaledes: Ringsted 2 Amter 5379 Rdl. 66 $\frac{1}{2}$ Sk., Antvorskov 2 Amter 5512 Rdl. 12 Sk. Rytterdistrikterne: Antvorskov 1. Distr. 1381 Rdl. 30 Sk., 2. Distr. 2134 Rdl. 54 $\frac{1}{2}$ Sk.

I Pakken med de her meddelte Indberetninger findes et Brev, dateret $\frac{28}{10}$ 1745, fra en C. Andersen, Antvorskov. Han har været Forpagter af „Familie- og Folkeskat“, og han skriver, at Kvægsygen i Amterne er almindelig og griber daglig om sig, hvilket vil foraarsage et føleligt Tab og Afgang i de af ham forpagtede Skatter, særlig hvis den Elendighed, som er kommet over Herlufsholm Gods, skal overgaa flere af Hovedgaardene. Naar Kvæget dør, maa Hollænderierne nedlægges, Familierne ruineres, og Tjenestefolkene afskediges. Under saadanne bedrøvelige Omstændigheder vil det være ham en Umulighed at tilvejebringe den høje Afgift, og han beder Rentekammeret tage Hensyn hertil, „da det dog er af lige Virkning, om der indfalder smitsom Sygdom hos Kvæg eller Mennesker; thi det ene maa flyde af det andet, og min Skade og Forlis bliver i denne Henseende en og den samme“.

Om dette „Offer“ for Kvægpesten har faaet noget ud af sin Ansøgning, ser jeg mig ikke i Stand til at meddele.

Staar end i Nutiden Mund- og Klovesygen som en truende Mulighed for Landmænd, saa maa dens Forløb og Følger siges at være taalelige i Sammenligning med Kvægpestens i Fortiden; thi denne Sygdom var en Svøbe, hvis Slag var frygtelige og gav Saar, som sent lægtes.

Som det vil ses af det foregaaende, søgte man — som rimeligt var — at finde Midler mod Kvægsygen, men ud fra hvilke Forudsætninger man netop valgte de anførte Ingredienser til Medicinen vides ikke. Det tør vel nok antages, at dette Valg har været lidt hen „i det blaa“, da Sygdomsaarsagen ikke var kendt. At dette Spørgsmaal har beskæftiget nogle Mennesker, viser en af Andreas Raarup, Præst i Ølsted og Provst over Hatting Herred, indsendt Afhandling, som findes i Rigsarkivet iblandt de 1770—71 indsendte Besvarelser af Prisspørgsmaal, Landvæsenets og Bondestandens Vilkaar vedkommende.

Provst Raarup har betitlet sin Afhandling „Friske Tanker om sygt Kvæg“ og siger til Indledning, at hans „Opdagelse“ skal blive frisk, men hvor lykkelig den er, maa større Physiци skønne.

For at kunne kurere Sydommen maa man først kende dens Grund, Væren og Beskaffenhed, men kun den mindste Del af dem, som er i Stand til at bedømme Sydommen, har haft Lejlighed til at kende sundt Kvæg i forskellige Forhold, hvorfor de er tilbøjelige til at antage det sædvanlige for usædvanligt og det tilfældige for væsentligt, ligesom der er en Tilbøjelighed til at dømme efter menneskelige Sygdommes Lighed med Kvægets, skønt de i mange Maader er forskellige.

Sygdommen skyldes ikke Insekter, Luften eller en vis Gift; men den udfordrer en vis Disposition i Legemerne, og det er denne Disposition, som nu skal undersøges nærmere.

Før Kvægsygen — for omtrent 30 Aar siden — havde baade stort og smaat Kvæg om Foraaret og det meste af Sommeren paa begge Sider af Ryggen

en Masse Bylder, som kaldtes Væver, hvori der avledes en Orm saa stor som en Nød; naar den var fuldvoksen, krøb den ud, og i nogle Dage flød der Materie ud af Hullerne, som derefter lægtes. Huden blev tynd paa det paagældende Sted, og der blev et Hul i Væven, saa man med to Fingre kunde klemme Ormen ud, hvad Provsten selv havde gjort „nogle Hundrede“ Gange. Han drager nu den Slutning, at disse Bylder er for Kvæget et stort Renselsesmiddel, idet megen Urenhed bliver ført ud af Kroppen, og Væverne er derfor nødvendige for Dyrenes Sundhed. Huden og Kødets dur ganske vist ikke under Sygdommen; men Dyrene er friske og uden Smitte.

Efter Kvægsygens Fremkomst er det imidlertid ikke almindeligt at finde disse Væver paa Kvæget, og naar de endelig findes, er det som umodne Bylder; Huden bliver ikke nøgen og tynd, og Ormen kryber ikke ud, hvorfor Usundheden bliver staaende i Kvægets Vædsker, idet det sædvanlige naturlige Renselsesmiddel savnes. Svulsterne er der, hvorigennem Sygdommen søger sin sædvanlige Udgang, „og hvor Sjælen anspænder al sin Kraft for at uddrive den“; men Materien er umoden og Huden for tyk.

Heraf kan det ses, fastslaar Provst Raarup, at hverken visse Insekter, vaade Somre eller en vis Dug kan være Aarsag til Kvægsygen, mere nu end før; men Grunden er den, at den Urenhed, som før kom ud gennem de nu manglende Væver, nu bliver staaende i Kroppen, og han udkaster nu det Spørgsmaal, hvorfor disse Væver ikke som før kommer til Udbrud mere. Luften kan vel have nogen Aarsag i Sygdommens Udbredelse ved at føre „nogle fjendtlige Uddunstninger i de disponerede Legemer“; men der maa

være noget, som hindrer de sædvanlige Væver i at komme ud og derved er Sygdommens egentlige Aarsag.

Dette „noget“ er efter Provstens Mening Manglen paa den varme Søndenvind, som i de sidste 40—50 Aar har været sjælden, mens den før var fremherskende i Landet. Medens nordlige Vinde før aldrig eller kun sjælden mærkedes om Sommeren er de nu saa almindelige, at der er flere kolde end varme Sommerdage, hvorfor det er naturligt, at de „vanartede Vædsker“ bliver staaende i Legemet og paa Grund af Mangel paa Varme ikke kommer til Udbrud gennem de naturlige Væver, som sammen med alle andre Bylder bringes til „Putrefaction og Moturite“ (Forraadnelse) af den varme og modnende Søndenvind.

At dette er Kvægsygens „sande Grund og Aarsag“ bestyrkes Raarup i af den Omstændighed, at Sygdommen altid før og ogsaa denne Gang kom fra Syden og gik mod Norden som et Onde, der opstod af Søndenvinds Mangel.

Det er fortalt Provsten, at nogle ved Gnidning af Ryggen paa Kvæget har fremkaldt Bylder, men uden Orme, og at dette Kvæg ej er blevet sygt, men naar nogle vil paastaa, at alt sygt Kvæg faar Udslet, passer det næppe paa 1 af 100. Man ser noget lignende paa Heste, som om Foraaret og Sommeren renses ved en Slags Orme, som ses „i Rumpen“ eller — hvis de ikke findes der — paa Hestens Hals, hvor de maa kradses ud, da Hesten ellers ikke vil æde eller trives, og det kan blive til Bylder, som stadig maa aabnes, for at Hesten ikke skal krepere.

Et andet Bevis er, at Folk, som passerer Linien, siges at faa en Sygdom, som slaar ud i en Byld, „hvoraf udgaar en Orm, saafremt de lever, hvis ej,

maa de dø". Naar visse Vinde eller Passatvinde kan bevirke saadant hos Mennesker, hvorfor skulde da ej noget lignende kunne ske hos Kvæget. Ormene i Væverne avles dog hverken af indvortes Forraadnelse eller udvortes Luft, men af Æg, som Bremserne lægger i Kvægets Hud, hvor de udklækkes og næste Sommer bryder ud gennem Væverne. Manglen af Søndenvind bevirker maaske ogsaa, at disse Insekter bliver mere faatallige og mindre, saa de ikke er i Stand til „at beligge Kvæghuden“ og derved fremkalde den aarlige Renselse, som Kvæget er vant til fra Oldtiden af.

Om Inoculationen (Indpodningen af et smittende Sygdomsstof) siger Provst Raarup, at den er baade unyttig og urimelig; thi hvis den skulde virke paa Kvæg som paa Mennesker, skulde den bevirke Vævernes Fremkomst; „men det har den aldrig gjort og aldrig skal kunne gøre“, saa Kunsten bestaar alene i at gøre frisk Kvæg sygt, men ikke sygt Kvæg frisk, „som er det vi bede om, saa jeg undrer over, at Inoculationen ej efter andet Forsøg er vist i Landflygtighed“.

Provsten udtaler til sidst det Ønske, at „vittige Physicii og Medicii“ vil tage hans „Opdagelse“ under Overvejelse og om muligt finde et Middel mod Sygdommen. Dette overgaar nemlig hans Indsigt; men da han véd, at ingen „har opsporet Kvægsygen fra den Kant“, som han har, har han villet meddele sine lagttagelser. Han tror dog ikke, at et Middel kan findes, som ikke bliver for dyrt, og tilføjer ret pessimistisk, „intet til almindeligt Brug er fundet, ej heller kan findes. Derfor plejer jeg at sige: Noget Kvæg er kommet sig af intet; men intet er kommet

sig af noget. Og hvo, der kan skaffe os Søndenvind og varme Somre, kan kurere Kvægsygen. Ingen anden og heller intet før. Kom Søndenvind og blæs gennem vor Luft, vore Marker og vore Creature! Højsang Cap. 4 V. 16“.

Om nogle „vittige Physicii og Medicii“ efter muligt Kendskab til Provst Raarups „Opdagelse“ har fulgt hans Opfordring til at fremskaffe et brugbart Middel mod Sygdommen, vides ikke; men har de bifaldet hans Paastand om, at den frygtelige Sygdom skyldtes Mangel paa varm Søndenvind, har de jo ogsaa paa Forhaand været klar over, at her slog deres Kunst ikke til.

I „Sorø Amtstidende“s Søndags-Tillæg for $\frac{6}{8}$ 1911 har cand. mag. Gunnar Knudsen skrevet en Artikel om Kvægpesten i Ø. Stillinge 1765, og af denne tillader jeg mig at anføre nogle Enkeltheder, som kan supplere det allerede meddelte.

Sygdommen maa have vist sig paa Egnen nogle Aar før; thi Hellig Anders' Kors paa „Hvilehøj“, som var i en meget forfalden Tilstand, blev af Landsgrav Bønder fornyet 1762 (det samme Kors staar endnu), idet man mente, at Korsets Forfald var Skyld i Kvægpestens Udbrud. Pontoppidan skriver, at samme Antagelse havde ført til en Fornyelse af Korset nogle Aar før 1740. Til to Trækors, hvoraf det ene staar Nord for Sludstrup og det andet paa Skørpinge Mark, knytter sig den samme Overtro.

Foruden de tidligere nævnte Midler som Aareladning og forskellig Medicin nævnes i Artiklen, at man i sin Afmagt mod Sygdommen bad for det syge Kvæg hver Søndag i Kirkerne; men uhyggeligt maa det siges at være, naar man anvendte den Fremgangs-

maade at begrave en Kvie levende og føre Byens Kvæg hen over Graven — der gives vist ogsaa Eksempler paa, at man begravede et levende Barn i Stedet for en Kvie.

Iøvrigt brugtes ved denne Lejlighed de samme Fremgangsmaader, som tidligere er nævnt, med streng Afspærring af Byen o. l., og Amtmand Løvenørn indprenter Beboerne, at Undladelse af at efterkomme de paabudte Forskrifter kan medføre, at Fængsel paa Vand og Brød, Fæstningsarbejde eller anden haard Straf uden Skaansel kan ventes idømt.

Den sidste Gang Kvægpesten viste sig i Landet var i 1814, hvor de allierede Armeers Slagtekvæg førte Sygdommen ind i Holsten og Slesvig, uden at den dog lijemsøgte det øvrige Land, og med dette sidste svage Fremstød blev der forhaabentlig sat Punktum for Kvægpestens Historie i Danmark.

HJELMS SVÆRD

Af

Gunnar Knudsen.

Da jeg i 1935 udgav den Del af *Resens Atlas*, som omhandler Sydsjælland, hvori der findes en Beskrivelse af Herlufsholm, og forsynede Udgaven med oplysende Noter, var der een Ting, som jeg ikke fik opklaret, det var Historien om et gammelt Sværd, som skulde have hængt i Kirken paa den Tid, da *Resens Atlas* blev forfattet, i 1680'erne. Det hedder herom S. 74 i min Udgave: „Og endelig ses der i Kirken, i en Krog af Koret, et Sværd, beskadiget paa Spidsen, ved Siden af hvilket der paa Muren er skrevet følgende Vers: *Hoc septem innocuos qvondam necat ense vir unus* (d. v. s. med dette Sværd dræbte een Mand engang syv uskyldige)“. Hvem var denne Mand, og hvem var de syv uskyldige? Det burde jeg have oplyst i Noterne, men jeg er først senere kommet efter det og skal derfor søge at indhente det forsømte.

Det viser sig nemlig at være et Sværd, som *Herluf Trolle* har faaet fat paa ovre i Jylland, hvor han fra 1544 havde Ringkloster i Pant fra Kronen paa sin Hustru Birgitte Gøyes Vegne — hendes Fader Markus Gøye havde nemlig til sin Død været Lensherre der, og i det gamle Nonnekloster, som frem-

deles husede Klosterjomfruer, havde Birgitte faaet sin Opdragelse; hun besøgte senere ofte Stedet og elskede det højt.

Men hvad var det for et gammelt Sværd? Herom fortæller Præsten *Niels Andersen Svejstrup* 1623 i en latinsk Indberetning til den lærde *Ole Worm*, at han af sin Fader *Anders Mikkelsen*, der var den første fastboende Præst i *Dover* efter Øm Klosters Nedlæggelse, havde hørt den Historie, at *Dover Kirke* skulde have faaet sit Navn af, at en ridende Huskarl („*equus familiaris*“), som hed *Hjelm*, engang var kommet derhen. Han havde spist Frokost sammen med en Bonde, som gik og pløjede, og da der straks kom rendende syv andre Bønder, som var Mandens Fjender, havde han derfor slaaet dem ihjel, og det hedder sig, at Paven havde paalagt ham den Bod, at han skulde gaa rundt og tigge Bidrag sammen til Opførelse af en Kirke i *Dover*. Det fortælles ogsaa, at *Herluf Trolle*, da han var Forstander for Ringkloster ved Skanderborg, havde hjembragt til Herlufsholm *Hjelm*s Sværd, der bar følgende Indskrift: *Hoc nocuos hostes septem necat ense vir unus* (d. v. s. med dette Sværd dræbte een Mand syv skadelige Fjender).

Indberetningen til *Ole Worm* er udgivet af *O. Nielsen* i *Danske Samlinger* 2. R. VI S. 155, men den har tidligere været benyttet af *Pontoppidan* i *Danske Atlas* IV S. 196-97, hvorfra den er gaaet over i Litteraturen. Men der er en Uoverensstemmelse, som vel bunder i forskellige Afskrifter, hvad jeg dog ikke er kommet til Bunds i; *Pontoppidan* har nemlig Sognavnet *Dover*, medens *O. Nielsens* Udgave har *Voer*, og *Sammenhængen* viser afgjort, at *Dover* maa være det rette.

Hvad er det nu for en Historie, vi har for os? Jeg ser ikke rettere, end at det maa være et gammelt navneforklarende Sagn. Folk paa Egnen har undret sig over Navnet *Dover* og spekuleret over, hvad det kunde betyde. Ordet *Dover* kendte de jo saa godt, for „*Dover*“ var noget de aad hver Morgen; *Davre* hedder jo paa Jysk altid *Dover*. Saa er Historien om den fremmede Rytter, som spiste *Davre* sammen med Bonden bag Ploven, opstaaet som Forklaring. At den fremmede bar Navnet *Hjelm* var heller ingen Tilfældighed, for i *Dover* Sogn har ligget en Landsby *Hjelmslev*, hvorefter *Hjelmslev* Herred har faaet sit Navn. Historien forklarer saaledes paa een Gang Sognavnet og Herredsnavnet!

Men det kan aldrig hænge rigtigt sammen. Den Mand, som Landsbyen *Hjelmslev* har faaet sit Navn efter, og som iøvrigt vistnok har heddet *Hjalmar*, maa have levet paa Rolf Krakes Tid, i det femte Aarhundrede eller deromkring, for i dette Tidsrum grundlagdes de Byer, som ender paa *-lev*. Og paa den Tid byggede man sandelig ikke Kirker; *Dover* Kirke er opført i den romanske Tid, vel snarest i det trettende Aarhundrede.

Som Indskrift bar Sværdet et latinsk Vers, og da det kun var Præster og Munke, der i Almindelighed beherskede dette Sprog, maa man forudsætte gejstlig Medvirkning ved Indskriftens Tilblivelse. Vi kan af *Dover*-Præstens Indberetning slutte, at *Dover* Kirke tidligere — før hans Faders Tid — har været betjent af Munke fra *Øm Kloster*, og maaske er da Indskriften forfattet i *Øm*. Indskriften har vel snarest været anbragt paa Sværdgrebet, og ifølge Indberetningen skulde der da have staaet, at en Mand med

dette Sværd dræbte syv *skadelige* Fjender, medens Beretningen i Resens Atlas, der sikkert ogsaa maa være rigtig, eftersom den skyldes *Johan Brunsmann*, der 1668—77 var Rektor i Herlufsholm og derfor maatte kende Forholdene af Selvsyn, gaar ud paa, at Indskriften, der stod paa Kirkevæggen, meddelte, at een Mand med dette Sværd havde dræbt syv *uskyldige*. Det er indlysende, at dette med „de syv uskyldige“ passer meget daarligt ind i Historien, som vi har hørt den. Formodentlig er Indskriften paa selve Sværdet i Tidens Løb blevet utydelig, maaske ødelagt af Rust, og man har vel derfor villet ligesom bevare den ved at male den paa Væggen under Sværdets Plads, men det har rimeligvis ikke længer været muligt at læse den med fuld Sikkerhed.

Denne rustne gamle Slire, som Spidsen oven i Købet var brækket af, har Herluf Trolle altsaa erhvervet i Jylland. Skulde det være en eller anden fiffig jydsk Handelsmand, der har prakket den godtroende Søhelt denne værdiløse Genstand paa for en ublu Betaling? Ja maaske. Men vi har jo set, at Dover Kirke hørte under Øm Kloster, og man har jo Lov at tænke sig, at „Klenodiet“ har haft sin Plads her. I 1560 blev Øm Kloster nedlagt og omdannet til kongeligt Slot under Navnet *Emborg*, og ved denne Lejlighed er der muligvis blevet realiseret en Mængde gamle Sager, som Hans Majestæt ikke havde nogen Anvendelse for; her kunde have været en Lejlighed til at gøre et Kup. At Sværdet derimod skulde have været opbevaret paa Herluf Trolles egen Lensgaard Ringkloster er mindre sandsynligt. Man finder intet om Sagen i Herluf Trolles Brevveksling, men Ud-giveren af „Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte

Gjøe“, *G. L. Wad*, omtaler II S. 126 i en Note Sværdet som et Minde om Opholdet paa Ringkloster, og at det var hentet fra den nærliggende Voer Kirke, hvilket er en Misforstaaelse; om Fejltagelsen med Navnet Voer har vi allerede talt, og Beretningen har intet om, at Sværdet skulde have hængt i Dover Kirke.

Paa det fredhellige Sted Herlufsholms Kirke skulde man dog tro, at det gamle Sværd var sikret mod enhver Overlast — men dog blev det borte. *Melchior* skriver i sin Herlufsholms Historie, 1822, S. 399, at det fandtes endnu for et halvt Sekulum siden, men hvor det siden er blevet af, vides ikke! Han har maa-ske dog haft en Anelse om det, men af Hensyn til Skolens Værdighed ikke holdt af at sige det. Efter hvad vi kan skønne fra *A. Leths* Beretninger (Herlufsholms Historie, 1865) har der i sidste Halvdel af 18. Aarhundrede været en Periode, hvor det var rent forfærdeligt med Orden og Disciplin ved Skolen, Disciplene fandt paa de utroligste Ting og lavede et frygteligt Postyr. Kirken benyttede de uden videre som Legeplads. Herluf Trolles Sarkofag, et dejligt nederlandsk Arbejde af sort Marmor og hvid Alabast med røde Aarer, huggede de i Smaastykker — den er senere blevet restaureret af *H. V. Bissen* — og rundt omkring, spredt hele Kirken over i Stumper og Stykker, laa Herluf Trolles og hans Broders Rustninger, som 1816 blev pillet sammen og monterede paany. Det værste var dog Disciplenes Mishandling af den berømte Historiker *Arild Hvitfeldt*, der var stedt til Hvile i en Gravkælder under Kirkegulvet. Kisten var raadnet bort, og Disciplene tog Liget og rendte rundt og legede med det. Først da Aviserne havde udtalt deres Forargelse over denne usømme-

lige Adfærd, blev der sat en Stopper for det, og der blev ca. 1780 lavet en ny Kiste til den stakkels Historiker, som omsider fik Ro i sin Grav. Det var i denne „Nedgangstid“, at *Hjelms Sværd* gik tabt — det har vel ogsaa kunnet bruges til at lege med — og det nytter derfor ganske sikkert ikke at lede efter det, og da det jo ogsaa har været en uægte Klenodie, er Tabet vel til at bære.

SAGN OG ÆVENTYR

FRA SKÆLSKØR-EGNEN

Ved

Chr. Jespersen.

Vydvestsjælland er en livlig og temmelig smuk Egn. Præget er dog for en Del udvisket i Løbet af de sidste 60–70 Aar, hvor næsten alle de store Høje, Stendysser og andre Mindesmærker fra Oldtiden, samt en Mængde af de højeste Bakker, de smaa, kønne Skove, Smaasøer og Moser er forsvundne. Det er blevet til Grusgrave, hvor Jorden derfra er fyldt i Moserne og Kærene. Og hvad ikke der er fyldt ud, er drænet ud. Det er Kulturen, som laver det originale og de originale ens alle sammen. Det hele bliver jævnet ud. Idyllerne forsvinder. Det smukke og originale gaar samme Vej. Og det lidet, som er tilbage, kan saa faa nulevende faa Øje paa.

Jeg vil dog i det efterfølgende meddele lidt af det vigtigste af, hvad jeg i den svundne Tid har hørt og set. Særlig hvad alle disse Gamle, som nu ligger i deres Grave, har oplevet, troet paa, set og hørt af deres Fædre og Mødre og fortalt deres Børn og Børnebørn. Hvordan Moser og Kær var fyldte med Ellefolk, der særlig kom frem om Sommeraftener, naar Mosekonen bryggede og lagde sit Taagesløv over Enge og Moser. Hvordan Høje og Dysser var befolkede med Trolde og Dværgfolk, som kunde gøre Menneskene baade Ondt og Godt. Hvordan Havet var fyldt med Havfruer og Havmænd, som viste sig særlig i stille, maaneklare Nætter eller i stærk Taage og forgøglede Tilværelsen for Fiskerne, som kom sent hjemad efter Fangsten paa Havet. Om Hustrolde og Husnisser. Om Spøgelsér og Genfærd m. m. m.

Overtroen var endnu stor, da jeg var Barn, og havde været meget større længere tilbage. Heldigvis havde vi en Lærer, som

havde Interesse og Sans for alt i den Retning og fortalte os, hvad han vidste, saa at mange af os fik hurtigt baade Sans og Interesse for alt, hvad der endnu var til og kunde opspores om ovennævnte Emner. — Kun kedeligt, at jeg i min Ungdom var saa optaget og „spændt for“, legemlig ogsaa, at saa meget gled bort fra mig paa Grund af Optagenhed. Jeg fik ikke Tid til at komme ud og tale med alle de Gamle, som vidste noget. Kun tilfældigvis og ved enkelte Lejligheder fik jeg lidt at vide, og det Lidet har jeg nu optegnet i det efterfølgende, saa godt som jeg har kunnet og forstaaet.

Chr. Jespersen,
Dyrehaven, Skælskør.

Fra Dyssegaarden i Lindeskov.

Blandt Gaardene i Lindeskov By, Boeslunde Sogn, var *Dyssegaarden*. Paa et gammelt Kort fra 1789 staar den aftegnet med en stor Stendysse (Langdysse) lige Øst for. Paa de andre tre Sider var den omgivet af en Lund eller lille Skov.

I ovennævnte Gaard boede en Mand, som hed *Knud True* eller Truelsen. Han var Enkemand og var bekendt for sin Gerrighed og Rigdom. Det fortæltes, at han var kommen til de mange Penge paa følgende Maade:

Paa Egholm Flak var der strandet et hollandsk Skib i en stærk Storm. En Morgen straks efter gaar Knud True langs Stranden ad Espe til og finder da der en Baad drevet i Land. I Baaden var ingen Mennesker, men i et lille Rum i Baaden fandt Knud True et Skrin, som han tog med hjem. Nogle Dage senere drev Liget af den hollandske Skipper, hans Hustru og en Mand i Land langs Kysten ad Klarskov til. Kort efter red True en Tur til København og kom hjem snart efter med en stor Slump Penge. Han lod

derpaa Smeden i Egerup lave sig en meget stærk, jernbeslaaet Pengekiste med en sjælden stærk og kunstig Laas, der var vanskelig at lukke op for hvem, der ikke kendte den.

True havde kun eet Barn, en Datter, der var en stor, smuk Pige, og som True vogtede strengt over. Hun hed *Gunnild* og var tillige en flink og dygtig Pige.

Herremanden paa Eskildstrup havde en Ladefoged eller Udrider, der hed *Ejler*. Han var en stor, smuk Karl, der tillige var dygtig og flink mod Hovbønderne, og hvem han havde med at gøre, men fattig. Han og Gunnild holdt af hverandre, men ingen af dem turde betro sig til nogen og slet ikke til hendes Far, da de vidste, at det vilde være haabløst. Naar Ejler var ude at sige Bønderne til Hove, aftalte han og Gunnild saa hemmelige Stævnemøder under en stor Eg i Troldehoved Skov, som støder op til Byen Lindeskovs Marker.

En Aften, da Ejler skulde mødes med Gunnild og havde tøjret sin Hest paa Engen ved Stranden, gaar han op i Skoven. Der hører han en klagende Lyd og gaar derefter. Under et stort Lindetræ ser han saa en stor, fæl Lindorm, der havde snoet sig om en Dværg eller Trolde og truede med at knuse Puslingen. Ejler tager straks sin skarptslebne Plovøkse, som han altid bar ved Bæltet, og som han brugte til at banke paa Hovbøndernes Porte med, og huggede Hovedet af Lindormen. Puslingen rejser sig lidt efter op, takker Ejler for sin Frelse og siger derpaa, at hvis han nogensinde skulde komme i Nød eller trænge til Hjælp, saa kunde han komme til Troldens Hjem i *Maglehøj* en Aften i Nymaane, banke tre

Gange paa den store Sten, der ligger over Indgangen, og vente, til Trolden kommer. Maaske han dog vidste Raad.

Aaret efter blev der en god Fæstegaard ledig, og Herremanden lovede Ejler den, blot han kunde skaffe 100 Daler. Det kunde Ejler ikke selv, men noget maatte der gøres. Han vovede saa en Dag uden sin Kærestes Tilladelse at ride til Dyssegaard for at tale med den strenge Svigerfar. Gunnild var den Dag, eller Aften, i Marken og gik straks Ejler i Møde. Ejler siger saa, som det er, men Gunnild svarer, at det hele er spildt Ulejlighed, og at de rimeligvis aldrig faar hinanden, da hendes Far allerede havde talt med den rige Lars Rolf i Tranderup om at faa hans Søn til Svigersøn. Det brød Ejler sig ikke om men red trods Gunnilds Haabløshed straks efter ind i Dyssegaarden.

Inde i Stuen sad baade True og Lars Rolf. True kom ud og spurgte om hans Ærinde. Da Ejler havde fremsat det, og at han nu kunde faa en god Gaard i Fæste, blot han kunde skaffe 100 Daler, bad True ham vente lidt, gik derpaa ind og raadslog med Lars Rolf. De lagde deres Hoveder i Blød, for at True kunde give et Svar, som de vidste, Ejler aldrig kunde klare. Lidt efter kom True ud og sagde helt stolt til Ejler:

„Du lader til at være en Pokkers Karl. Kan du, før Maanen gaar i Næ, komme her igen, ridende paa den sorte Vildhingst og med 500 Daler i Lommen, saa skal Gunnild være din.“

Straks red Ejler af Gaarden med den Besked, medens de to gerrige Knarke sad derinde og grinede over deres oplagte som det syntes uoverkommelige Tilbud.

Paa Vejen mødte Ejler snart efter Gunnild, som han fortalte, hvordan Mødet var spændt af og om hele det urimelige Tilbud. Gunnild syntes, at alt Haab var ude, skønt Ejler trøstede hende, saa godt han kunde.

Da Ejler havde været hjemme, red han om Aftenen til Maglehøj, tøjrede Hesten ved Stranden og gik op ved Højen, hvor han bankede paa den store Sten over Indgangen. Lidt efter kom Trolden ud og sagde straks: „Ja, jeg ved nok, hvad du vil! Jeg sad over Indgangsdøren paa Loftet hos True og hørte alt, hvad der blev talt om. Men vær nu ved godt Mod. Lad mig beholde dit Ridetøj og kom saa her den Aften, det bliver Fuldmaane. Det kan dog være, at jeg kan tumle og tæmme den vilde Hingst til dig, saa at du kan ride den, og Pengene skal vi nok faa.“

Med den vilde Hingst forholdt det sig saaledes: Herremanden paa Eskildstrup havde skaffet sig en dejlig sort Hingst for at forbedre Hestene paa sit Gods. Men for halvandet Aar siden var Hingsten stukket af ud i Skovene, var bleven vild, saa at ingen kunde fange den eller turde komme den nær. Om Vinteren gik den sammen med de gamle Udgangsgøg. Men saa snart Foraaret kom, søgte den omkring paa Markerne og ifolede en Mængde Plage og Hopper lige fra Skælskør Marker til Korsør. Da der kom mange Klager over den, udlovede Herremanden en god Drikkeskilling til den eller dem, som kunde fange den uden at skade den. Mange prøvede derpaa, men ingen havde Held med sig. Til sidst, da den blev vildere og slog de unge Hingstplage fordærvet, lovede Herremanden den til hvem, som kunde fange den, blot at de vilde gøre ti Plovdage om Aaret. Det hele

dog til ingen Nytte, saa Herremanden tænkte paa at lade den skyde ved given Lejlighed.

Dagen efter Frierfærden hos True fortalte Ejler Herremanden, hvordan Stillingen var hos True og om hans Møde med Trolden. „Saa mange Penge har jeg ikke engang, saa du maa stole mere paa Trolden end paa mig“, svarede Herremanden.

Den aftalte Aften mødte Ejler hos Trolden, iført sin bedste Stads og med en god Ridepisk i Haanden. Banker igen paa den store Sten over Indgangen. Lidt efter kommer Trolden frem og hilser God Aften. Derpaa tager han et Horn frem og tuder deri ned mod Skoven, hvorefter han trøster Ejler og giver ham godt Haab om en lykkelig Udgang af Foretagendet. Straks efter kommer den sorte Vildhingst galopperende imod dem med en lille Troldeunge paa Ryggen, standser ved Ejler, og medens Troldeungen springer af Hingsten og forsvinder, binder den gamle Trold to Skindposer til Sadelknappen og beder Ejler springe op paa Vildhingsten: „Naar den lille Knold kan tumle Hingsten, kan du sagtens, og her er nu de 500 Daler, saa har du nu baade Hingsten og Pengene. Nu bliver det værst for True“, sagde Trolden.

Ejler var lidt angst, men da han rigtig kom til Rette paa Ryggen af Hingsten, gik den lige saa flinkt som hans egen Ridehest. Da han kom nær ved Dyssegaarden, satte han Hingsten i Galop og Spring, saa at han kom i fuld Fart ind i Dyssegaarden.

Inde i Stuen sad True og Lars Rolf. De havde snart ordnet alt imellem sig og deres Børn, saa at Brylluppet kunde staa snart efter Høst. Ved Synet af Ejler paa den vilde Hingst blev de begge meget forskrækkede, ja næsten daanfærdige. Da True kom ud,

hilste Ejler „Guds Fred og God Aften! Jeg kommer her for at opfylde de tilbudte Vilkaar og i rette Tid! Her er saa de 500 Daler.“ Hvorpaa han rækker True de to Skindposer med Pengene i og beder ham gaa ind og tælle dem. Baade Knud True og Lars Rolf kunde ikke nægte, at der var 500 skinnende blanke Sølvdalere. Ejler bad saa om at maatte hilse paa sin Kæreste, der snart kom ud med Glædestaarer i Øjnene. Ved Afskeden bad han True gemme Pengene i hans Pengeskrin, til de fik Brug for dem, og sagde, han kom snart igen sammen med sin Husbond for at ordne det nødvendige med Hensyn til den omtalte Fæstegaard og Gunnild.

Da Ejler drejede Hingsten for at ride bort, skreg den og vrinskede, som om den endnu var vild. Om det var herover eller over Sindsbevægelsen i det hele taget, vides ikke, men samtidig faldt True sammen paa Bænken, hvor han havde sat sig efter Mødet med Ejler, og blev baaret i Seng, hvor han laa nogle Dage. Den Gang da Ejler og Herremanden kom igen bad True Herremanden, om Ejler maatte faa hans Gaard i Fæste, for nu kunde han ikke mere. Det havde Herremanden selvfølgelig ikke noget imod. Der blev saa drukkert Jaøl og Ejler flyttede ind i Dyssegaarden saa snart han kunde. Brylluppet blev holdt efter Høsten. Der var stor Stads. Baade Herremanden og hans Svende kom selvbudne og forhøjede ved deres Nærværelse Højtidsdagen. Da de langt ud paa Natten red ned langs Stranden hjemefter, saa de, at Troldhøj stod paa fire gloende Pæle, og at der var stor Lystighed derunder. Men Troldene havde ogsaa faaet en Tønde af det bedste Øl foruden Mjød og megen god Mad sendt ned fra Bryllupsgaarden Dagen forud.

True døde før Jul og var ikke rigtig kommet sig siden den store Forskrækkelse, da Ejler kom ridende paa den vilde, sorte Hingst. Der blev saa snart efter sendt Bud efter Lars Rolf, da han var den eneste, foruden Smeden, som kendte Laasen ved Trues Penge-skrin og vidste Redelighed med Trues Pengesager. Da de havde aabnet Skrinet og talt Pengene paastod Lars Rolf, at der hverken var flere eller færre end før True lagde Ejlers 500 Daler deri, saa han troede, at Trolden havde taget Pengene derfra, som Ejler kom med, trods al Trues Paapasselighed. Det troede dog ingen andre, og alt blev ordnet paa rette Maade. Herremanden forærede Ejler den sorte Hingst fuldt ud, uden Vederlag. Kun maatte Ejler love at møde til Hove hos Herremanden, naar der var store Gilder eller Jagter, for at være Herremanden baade til Selskab og Nytte. Den forhen saa vilde Hingst blev Ejlers Kæledægge, den lystrede hans mindste Vink, og naar han red til Købstæderne her omkring, var der mange, som kom hen og beundrede det smukke, kraftige Dyr, som forhen var saa vild, men som Trolden havde tæmmet. Ældre Folk paastod, at det var fra denne Hingst, at de mange gode, sorte Heste stammede, som endnu i min Ungdom fandtes her paa Egnen.

Ejler og Gunnild levede i mange Aar et lykkeligt Liv sammen, og var meget afholdt af Folk paa Egnen, og især af Smaafolk. De hjalp alle, som trængte, og var aldrig karrig i deres Velstand. Alt trivedes ogsaa for dem, saa at de vedblev at være meget velhavende. Dette skyldtes vel nærmest begges store Dygtighed og Paapasselighed med alt, hvad de havde med at gøre. Men Folk troede ogsaa, at Troldene

hjalp dem, og at den gamle Trolld var flyttet op at bo i den store Dysse bag Gaarden.

Da Ejlers Familie var langvejs fra, skete det ikke saa sjældent, at de begge var borte nogle Dage. Der var dog aldrig noget i Vejen, naar de kom hjem efter saadanne Ture. Naboerne fortalte, at Aftener, naar Børnene var ene hjemme, saa kunde den gamle Trolld sidde paa den store Overligger paa Dyssen og lege med Børnene. — Hvis nogen af Folkene eller Naboerne da gik ind for at se, om Børnene var i Seng, saa laa de al Tid og sov. — Baade Ejler og Gunnild var ogsaa gode ved de smaa Trolde. Der blev ved alle Højtider og Gilder sat Mad ud til dem, og til Julen fik de en hel Tønde Øl af det bedste Juleøl.

Anders Skovløber, som boede i Torpe eller Dalholm, fortalte, at en halv Snes Dage før Ejler hentede den vilde Hingst hos Troldene, kom han en sen Aften fra Egerup ud over Gaasemose. Da han var nær ved Mosen, kom den vilde Hingst prustende og stønnende i den bløde Mosejord, galopperende med en Trolldunge paa Ryggen af sig. Men hverken Trollden eller Hingsten saa eller ænsede Anders Skovløber.

Ovenstaaende er fortalt af gamle Gjertrud, som boede i Lindeskovshusene for ca. 70 Aar siden. En gammel Mand i Vester Bøgebjerg fortalte det paa noget lignende Maade. Jeg har ladet de to supplere hinanden.

Gjertrud og Havmanden.

Paa Lindeskovgaardens Marker, Boeslunde Sogn, laa for over 100 Aar siden en lille By, ligesom Egerup, bestaaende af 3 Gaarde og 7—8 Huse. I et af Husene, der laa nærmest Stranden, boede en Fisker

og hans Hustru. De havde en stor Børneflokk, ialt 9. De ældste, som var Dreng, hjalp Faderen med at fiske, til de blev omtrent voksne. Saa kunde de tjene mere ved andet Arbejde og tog saa hjemmefra efterhaanden. I Magsvejr tog de selv ud at røgte Garnene, naar Faderen havde travlt i Marken eller med andet Arbejde. De to yngste, som var Døtre, hed Bodil og Gjertrud. De hjalp ogsaa Faderen med Fiskeriet, særlig om Sommeren, naar de største af Sønnerne var ude at tjene og vogte Kvæg hos Bønderne der i Byen og i Egerup.

Den yngste Datter, som hed *Gjertrud*, var særlig dygtig i alt til Fiskeriet henhørende, da hun tilmed var saa stor og kraftig, at hun kunde ro en Baad paa Dybet, om ogsaa Søen var lidt urolig. Tillige var hun en sjælden smuk Pige. Da Sønnerne efterhaanden rejste hjemme fra, var hun en stor Trøst for Faderen, da hun baade kunde og vilde hjælpe sin Fader med alt forefaldende, baade i Marken og paa Dybet.

Hendes Hjertenskær var en Gaardmandssøn fra Torpe, som hed *Eskild*. Naar han om Aftenen kom ned at besøge hende, var det ikke saa sjældent, at de fulgtes ad paa Dybet for at sætte Garnene og Russerne, hvis det var Magsvejr.

En Aften da det var et dejligt varmt, stille Vejr, havde de ogsaa været ude at sætte Garn, og vendte nu Baaden mod Hjemmet. Imedens Gjertrud roede en Stund, tog Eskild sin Skalmesje frem og spillede paa den, saa at det hørtes langt ud over Søen. Han var nemlig en Mester i at behandle dette Instrument. Baade Fugle og andre Havdyr lyttede derefter. Før de vidste af det, kom der et lille Stykke fra Baaden

en Havmand til Syne, som med sine store glasagtige Øjne stirrede paa Gjertrud. Da Eskild, som havde lagt sig til Hvile bag i Baaden, saa sin Kærestes Skræk, rejste han sig op og vilde se Aarsagen dertil. Men da var Havmanden forsvundet.

De blev begge uhyggelig til Mode og skyndte sig hjemad. Den Gang Eskild tog Afsked med Gjertrud bad han hende indtrængende om aldrig at tage paa Dybet mere, naar hun var ene. Og mindede hende om, at det var fortalt saa tit om Havmænd, som havde taget eller lokket unge Piger med sig ned i Dybet.

Da der imidlertid var gaaet et helt Aar siden hin Aften og der ingen Havmand havde vist sig, saa var Indtrykket næsten glemt. Og da Gjertruds Søster kom ud at tjene og Faderen ikke al Tid var rask nok til at tage med ud, saa tog Gjertrud igen ene ud at sætte Garn. En Aften, da Eskild kom ned for at hilse paa sin Kæreste, spurgte han straks ved sin Indtræden efter Gjertrud. Da der blev svaret, at hun var paa Dybet, fik han straks onde Anelser, laante en Baad af en Nabo og roede hen i Retning af Garnene. Der var dog ingen at se eller finde trods al Søgen og Kalden i det dejlige stille Vejr. Lidt efter fandt han Baaden drivende uden Gjertrud. Han kaldte og søgte til over Midnat, men al Søgen var forgæves, han maatte tage trøstesløs hjem til hendes Forældre, der allerede havde anet Ulykken. Nu vidste han og Forældrene, at Havmanden havde taget hende, da hun ikke kunde kommet til Ulykke paa anden Maade i saadant et Magsvejr.

Der blev stor Sorg i det ellers saa lykkelige lille Hjem, og Eskild sørgede endnu mere. Han svor at hævne sig paa Havmanden. En Aften, da det var

stille, smukt Vejr, laante han Gjertruds Faders Baad og tog en Kammerat med sig i Baaden, for at ro ud paa Dybet. Han havde baade sit Spyd eller Spydhage og sin Økse med i Baaden, samt Halen af den lyserøde Hingst, som nylig var død. Det lignede i Løden meget efter Gjertruds gule Lokker. Da de er nær det Sted, hvor Havmanden havde vist sig første Gang, beder han sin Kammerat tage Aarerne og ro saa sagtelig han kan. Sætter sig derpaa i Forstavnen af Baaden, lægger Spydhagen og Øksen ved Siden af sig og breder den rødgyldne Hestehale udover sit Hoved. Derpaa tager han sin Skalmesje og spiller.

Efter en Stunds Forløb kommer Havmanden til Synet lige i Nærheden af Baaden, som han nærmer sig, vel i den Tro, at det var en Kvinde, som sad der. Kammeraten havde han bedt om at lægge sig ned i Baaden lidt før. Da Havmanden er lige ved Baaden kaster Eskild sine gule Lokker, griber Havmanden i Haaret og raaber til ham: „Giv mig min Kæreste tilbage, saa skal jeg spare dit Liv!“ Samtidig løfter han Øksen med den anden Haand. Havmanden skar et stygt Grin og gav samtidig et fælt Hyl fra sig, idet han skød sig ud fra Baaden. Eskild huggede efter ham med Øksen, men fik kun hugget den Haandfuld Haar af, som han holdt fast i. Derpaa tog han hurtigt Spydhagen og kastede den efter den synkende Havmand, i hvem den trængte dybt ind. Hvor han sank, flød der Blod og Bobler op fra Vandet. Eskild og hans Ven roede derpaa hjemad, glade over Hævnen.

Siden hørte man aldrig, at Havmanden tog nogen med i Dybet. Den Haartot, som Eskild huggede af Havmanden, hang i mange Aar efter i Vaabenhuset

i Boeslunde Kirke, eller lige udenfor. Den lignede Snæretang. Folk havde Afsky for at røre ved den.

Eskild sørgede hele sit Liv over Tabet af sin Hjertenskær og giftede sig aldrig. Tit, i de stille Sommeraftener, naar Længselen og Savnet kom over ham, tog han sin Skalmje eller Klarinet (den ene kaldte den det ene, den anden det andet) og gik ned til Stranden eller roede ud i en Baad, hvor han saa sad og spillede nogle vemodige, sørgelige Melodier, saa de, der hørte det, kunde faa Taarer i Øjnene derved. Da Eskild var bleven gammel tog han en Aften sin Skalmje og gik ned til Stranden med, hvor han saa satte sig i en Tangbunke, saa ud over Havet og spillede derpaa nogle langtrukne vemodige Toner. Folk, som saa ham, lod ham sidde uden at forstyrre ham. Morgenen derefter savnedes han i Hjemmet, og ved at lede fandt man ham siddende paa Tangbunken som om han sov og med et lykkeligt Smil paa hans rare Ansigt. Eskild var død og hjemme hos sin kære Gjertrud igen.

Torkild og Havfruen.

Da nævnte Gjertrud var ti Aar, var hendes Moder i sit 50. Aar. Moderen fødte da et stort, kraftigt Drengbarn, som i Daaben fik Navnet Torkild. Det blev en ualmindelig stor, smuk Dreng, der allerede ved Gjertruds Bortgang var Faderen til stor Nytte og som de nu satte deres Haab til, da de ingen andre havde derhjemme. Han hjalp Faderen paa Stranden og solgte Fiskene i Nabobyerne. Alle vilde gerne handle med den kønne opvakte Dreng. Naar han kom løbende barbenet og med opsmøgede Bukser og

Skjorteærmer og med de lange gule Krøller ned over Nakken, kunde næsten ingen staa for ham, og han fik næsten al Tid solgt sine Fisk i en Fart.

Allerede ved 18-Aars Alderen var han fuldvoksen og en ualmindelig smuk og kraftig Yngling. Ingen af de andre unge Mænd kunde staa sig for ham i Brydning eller andre Idrætter, og han var lige saa flink til at sejle, ro og styre Baaden i Storm som i Stille. Den Gang han blev først i Tyverne var han bekendt som den smukkeste Karl i lang Omkreds. Mange Piger sendte ham smægtende Øjekast, hvor han kom med sine Fisk eller i Legestuerne om Vinteren, men alt forgæves! Det var som om han ikke forstod Meningen og han lod alt dette gaa upaaagtet hen.

Da skete der noget, som forstyrrede Torkilds Ro. En sen Sommeraften, da Faderen sammen med Torkild havde været paa Dybet for at sætte Garnene, blev det Havblik, og de maatte ro hjem. Det var det yndigste varme, stille Vejr. Maanen var kommen op, og der laa en Dis over Havet; alt i Naturen aandede Fred. Faderen havde lagt sig ned i Baaden for at hvile lidt, medens Torkild roede.

Da hørte Torkild en vidunderlig dejlig Sang ude fra Havet. Saa lokkende og søde Toner havde han aldrig hørt før. Lidt efter kaldte han paa Faderen for at han ogsaa skulde høre Sangen og for at spørge, hvor den kom fra? I det samme kom der en Havfrue tilsyne i Nærheden af Baaden. Hun stirrede eller saa med sine store drømmende Øjne paa Torkild. Faderen rejser sig i det samme op og ser det; men ganske samtidig dykker Havfruen under og kommer ikke til Syne mere.

Havfruens Sang og Mødet med hende havde gjort saa stærkt Indtryk paa Torkild, at han lod Aarerne falde, og han stirrede vedblivende derhen, hvor Havfruen forsvandt. Da Faderen saa dette advarede han Torkild paa det mest indtrængende mod at høre og se for meget efter alt dette, der kun var Gøglespil, som saa ofte havde ført dem i Ulykke, der havde hørt derefter. Samt mindede ham om, hvordan det var gaaet hans Søster. Vor Herre fri og bevare dig for slige Fristelser!

Torkild vedblev dog efter dette Møde med Havfruen at være tavs og indesluttet i al sin Færd. Hvor han kom og solgte Fisk kunde Folk se, at der var foregaaet en stor Forandring med ham. Den før saa livsglade Karl var ordknap og svarede undvigende paa Forespørgsler. Forældrene var sorrigfulde og bange for, at der skulde ske deres kære Barn en Ulykke. Det gik dog Høsten over uden at der skete noget. Faderen var ogsaa om ham saa meget som muligt.

Efter Høsten blev Faderen igen syg af Hekseskud, og Torkild tog ene paa Dybet. Det gik godt en Tid. Men en Aften da det igen var Havblik, med Dis og Maaneskin over Havet, blev Torkild længe borte, hvorfor Moderen bad en Nabo ro ud at se efter ham i Retning af Garnene. Der var trods al Søgen dog ingen at finde, og han maatte ro hjem for at melde det ildevarslende. Dagen efter drev Baaden i Land ved Espe Strand, og nogle Dage derefter fandt man Torkilds afsjælede Legeme i Strandkanten ved Klarskov nær Eskildstrup.

Den Dag Torkilds Jordefærd fandt Sted, fulgte alle de unge Toget til Byskellet, og mange Par Pigeøjne blev vaade den Dag. Det var et haardt Slag

for de gamle Forældre, der nu næsten helt tabte Modet. De flyttede snart efter hen hos en Datter, der var gift, for at leve i Fred for det svigefulde Hav, der havde taget deres to bedste Børn.

Det meste fortalt af gamle Gjertrud ved Lindeskov. En Del af to gamle Folk fra Egerup. Manden hed Peter Haagen- sen og var Kurvemager og bandt især mange Aalekuber.

Tyrshøjs Ødelæggelse.

Omtrent 1000 Alen sydvest for den Gaard, vi havde i Tystofte, nær Landevejen til Skælskør, laa før en høj, stejl Bakke, kronet af en stor Høj, kaldet Tyrshøj. Om dens Ødelæggelse fortæltes følgende af en gammel Kone, som sidst i 1860-erne var over 80 Aar:

Da hendes Moder tjente i Tyrekærsgaard (Min Fødegaard) som Lillepige, og var 17—18 Aar, blev der gravet meget Grus i Bakken omkring Tyrshøj. For ikke at faa Højfylden ned imellem Gruset, eller ogsaa af Overtro, gravede Folk, uden om Højen paa tre Sider, men meget dybt, da den bedste Grus var i Bunden.

En sen Høstaften, først i September, da Kvæget stod paa *Stenrøjleagre*, nær Smidstrup Skel, kom Pigerne fra Malkningen og skyndte sig hjemad, da der trak et stærkt Uvejr op fra Sydvest. Just som de kom paa Vejen ved Tyrshøj, kom en Købmandskarl fra Skælskør, som hver Dag hentede Grus i Graven, op af denne, ridende med Hestene og sagde til Pigerne, at nu vilde han skynde sig hjem, før Uvejret kom over, og saa hente Vognen i Morgen, da der var faldet noget Grus ned over Vognen og der tegnede til

at komme mere. Grusen var „levende“, den dryssede og det var som om det spøgede i Graven¹⁾.

Faa Minutter efter, da Pigerne var naaet nedenfor Højen ved Tuekær, vendte de sig om for at se efter Uvejret. De saa da, at der var Ild omkring Tyrshøj og i Buskene ved dens Fod. Straks efter var der ogsaa Ild paa dem selv og paa Spanden med Mælken, som de bar paa Hovedet. Da de saa drejede sig om for at skynde sig hjemad, saa det ud „som om Tystofte stod i lys Lue“²⁾. Det hele varede dog kun et Øjeblik, saa var det igen mørkt.

Næsten samtidig hørte de et underligt hult Bulder og det var som om Jorden rystede. Lidt efter, da de var naaede hjem og havde sat Spandene fra sig, saa de ved Skæret af Lynene, at Tyrshøj ikke var der mere. Kun et lille Stykke i Nord var endnu synligt.

De blev meget bange og fortalte det oplevede til deres Madmoder, saa snart de kom ind. Denne sagde derpaa, at da de saa Ilden paa Højen og dem selv, drog Højfolket nok bort.

Pigerne sov ikke meget den Nat, tilmed da det var et Herrens Vejr. Om Morgen, da Pigerne havde malket, kom Karlen fra Skælskør og vilde have Vognen med Gruset. Det blev der dog ikke noget af. Næsten hele Højen laa i Graven og over Vognen. Han maatte saa straks ride tilbage for at melde Købmanden det skete. Købmanden vilde dog have sin nye, gode Vogn og sendte derfor meget Mandskab ud for at grave Vognen ud. Dette blev et stort Arbejde, da der laa Tusinder af Læs Jord i Graven.

1) Det gør det al Tid før en større Nedstyrtning.

2) Rimeligvis Sct. Elmsild.

Efter at Folkene havde gravet et Par Dage, fandt de ikke Vognen, men derimod en Del Sten, hvorimellem laa en stor Egekævle, der næsten var sort „ligesom dem fra Moserne“. Der gik en stor Skæl af Kævlen „ligesom et Dejgtrug“¹⁾. Pigernes Husbond tog det hele hjem og vilde saa lave sig en Tromleknap af Kævlen, der tilsyneladende var frisk.

Den Gang Huggeren kom og begyndte at arbejde paa Kævlen, syntes han, at det var hult, og ved at se nøjere efter, opdagede han, at det var naglet sammen paa langs helt igennem. Da Huggeren derefter skilte det ad blev Forskrækkelsen stor, idet, at der inde i Kævlen laa Skelettet af et Menneske indsvøbt i grovt vævet Tøj, af mørkebrun Farve, og med „en Sabel“ ved Siden.

Der blev straks sendt Bud efter Præsten, og denne lærde Mand skønnede saa følgende: Stedet, hvor Kisten med Skelettet var funden, maatte være en hedensk Kirkegaard, paa Grund af de mange Skeletter, der fandtes ved Grusgravning, og Manden i Kisten maatte enten være en Hedning eller en Forbryder, som Rettermanden havde givet Sværdet med i Kisten, hvorfor Kisten med Skelettet burde henflyttes til det nordvestlige Hjørne af Tjæreby Kirkegaard, som var Fattigjord, og hvor Selvmordere og Forbrydere blev jordede.

Saaledes kom den gamle Broncealders Høvdinges jordiske Levninger, efter over to Tusinde Aars Fred i sin Gravhøj, til Slut til at hvile i Forbryder- og Fattigjord paa Tjæreby Kirkegaard.

1) Den Skæl „lig et „Dejgtrug,“ som faldt af „Kævlen“, er almindelig og er sat over Kisten for at skærme den mod Trykket af Højen.

Ellepigerne i Hætternes Mose.

En Karl fra Gaarden i Hætterne, som havde sin Kæreste i Ørsløv, lige Syd for Hætterne, gik en sen Sommeraften over Moserne fra Kæresten hjem imod Gaarden. Før han vidste af det, var han inde i Ellepigernes Kreds og maatte danse med. Dagen efter var han helt fortumlet i Hovedet og elleskudt. Han gik nogen Tid og tumlede om og var helt ør i Hovedet. Pludselig en sen Høstaften, da Mosekonen bryggede og Enge og Moserne stod i een Damp, forsvandt Karlen og var vel saa løbet lige ud i Moserne. Trods Kalden og Søgen Dagen efter var han ikke til at finde mere. Hans Kæreste sørgede meget over ham og gik ofte om Aftenen ned at lede efter ham ved Moserne, hvor Folk ofte hørte hende kalde ad ham. Hun blev mere og mere tungsindig, og en Morgen var hun ikke kommet hjem, hvorfor der blev ledt efter hende. Hun fandtes liggende paa en lille Holm eller Høj i Mosen som om hun sov; men hun var død. Præsten sagde ved hendes Grav, at havde disse to dygtige, flinke Mennesker været stærkere i deres Tro, saa havde „det Onde“ ingen Magt kunnet faa over dem, og de havde kunnet leve trygge og raske imellem os mange Aar endnu. Nu blev de taget bort i deres bedste Ungdomsaar, fordi de var for svage i Troen.

Genfærdet.

Paa Lundby Mark i den yderste Gaard imod Rødkulle og nær Vedskølle Skel, boede straks efter Udskiftningen en rig og gerrig Mand, der udnyttede sine fattige Naboer og øvrige Byboere, som var i

Pengetrang, paa det haardeste og havde ikke Medlidenhed med deres Nød og Ulykker, blot han kunde tjene derved. Folk sagde, at han var en Varulv! Hvad ogsaa hans store sammenvoksede Øjenbryn tydede paa. Da nævnte Mand var død skulde der paa Grund af hans Rigdom være stort Begravelsesgilde. Hele Bylauget og mange flere var buden med. Det var en sen, mørk, taaget Efteraarsdag og da i den Tid den Afdøde blev baaret til Kirken, og Prædiken eller Ligtalen blev lang paa Grund af det store Offer til Præsten, der blev givet, fordi den Afdøde var en rig Mand, saa blev det mørkt paa Kirkegaarden før de blev færdige. (Den Gang kom Liget ikke ind i Kirken, og alle var med til at jævne Graven og gøre den i Stand, paa Familien nær). Da de kom tilbage, hele Ligtoget fulgte med, var det meget mørkt og uhyggeligt, især da de saa, at den afdøde sad paa Taget over Indkørselsporten og grinede uhyggeligt ad dem. Ingen turde køre ind før Præsten, der var med, havde været hjemme at hente Kjole, Krave, den hellige Bog og Korset. Først da forsvandt Genfærdet, og Folk kunde komme ind i Gaarden til det store Gilde, der varede ved det meste af Natten. Senere, da Folk sagde, at han spøgede paa Kirkegaarden, maatte Graveren og Præsten mane Genfærdet i Jorden og der blev rammet en Pæl ned i Graven gennem den døde og hans Genfærd. Senere har det aldrig vist sig. Hans uretfærdig sammenskrabede Rigdom blev splittet ad for alle Vinde. Det sidste i 4. Led. „Hvad med Urette kommer med Urette bortgaar!“ siger det gamle Ordsprog.

FRA VÆRTSHUSHOLDER TIL PRÆST I TJUSTRUP-HALDAGERLILLE

Ved

Erh. Qvistgaard.

I Aaret 1711 blev Studiosus Oluf Pedersen Schmidt med Tilnavn Hvid og Broder til Sognepræst Hvid i Gimlinge kaldet til Sognepræst i Tjustrup-Haldagerlille. Han blev Student 1692 fra Slagelse lærde Skole, cand. theol. 1704, ¹⁶/₄. Han var fra 1696—05 Hører o: Lærer ved Slagelse lærde Skole og senere Collega og prædikede ofte i Byens Kirker for Præsterne i Byen.

1700 d. 11. Aug. blev Oluf Pedersen Schmidt og Anne Danielsdatter Weinholt, Enke efter Vinhandler Michael Soel, viede uden Trolovelse i Huset. Hendes 1. Mand var død i 1698, og hun havde flere Børn med ham, deriblandt Chr. Soel, der blev Sognepræst i Tjustrup efter Stiffaderen. — I Aaret 1701 nævnes Oluf Pedersen Schmidt, Borger i Slagelse, som Gæstgiver, han har sikkert, for at kunne leve med Familie ved den Tid løst Borgerskab som Værtshusholder og Logivært og drev den Forretning, til han blev kaldet til Sognepræst i Tjustrup 1711. Han kom hertil d. 13. Marts det Aar, men døde allerede d. 9. Nov. s. A.

Med sin Hustru havde han Sønnen Abraham, der var født 1702, men døde allerede 1715.

(Slagelse Raadstueprot. 1911. S. 88, Gratia!prot. 1711.)

Mon han ikke har arvet Gæstgiveriet med Vinhandlerens Enke?

P. S.

FORSLAG OM ET BIBLIOTEK FOR REJSENDE I KORSØR 1804

Ved

P. Severinsen.

I den foranstaaende Skildring er der talt om dette Korsør, som nu den store Strøm af Rejsende farer igennem i Lyntog og kun kan ofre et flygtigt Blik, — og hvor i gamle Dage Rejsende strandede maaske i flere Døgn og maatte vente paa Vejr og Lejlighed.

Dette fremkaldte i Aaret 1804 et originalt Forslag fra Sognepræsten i Korsør. Fra 1800 til 1804 sad her *Jens Michael Hertz* som Sognepræst. Han var een af Tidens Digtere. Hans Moder, der i sit andet Ægteskab hed Birgitte Cathrine Boye, havde leveret de mange højstiledede Salmer til Guldbergs Salmebog. Sønnen forsøgte sig ogsaa i Versene og fuldendte i sin Tid i Korsør et stort Arbejde paa Vers, „Det befriede Israel, et Prisdigt i den episke Poesi i 18 Sange“. I Hexametre som Homer og Virgil besynger han Israeliternes Udfrielse fra Ægypten. Det er i den høje Stil, men Korsørs berømte Søn Jens Baggesen kaldte det „det lange Jødedigt, som ingen læser“. Dog belønnedes det med en Præmie paa 600 Rigsdaler af Selskabet for de skønne Videnskaber.

Det var denne Mand, der i Februarheftet 1804 af

Rahbeks „Minerva“ offentliggjorde „*Plan til et Bibliotek for Rejsende*“.

Han begynder med at sige: „For de fleste Danmarks Rejsende er Korsør en mærkelig Station; og af mange ikke stort bedre anset end den nærliggende Sprogø“.

Han indrømmer, at der i Korsør er „tydelige Armods Spor“. „Selve Byens Beliggenhed imellem de tvende smukke Byer Slagelse og Nyborg gør, at dens Ringhed maa falde desmere i Øjet, hvad enten man kommer fra Landet eller fra Vandet“.

Men han mener dog ogsaa, at der er Spor af Virksomhed og Oplysning, en godmodig selskabelig Omgang og et Herberge, hvor man for Betaling kan nyde god Beværtning. Men:

„Landrejsende hænder det undertiden formedelst Modvind og haardt Vejr, eller formedelst Is i Beltet, at de opholdes imod deres Ønske ofte til mærkeligt Skaar i deres liden Tærepeng. Ved slige Lejligheder standses ofte flere Partier, og Rum og Opvartning i Gæstgivergaarden bliver da naturligtvis mindre tilfredsstillende. Ikke at tale om, at det talrige blandede Selskab, hvori man sammenpresses til en Tid, da den blotte Forsinkelse er ubehagelig, og den totale Mangel paa Aandsbeskæftigelse maa for enhver dannet Mand blive noget yderst modbydeligt. Den Rejsende snor sig her i fortrædeligt Lune mellem en Sværm af fremmede lige saa fortrædelige Personer.

Derfor foreslaar han at formilde efter Evne disse Ubehageligheder. Der vil være Ønske om en underholdende Bog, ikke mindst af den Fremmede, som ikke forstaar Landets Sprog.

Der fremsættes da Forslag om et saadant Biblio-

tek, i 15 Punkter. Det skal bestaa af danske, tyske og franske Bøger, mest Morskabsbøger og historiske Skrifter, som Levnets- og Rejsebeskrivelser, Topografier o. s. v. Alle indbydes til med Penge eller med Skrifter at bidrage. Bidragene sendes til Pastor Hertz, som har formaaet sine Venner Borgmester *Klagenberg* og Pastor *Mehl* til at være Medbestyrere.

I Gæstgivergaarden skal til de Rejsendes Efterretning henlægges et Exemplar af Planen i Dansk, Tysk og Fransk samt Fortegnelse over Bøgerne. En Rejsende kan da ved Biblioteksbudet faa udleveret en ønsket Bog. Han deponerer hos Biblioteksbudet dens paa Bindet antegnede Værd. For Benyttelsen betaler han 4 Skilling og det er pænt af ham, om han lægger noget i Bibliotekets Bøsse til dets Vedligeholdelse.

Hvis Korsør Klubselskab vil stille sin Bogsamling til Raadighed, skal dets Medlemmer ogsaa have Adgang til Bibliotekets Bøger næstefter de Rejsende. Ogsaa andre Byens Indvaanere skal have en saadan Adgang mod Betaling.

Præsten slutter med nogle højstemte Ord om den sande Nytte for Borgersamfundet, som derved vilde stiftes.

Formodentlig kom der ikke noget ud deraf. I den næste Maaned mistede Præsten sin Hustru og søgte derefter en ny Virkekreds. I November blev han Domprovst i Roskilde. Her gav han 1811 Stødet til at faa oprettet Roskilde Stiftsbibliotek. 1819 blev han Biskop i Ribe og døde 1825.

MERE OM AMTETS ÆLDSTE SKOLE OG OM PEDER HERSLEB SOM OPHAVSMAND TIL RYTTERSKOLERNE

I Ringsted Folketidende 1938 Nr. 75 meddeler Hr. Gaardejer O. Olsen i Lynge-Eskildstrup nogle Enkeltheder om en gammel Skole i *Alsted*. S. 62 er det meddelt, at den 1732 ordnede Skole var i et ældre Skolehus. Det viser sig, at dette i Just Høegs Hofmestertid, d. v. s. før 1640, har været anordnet til Skolehus og opbygget af en Sognepræst, som formodes at være Provst *Hieronymus Knoph* (1624—52). En Clemens Jørgensen findes 1650 og 1682 som Skolemester i Alsted. 1685 og 1689 staar Povel Mortensen Klokker som Fæster af Skolehuset. 1690 fik Johan Erichsen Skræder Fæste paa Skolehuset efter ham med Forpligtelse til at lære Ungdommen udi Sognet at læse og skrive. For de fattige Børn skal han læse uden Vederlag imod at slippe for Aarsafgift af Huset, nemlig en Rigsdaler. Han døde 1692 efter langvarig Hovedvee, 34 Aar gl. Der synes at have været fortsat med Skoleholdere, indtil Skolen 1732 indordnedes iblandt Klosterets Skoler.

Peder Herslebs Navn burde have været stærkere fremhævet end sket er, idet han maa betragtes som Ophavsmand til Tanken om disse Skolers Oprettelse. Dr. Bjørn Kornerup har paavist det i „Fra Frederiksborg Amt“, Aarvog for 1921, og i det i disse Dage udkomne Hefte af Kirkehistoriske Samlinger (6. II. 679) har han yderligere fremdraget et Brev fra Hersleb, hvori denne selv skriver, at Gud gav ham Naade til at have været Anledning til alle Rytterskolerne ved den Project, han gjorde om en Skole i Herløv, som behagede den velsignede Kong Frederik den Fjerde saa vel, at han forlangte af ham Project til Skoler paa alt Ryttergodset.

De andre Mænd traadte til, og Hersleb traadte noget i Baggrunden, men han og Biskop Worm er alligevel Hovedskikkelser i denne Sag, — sammen med *Kongen*. *P. Severinsen*.

SAMFUNDETS VIRKSOMHED

i 1937

Historisk Samfund for Sorø Amt holdt sit Aarsmøde den 22. August 1937. Man samledes under stor Tilslutning — ca. 300 havde givet Møde — paa *Trelløborg*, det gamle Voldsted imellem Vaarby og Tude Aa, hvor man efter de af Nationalmuseet senest foretagne Udgravninger nu med overordentlig Tydelighed i Terrænet kan se de Huller, hvori Stolperne til de indenfor Volden liggende 16 Træbygninger har været anbragt. Paa Volden gjorde Dr. phil. *Poul Nørlund* Rede for hele dette store Komplex, idet han navnlig hæftede sig ved den enestaaende Regelmæssighed, der kendetegner Anlægget, og for den ejendommelige Byggemaade, der er anvendt til Husene eller rettere Kaserne; thi efter de nyeste Undersøgelser maa det antages, at hele Anlægget har tjent militært Formaal og været en af Vikingetidens Soldaterborge.

Dr. Nørlund fortjener i høj Grad Tak for det Arbejde, han har udført for Klarlæggelsen af dette, i al Fald i Danmark ganske enestaaende Anlæg, og for den Interesse, hvormed han har virket hen til, at Komplexet nu i sig selv er blevet anskueligt og let at forstaa for enhver interesseret Besøgende.

Der vil nu ogsaa paa Dr. Nørlunds Initiativ blive sørget for, at Tilkørslen til Stedet bliver bragt i Orden.

Dr. Nørlunds udførlige Foredrag, der blev holdt under Gennemgangen af de forskellige Gader og Huse, blev hilst med stor Glæde af alle Tilhørerne.

Efter Foredraget kørte man til Korsør Lystskov, hvor Generalforsamlingen blev holdt under Kaffe-bordet, der havde nogen Vanskelighed ved at give Plads til alle de fremmødte, og derpaa fortsatte man til Korsør Søbatteri, hvor Volden, Magasinet og Taarnet blev beset, og hvor Arkitekt *Erlangsen* var en kyndig Fører.

Under Generalforsamlingen blev Regnskabet forelagt af Kassereren og godkendt af Forsamlingen. Det blev vedtaget at vælge nogle Tillidsmænd af Samfundet, der ved Siden af Bestyrelsen kan virke i Amtets forskellige Egne for Tilgang af nye Medlemmer til Samfundet. Som Tillidsmænd valgtes: For Skælskøregnen Førstelærer *Ebbesen*, Stignæs, for Egnen omkring Næstved Kunstmaler *Danielsen*, Bisserup, for Ringsted østlige Opland Lærer *Bruun Simonsen*, Vigersted, for Fuglebjærgengen Lærer *Kæstel*, Arløse, og for Ringsted Lærer *Kai Leo Hansen*, Ringsted.

Formanden takkede disse Mænd, fordi de vilde paatage sig at virke for Historisk Samfund.

Lektor *Helms*, Herlufsholm, og Lærer *F. C. Jacobsen*, Slagelse, genvalgtes til Bestyrelsen. Ligeledes genvalgtes Revisorerne: Lærer *Kæstel*, Arløse, og Lærer *Nielsen*, Høng.

INDHOLD AF XXV. BIND

	Side
Landsbyskolens Tilblivelse i Sorø Amt. Af Pastor P. Severinsen	3
Korsør Fæstning. Af Arkitekt M. J. Elangsen	79
Kvægpesten i Sorø Amt 1745—52. Af Lærer Frits Jacobsen.	89
Hjelms Sværd. Af Gunnar Knudsen	103
Sagn og Æventyr fra Skælskør-Eggen. Ved Chr. Jespersen	109
Fra Værtshusholder til Præst i Tjustrup-Haldagerlille. Ved Pastor emer. Erh. Qvistgaard	129
Forslag om et Bibliotek for Rejsende i Korsør 1804. Ved Pastor P. Severinsen	130
Efterskrift til: „Landsbyskolens Tilblivelse“	133
Samfundets Virksomhed 1937	134
Indhold	136

Terløse paa Siderne 90 og 93 er Fejlskrift for Terslev.

